

Educació per la pau i la convivència en el marc escolar. Una mirada des de la formació del professorat.

Marina Caireta Sampere

Aquest material ha estat elaborat a proposta de
la Evens Foundation en el context del
1r Premi Evens d'Educació per la Pau, 2011.

©Marina Caireta Sampere,
Desembre 2013.

Escola de Cultura de Pau
Edifici MRA, Campus UAB
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Cerdanyola del Vallès
Catalunya

Tel: +34 935868848
Fax: +34 935813294

A la Míriam i a la Cécile, pel seu suport i acompanyament en la redacció d'aquest text i per moltes coses més.

Al Carles, perquè aquest projecte també és seu.

Al Paco Cascón, un referent de gran influència en el nostre plantejament d'educació per la pau a qui vull agrair el suport que sempre ha fet al programa d'educació de l'Escola de Cultura de Pau des dels seus inicis.

ÍNDEX

1	Presentació	6
2	Introducció.....	8
3	L'educació per la cultura de pau en el context europeu	11
3.1	El marc internacional	11
3.2	El marc europeu.....	14
3.2.1	L'educació per la ciutadania democràtica i els drets humans	14
3.2.2	L'enfoc per competències bàsiques	16
3.2.3	L'educació global	19
3.2.4	Anàlisi comparativa entre estats.....	20
3.3	El cas espanyol.....	21
3.3.1	La promoció de la convivència escolar	21
3.3.2	L'educació per a la ciutadania	22
3.3.3	Tres experiències d'estratègies d'educació per la pau i la convivència dins l'Estat Espanyol	23
4	conceptes CLAU. BREU INTRODUCCIÓ AL MARC TEÒRIC	29
4.1	El concepte de pau	30
4.2	El concepte de cultura de pau.....	33
4.3	El concepte de conflicte	36
4.4	El concepte de <i>noviolència</i>	36
4.5	El concepte de convivència.....	37
4.6	El concepte d'educació per la pau	37
4.7	El concepte de <i>Provenció</i>	40
5	característiques d'un centre educador per la pau. la nostra Proposta	45
5.1	Organitzar i articular en l'entorn un centre d'educació en la convivència	47
5.1.1	Cuidar la relació educativa	49
5.1.2	La gestió <i>noviolenta</i> de l'aula	50
5.1.3	Cuidar una estructura de centre <i>noviolenta</i>	52
5.1.4	Garantir una estructura de centre democràtic.....	58
5.1.5	Articular el centre amb l'entorn	63
5.2	Programar un centre d'educació per a la pau i la convivència	68
5.2.1	Una metodologia coherent amb l'educació per la pau: l'enfocament <i>socioafectiu</i>	68
5.2.2	Programar activitats d'educació per a la pau.	72
5.2.3	Impregnar el currículum d'una mirada de pau.	73
5.2.4	Organitzar activitats extraordinàries	76
6	La formació de professorat en educació per la pau.....	79
7	Conclusions	81
7.1	L'educació per la pau en el context europeu	81
7.2	Sobre el marc teòric i els conceptes clau	82
7.3	Reflexions entorn la proposta d'un centre educador per la pau	83
8	REFERÈNCIES I BIBLIOGRAFIA.....	86

Activitats

- Activitat 1: Baròmetre de valors, 28
- Activitat 2: Il·lustrem la pau, 30
- Activitat 4: Allò que jo imagino de tu, 38
- Activitat 5: Cercle de massatges, 39
- Activitat 6: Escolta activa, 40
- Activitat 7: Compartim espai i temps, 45
- Activitat 8: A on amaguem les violències?, 49
- Activitat 9: Les normes de classe

Bones pràctiques

- Bona pràctica 7: Connectant mons, 70
- Bona pràctica 1: El Departament d'Ensenyament impulsa l'aprenentatge-servei (Catalunya, Espanya), 64
- Bona pràctica 2: Projecte Arpilleres (Sant Pol de Mar, Barcelona i Sopelana, País Basc, Espanya), 65
- Bona pràctica 3: Visita al Refugi 307 (Barcelona, Espanya), 65
- Bona pràctica 4: Les escoles belles, records escrits i dibuixats per nens del Grup Escolar Lluís Vives, 65
- Bona pràctica 6: Xarxa d'escoles associades a la UNESCO, 70
- Bona pràctica 8: Menjadors escolars saludables, 71

Quadres

- Quadre 1: L'escola, un centre d'aprenentatge i també de convivència, 44
- Quadre 2: Observatori de llibres de text. *Anàlisi dels llibres de text de ciències socials des d'una*, 68
- Quadre 3: Campanyes pacifistes, 71

Taules

- Taula 1. Principals documents pel reconeixent de l'educació per la pau en el marc de Nacions Unides, 11
- Taula 2: Blocs i actuacions previstos pel Pla Andalus d'Educació per la Pau i la Noviolència, 22
- Taula 3: Resum de les línies estratègiques i objectius que el pla desenvolupa en un, 24
- Taula 4: Concepcions de pau positiva i negativa, 29
- Taula 5: Continguts de l'educació per la pau, 36
- Taula 6: Elements per a la negociació i mediació de conflictes personals, 53
- Taula 7. Quadre resum d'actuacions a fer per organitzar un centre d'educació en la convivència, 58
- Taula 8: Enfocament de l'educació tradicional versus l'educació per a la pau, 67
- Taula 9. Efemèrides, 69

1 PRESENTACIÓ

Aquest document s'edita en el context del Primer Premi Evens d'Educació per la Pau¹. La Fundació Evens opta per dedicar la primera convocatòria d'aquest premi, l'any 2011, a honorar "una organització, associació o institució que ofereixi programes de formació per a la pràctica i/o futurs mestres per aprendre a manejar conflictes interpersonal i/o entre grups d'una manera positiva i constructiva". El projecte premiat, creat pel Programa d'Educació per la Pau de L'Escola de Cultura de Pau de la Universitat Autònoma de Barcelona, es diu "Educació per el conflicte, un camí per a la convivència".

El jurat del Premi valora aquest projecte perquè considera que respon als següents criteris d'adjudicació: planteja un enfocament integral de l'educació en i pel conflicte; busca promoure canvis estructurals en l'organització del centre partint de l'anàlisi i transformació del conflicte com a motivació pel canvi; proposa l'anàlisi sistemàtica dels diferents tipus de violència en l'àmbit escolar; i mostra gran preocupació perquè les metodologies i l'actitud de la persona formadora siguin coherents amb el missatge d'educació per la pau.

El plantejament realitzat pel projecte se centra en l'adaptació i el foment de les perspectives de transformació de conflictes als centres educatius de primària i secundària. S'identifiquen tres característiques principals com l'essència d'aquest. En primer lloc, el treball per garantir la coherència entre els continguts (coneixements, capacitats i actituds) i la metodologia (participativa, crítica, emocional i activa). Això implica reflexionar sobre com cal facilitar el curs en si mateix, i alhora valorar com promoure relacions pacífiques i treball actitudinal entre el professorat. En segon lloc, perquè planteja el concepte de violència des d'una perspectiva multidimensional, tal i com defineix J.Galtung. Pensar més enllà de la violència directa requereix reflexionar sobre qüestions com ara quines són les causes, expressions i conseqüències de la violència estructural i cultural a les escoles. En tercer lloc, es dirigeixen les intervencions al personal docent, i s'exigeix la participació de l'equip de direcció. En aquest sentit, s'entén que el professorat és un agent essencial per al canvi, però també que l'aprenentatge organitzacional ha de ser recolzat pels càrrecs directius. Organitzacions com l'Escola de Cultura de Pau no són res més (ni menys) que els socis d'un canvi que han d'impulsar els diversos agents educatius d'un centre: estudiants, famílies, mestres i tot el personal en el seu conjunt.

Metodològicament, tots els continguts, habilitats i actituds que es posen en pràctica a les formacions de mestres utilitzen prioritàriament estratègies *socioafectives*. Aquesta estratègia té un enfocament inductiu d'aprenentatge mitjançant l'anàlisi de les pràctiques personals i col·lectives. Un objectiu important del curs és capacitar en habilitats per a la transformació de conflictes, per això es proposen moltes dinàmiques de grup on els participants posen en pràctica aquestes habilitats. Les activitats utilitzades són molt diverses i provenen de diferents camps: dinàmiques de grup (basat en Kurt Lewin i els principis de psicologia de grups), jocs de rols i casos d'estudi, exercicis teatrals provinents del Teatre de l'Oprimit (basat en les tècniques del director Augusto Boal, inspirat en la Pedagogia de l'Oprimit de Paulo Freire),

¹ <http://www.evensfoundation.be/en/prizes/media-education/2011/peace-education>

L'educació popular (educació comunitària procedent d'Amèrica del Sud), l'aprenentatge cooperatiu (sistematitzat pels germans Johnson & Johnson), els exercicis d'introspecció, etc. A més, l'aprenentatge es veu reforçat per l'avaluació contínua i per la combinació d'autoavaluació amb avaluació compartida.

El projecte també mostra febleses i contradiccions. Entre elles, cal destacar que la intervenció és sovint limitada en el temps: el temps de formació és curt per aconseguir resultats transformadors i no sempre hi ha l'oportunitat de treballar amb una mateixa escola durant més d'un any. A més, encara que l'avaluació del taller a curt termini és en general molt positiva, seria convenient realitzar una avaluació d'impacte profunda i a mig-llarg termini.

Part de l'import d'aquest primer Premi Evens d'Educació per la Pau, té per objectiu difondre el plantejament de l'Escola de Cultura de Pau sobre com es pot treballar l'educació per a la pau i la convivència en el marc d'un centre educatiu. Aquest llibre és un resultat de l'atorgament del premi i agraïm profundament a la Fundació Evens tenir l'oportunitat d'editar-lo.

La Fundació Evens és una fundació d'utilitat pública amb seu central a Anvers (Bèlgica) i subseus a París i Varsòvia. La Fundació impulsa i dona suport a projectes i concedeix premis biennals, per contribuir al desenvolupament i a la consolidació d'una Europa basada en la diversitat cultural i social. Actua en els camps de l'educació per la pau, els mitjans de comunicació i la ciutadania europea.

Mitjançant les activitats del seu programa d'Educació per la Pau, la Fundació Evens promou desenvolupar una opinió crítica entre infants, adolescents i adults, per capacitar-los per promoure una cultura de pau entre les seves famílies, escoles, xarxes socials i comunitats.

La Fundació Evens aspira a complir aquest objectiu a través d'afavorir la gestió positiva dels conflictes i la prevenció de la violència; estimular actituds tolerants i comprensives, respectuoses amb un mateix i amb les altres persones; i promoure la consciència crítica entorn les injustícies socials causades per raons estructurals.

L'Escola de Cultura de Pau² (Espanya) és un centre universitari, creat al 1999 a la Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc de la Càtedra UNESCO per la Pau i els Drets Humans de la UAB dirigida per Vicenç Fisas. La missió del centre és promoure la comprensió i la pràctica de la cultura de pau.

Les activitats de l'Escola de Cultura de Pau se centren en tres tipus d'actuacions: la investigació en temàtiques relacionades amb els conflictes, els processos de pau, els drets humans, i l'educació per la pau; la docència, tan en la formació de professorat i altres agents educatius i socials, com en la docència universitària; i l'acció per la pau a través d'activitats de diplomàcia paral·lela, entre d'altres.

El Programa d'Educació de l'Escola de Cultura de Pau, nascut el 2002, se centre en la formació de professorat, educadors, estudiants universitaris i altres agents comunitaris. També té per objectiu la investigació en educació per la pau i l'edició de materials pedagògics i didàctics.

² www.escolapau.uab.cat

2 INTRODUCCIÓ

L'educació per la pau, fonamentada en els valors de la pau i els drets humans, lluita per superar la violència a través de capacitar les persones per a l'anàlisi crítica dels problemes, per a l'acció i la participació, per a la transformació *noviolenta* dels conflictes i, finalment, per a la relació harmoniosa i cooperativa amb les altres persones i l'entorn. Totes elles són característiques necessàries per a qualsevol persona que vulgui influir a favor de la pau, tant en els nivells més íntims, com en els més globals.

L'educació per la pau dóna eines a les persones per relacionar-se amb si mateixes, amb l'entorn proper i amb el món. Per aconseguir-ho treballa aspectes cognitius i afectius, morals i polítics, continguts que transmeten conceptes, ensenyen procediments i fomenten actituds a favor de la pau. Tot plegat, des de la consciència de que vivim en un món globalitzat i interdependent, i que cal educar persones capaces de viure i conviure en aquest context.

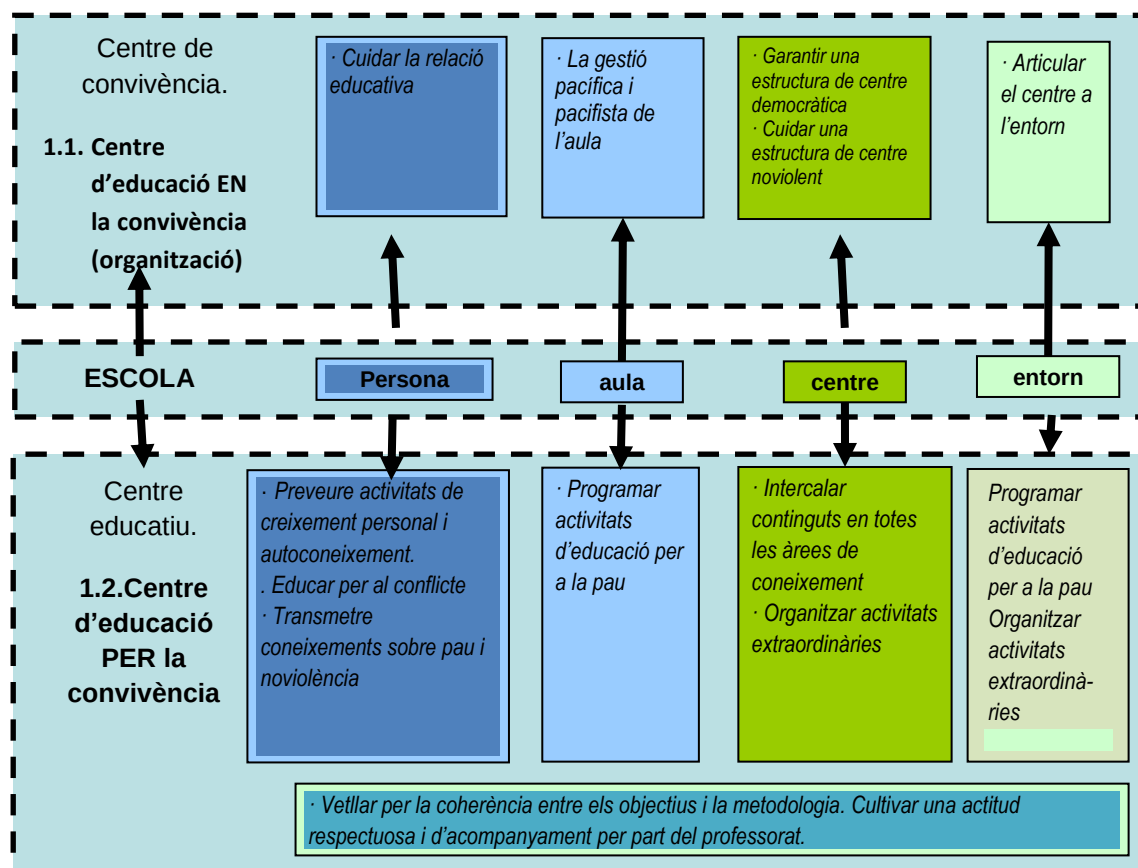
I aquesta és la important tasca del professorat: educar persones, persones amb autonomia personal, que puguin esdevenir amb èxit futures membre d'una família, bons professionals, veïnes d'una comunitat i ciutadanes d'un món globalitzat. Educar persones en totes les competències bàsiques que el món del segle XXI els requereix, i algunes de les quals estan molt relacionades amb l'educació per la pau. Aquesta és una feina de gran responsabilitat per la qual el professorat disposa de dos grans possibilitats:

- La que permet el centre escolar com a espai de convivència, on la mainada interactua cada dia i es relaciona, mentre fa les tasques que li són encomanades. De totes aquestes experiències quotidianes, nens i nenes indiscutiblement aprenen models de relació, d'organització i de ciutadania.
- La que ofereix l'escola com a centre d'aprenentatge, on hi ha un espai i un temps educatiu en el qual cal desenvolupar un currículum planificat a través de seqüències didàctiques programades.

Les formes com es decideix el currículum, es programen les seqüències didàctiques, s'organitza la vida de centre i d'aula, i es vetlla per la construcció de relacions personals positives, tenen molt a veure amb l'educació per la pau.

Quadre 1 L'escola, un centre d'aprenentatge i també de convivència

Font: Pròpia

L'educació per la pau, en confluència amb el discurs *noviolent*, vetlla per donar coherència entre els fins i els mitjans. A l'escola això vol dir planificar no només què ensenyem, sinó com ho ensenyem, per garantir que a través del com (metodologies i estructures) també s'aprèn el què (continguts). En aquest sentit, és important preocupar-se de que la vivència del quotidià dins l'aula i el centre es correspongui amb els objectius curriculars i el projecte educatiu del centre.

L'educació per la pau entén que la convivència quotidiana dins del petit entorn social "aula-centre" és un bon recurs per assolir els seus objectius. Així, educar per a la cultura de pau en el marc d'un centre educatiu conflueix amb educar per a la convivència: Ambdues s'ocupen de treballar les dinàmiques i condicions de les relacions entre les persones perquè esdevinguin harmòniques, respectuoses i enriquidores, així com de garantir una organització social equitativa, democràtica i transparent. Educar per una ciutadania global i pacífica en l'àmbit escolar passa per educar en una convivència pacífica.

Aquest és el plantejament que l'Escola de Cultura de Pau busca fer en els seus assessoraments a mestres. La nostra experiència en formació de professorat parteix d'una mirada de l'educació per la pau que entén que l'eix vertebrador d'aquesta és aprendre a transformar els conflictes de forma *noviolenta*. És a dir, cal fer aflorar els conflictes, personals o socials, respectant totes

les persones involucrades, cal que infants i adults desenvolupem les capacitats necessàries per encarar-los de forma constructiva, creativa i cooperativa. L'educació per la pau, tan en els seus continguts com en les seves metodologies, insisteix en la necessitat de comprometre els i les educands en l'acció transformadora per avançar vers una cultura de pau.

L'objectiu d'aquest document és mostrar i compartir el plantejament que l'Escola de Cultura de Pau fa en el seu treball de formació de professorat en educació per la pau i la convivència. Volem posar-lo a disposició de mestres i educadors, de persones que des d'entitats externes o serveis educatius vulguin treballar amb equips de mestres, o vulguin incidir en les administracions educatives perquè promoguin polítiques d'educació per la pau en l'àmbit escolar, i de totes aquelles persones que tinguin interès en aquesta matèria.

Estructurem aquest document partint d'una mirada general a com el context internacional, i en particular la Unió Europea, dona cabuda a l'educació per la pau i la convivència en el marc escolar. Aquest és un tema molt ampli en el que la dimensió del document no ens permet aprofundir, per això ens centrem en comentar aquells plantejaments que entenem esdevenen la principal esclatxa per introduir l'educació per la pau dins les aules. Així, tot i la tasca realitzada per UNESCO entorn la cultura de pau, l'educació ambiental o altres temàtiques incloses dins l'educació per la pau, identifiquem que la manera com la Unió Europea inclou amb més impacte aquesta matèria en les normatives i currículums oficials dels estats membres, és sota l'etiqueta d'educació per la ciutadania i els drets humans. L'impuls de l'educació per competències bàsiques també és una oportunitat.

El document continua amb uns breus apunts sobre el marc teòric amb la intenció de contextualitzar el plantejament metodològic i conceptual de la proposta que l'Escola de Cultura de Pau fa en formació de professorat. No aprofundim ni fem un debat crític sobre aquest marc teòric perquè entenem que no es correspon amb l'objectiu d'aquest document.

Posteriorment descrivim la proposta que l'Escola de Cultura de Pau fa per concretar l'educació per la pau i la convivència en un centre educatiu. El dividim en dos blocs, un on plantejem com organitzar i articular en l'entorn un centre d'educació en la convivència, i l'altre on reflexionem sobre com programar un centre d'educació per a la pau i la convivència.

Tanquem el document amb unes conclusions, on remarcuem les idees que per nosaltres són més valuoses o que ens generen més dubtes. I finalment, en forma d'annex, recollim altres experiències europees en formació de professorat per oferir una mirada més amplia, en concret, les onze experiències finalistes del Primer Premi Evens d'Educació per la Pau.

3 L'EDUCACIÓ PER LA CULTURA DE PAU EN EL CONTEXT EUROPEU

En aquest capítol fem una breu reflexió entorn el context internacional que acompanya l'educació per la pau. Revisem aquelles iniciatives, en el marc de la Comunitat Europea, que ens semblen més rellevants. Finalment fem la descripció d'un cas.

Aquest capítol el dediquem a comentar breument el marc normatiu de les institucions polítiques mundials i europees a favor de l'educació per una cultura de pau. En parlar d'Europa ens hem limitat a la descripció d'aquelles iniciatives que identifiquem com les principals esclatxes d'oportunitat per generar impactes d'educació per la pau des d'una mirada compartida entre els diferents estats. Esclatxes que permeten justificar la inclusió de l'educació per la pau en el marc escolar, tot i que entenem que algunes d'elles també comporten riscos sobre els que ens mostrem crítiques. També il·lustrem un cas, el que coneixem més directament, el de l'Estat Espanyol, amb exemples del seu desenvolupament en tres Comunitats Autònomes.

3.1 El marc internacional

Des de fa molts anys han existit iniciatives d'educació per la pau, però amb la primera guerra mundial, és quan apareixen els primers intents de donar-hi un cos teòric psicopedagògic. En concret a Europa l'educació per la pau compta amb una tradició i un llegat provinent dels moviments antimilitaristes, *noviolents* i de renovació pedagògica³.

Amb la finalització de la Segona Guerra Mundial, i l'aprovació de la Declaració Universal dels Drets Humans, el 1948, s'aconsegueix una important fita històrica, reconèixer de forma universal el valor de la persona i la dignitat humana. A partir d'aquesta declaració es construeix un conjunt d'instruments més precisos per facilitar el desplegament dels drets tant civils i polítics, com econòmics, culturals i socials, traduïts en tractats internacionals i convencions, que posteriorment cada estat adapta en normatives i instruments propis amb gran capacitat d'impacte sobre la seva població. Aquests procés també té incidència en l'educació.

En la dècada de 1990 es fa explícita la consciència de la necessitat d'un esforç sistemàtic, coordinat i continuat en educació en matèria de drets humans. La Conferència Mundial de Drets Humans a Viena el 1993, promoguda per Nacions Unides, recull la importància de l'educació pels drets humans en la declaració final i el programa d'acció. També remarca el seu valor per fomentar relacions pacífiques, de cooperació i de comprensió mútua entre comunitats. A més insta els estats i institucions a incloure els drets humans, el dret humanitari, la democràcia i l'estat de dret en el programa de totes les institucions pedagògiques d'educació formal i no formal. Finalment i com a resultat de les conclusions de la Conferència de Viena, l'Assemblea General de Nacions Unides¹ proclama el període 1995-2004 com a Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'esfera dels drets humans, amb la intenció

³ Per aprofundir en aquest tema veure JARES, J (1999) *Educación para la paz. Su teoría y su práctica*. Madrid: Ed Popular.

de construir una estructura de xarxa d'actuacions coordinades i homogènia a nivell mundial per promoure la creació de codis comuns i d'un marc de treball cooperatiu.

En finalitzar aquest decenni i fruit de la seva avaluacióⁱⁱ, l'Assemblea General proclama el **Programa Mundial per l'Educació en Drets Humans**. Aquest programa va centrar la seva primera etapa (2005-2009) en els sistemes d'ensenyament primari i secundari. La segona etapa (2010-2014), s'enfoca en l'educació en drets humans per a l'ensenyament superior i els programes de capacitació de mestres i educadors, funcionaris públics, forces de l'ordre i personal militar.

Paral·lelament Nations Unides proclama el **Decenni Internacional d'una Cultura de Pau i Noviolència per als infants del món**ⁱⁱⁱ (2001-2010), adreçat a tota la població. Aquest, en coherència amb la definició de cultura de pau de Nations Unides⁴, estableix un programa d'acció dividit en vuit àmbits en els que treballar simultàniament:

- L'educació per a la cultura de pau i la *noviolència*. Inclou mesures per promoure que totes les persones tinguin accés a l'educació; fomentar l'educació en la transformació de conflictes; revisar la incorporació de l'educació per la pau als plans d'estudi i llibres de text; promoure capacitació a nivell universitari; etc.
- El desenvolupament econòmic i social sostenible. Promou mesures per eradicar la pobresa; fomentar la cooperació internacional; vetllar per la seguretat alimentària; promoure la sostenibilitat ambiental; etc.
- El respecte als drets humans: Insisteix en mesures com l'aplicació de la Declaració i Programa d'Acció sorgit de la conferència de Viena i la seva adaptació a plans nacionals; aconseguir els objectius del Decenni de Nations Unides per a l'educació en matèria de Drets Humans 1995-2004; etc.
- La igualtat entre dones i homes: Buscar integrar la perspectiva de gènere en l'aplicació de tots els instruments internacionals; promoure la igualtat entre dones i homes en les decisions econòmiques, socials i polítiques; donar suport a les dones víctimes de violència; etc.
- La participació democràtica: Consolidar les activitats adreçades a promoure els principis i les pràctiques democràtiques; promoure aquests principis en l'àmbit escolar; etc.
- La comprensió, tolerància i solidaritat: Insistir en el treball impulsat per Nations Unides per promoure la tolerància i el diàleg entre civilitzacions; recolzar les poblacions indígenes, les persones refugiats, desplaçades i migrants; etc.
- La lliure circulació d'informació i coneixement: promoure la promoció de la cultura de pau a través dels mitjans de comunicació; vetllar per la llibertat de premsa, informació i comunicació; promoure la comunicació social de les comunitats; promoure mesures per reduir la violència en els mitjans; etc.
- La pau i seguretat internacionals: promoure el desarmament; lluitar contra el tràfic il·legal d'armes; fomentar l'adopció de mesures de confiança i negociació per a la transformació pacífica de conflictes; etc.

⁴ Vegeu, en l'apartat de conceptes clau, el de cultura de pau.

L'informe sobre el grau de compliment del Decenni Internacional d'una cultura de Pau per part de la societat civil^{iv} indica tres elements que considerem rellevants:

- El moviment global a favor d'una cultura de pau avança positivament, d'acord amb les intencions de la Declaració i el Programa d'Acció aprovats el 1999.
- La majoria d'organitzacions de la societat civil col·laboradores en el Decenni, consideren l'àmbit de la cultura de pau a través de l'educació com a principal prioritat entre els vuit que defineix el programa.
- Les activitats educatives de la societat civil, plasmades en campanyes, conferències, museus, projectes de solidaritat, publicacions, webs, etc. han convençut a milions de persones d'arreu del món de que la cultura de pau és possible i desitjable.

Taula 1. Principals documents pel reconeixent de l'educació per la pau en el marc de Nacions Unides⁵

1974	Recomanació sobre l'educació per la comprensió internacional, la cooperació i la pau i l'educació pels drets humans i les llibertats fonamentals (UNESCO)
1986	Declaració de Sevilla sobre la violència (UNESCO)
1995	Declaració de la 44ena sessió de la conferència internacional d'educació i projecte de pla d'acció integrat sobre l'educació per la pau, els drets humans i la democràcia (UNESCO)
1997	Declaració de Yamoussoukro per la pau (UNESCO)
1999	Declaració i Pla d'acció sobre una Cultura de Pau

Font: Elaboració pròpia a partir de DIOS DIZ, Manuel (2010). *La Paz Como Cultura. Fuentes y recursos de una pedagogia para la paz*. Lleida: Ed. Milenio.

Finalment, volem remarcar el valor internacional dels esforços realitzats per la UNESCO per promoure una educació mundial de qualitat i humanitzadora. En particular ressaltem l'influent aportació de l'Informe Delors^v, de 1996, que insisteix en la necessitat de superar els coneixements cognitius, i apunta la necessitat d'“Aprendre a conèixer”, “Aprendre a fer” i “Aprendre a ser”. Aquesta mirada als requeriments de l'educació en els temps actuals aplicada a l'àmbit escolar en el context europeu es tradueix en el treball per competències bàsiques, el que valorem com una bona oportunitat per l'educació per la pau, en especial les “Competències socials i cíviques” i la d'“Aprendre a aprendre”.

Una altra iniciativa valuosa d'educació per la pau és la Xarxa d'Escoles Associades a la UNESCO. Aquesta acull més de 9000 centres educatius de 180 estats amb experiències riques i diverses^{vi}. Per acabar aquest apartat, recordar que som conscients que hi ha hagut molts esforços més impulsats per altres actors internacionals, o dedicats a altres temàtiques vinculades a l'educació per la pau. Sabem d'iniciatives d'educació mediambiental, de coeducació o d'educació pel desenvolupament, entre d'altres, però la dimensió d'aquest document no ens permet desenvolupar-les. En aquest text ens hem limitat a apuntar breument la tasca feta per Nacions Unides entorn l'educació per la cultura de pau i els drets humans.

⁵ Per a més informació, veure: <http://www.unesco.org/cpp/fr/declarations/declarations1.htm>

3.2 El marc europeu

El procés d'Unió Europea és un procés que avança lentament i, tan els organismes europeus, com molts dels estats, insisteixen en la necessitat de major cohesió i confluència des de la diversitat i pluralitat que caracteritza el continent. Aquesta preocupació es tradueix en intentar impulsar polítiques per promoure la cohesió social, conscienciar la ciutadania europea dels seus drets i responsabilitats, promoure la seva implicació activa en el procés d'integració europea, i fomentar el sentit d'identitat i pertinença a Europa. L'educació esdevé un instrument clau per avançar en aquests objectius.

Tanmateix, no hem pogut recollir elements que mostrin voluntat d'impulsar l'educació per la pau explícitament més enllà d'anomenar-la o d'encabir-la en altres temàtiques educatives. No trobem programes, ni plans d'acció, ni altres iniciatives específiques de promoció de l'educació per la pau. Però en la complexitat del marc educatiu europeu si que identifiquem algunes escletxes d'oportunitat que l'educació per la pau pot aprofitar. Comentem aquelles dues que ens semblen més rellevants per la seva magnitud, tant en el plantejament consensuat entre diversos estats europeus, com en les accions empreses en matèria de política educativa:

- Educació per la Ciutadania Democràtica i els Drets Humans.
- Educació en les competències bàsiques.

Finalment fem un esment a una tercera iniciativa, amb molt menys impacte però que ens sembla valuosa, la proposta de l'Educació Global.

Dit d'una altra manera, en aquest apartat desenvolupem aquelles oportunitats que permeten a professorat o persones interessades en impulsar l'educació per la pau en un centre educatiu argumentar com inclou continguts d'aquesta i defensar que es correspon amb els mandats polítics existents.

3.2.1 L'educació per la ciutadania democràtica i els drets humans

Europa, seguint les orientacions de Nacions Unides i UNESCO, i responent a la seva pròpia necessitat, mostra una especial preocupació en la necessitat de reforçar l'educació en valors democràtics, de ciutadania i drets humans. Les circumstàncies europees porten a la creació, l'any 1948, del Consell d'Europa, organització destinada a promoure els valors de la democràcia, els drets humans i l'estat de dret al continent. Tradicionalment el Consell d'Europa ha elaborat nombroses resolucions, declaracions, recomanacions i propostes sobre el paper que l'educació ha de desenvolupar als sistemes educatius dels estats membres.

Des de finals dels noranta, en consonància amb la preocupació dels estats per avançar en la integració i cohesió europea, l'educació per la ciutadania democràtica i els drets humans agafa especial relleu en el desenvolupament que el Consell d'Europa fa de continguts vinculats a

l'educació per la pau. I com diu Ján Figel⁶, *“La Unió Europea dona suport activament a la inestimable labor del Consell d'Europa per promoure l'educació per la ciutadania”*^{vii}. En conclusió, l'educació per la ciutadania i els drets humans es converteix en el principal objectiu comú de les polítiques educatives europees pel que fa a plantejaments vinculats amb la cultura de pau, i s'hi dediquen molts més esforços que a altres temàtiques com l'educació per la pau, per la igualtat de gènere o pel desenvolupament.

El 1997 s'inicia el Projecte Educació per la Ciutadania Democràtica amb un primer període de clarificació de conceptes i disseny d'estratègies. Aquest culmina amb l'assumpció de plantejaments comuns per part de tots els participants, traduïts en orientacions i directrius nacionals per part dels estats membres. Aquests plantejaments comuns queden recollits en els següents documents de caire polític:

- La Resolució adoptada per la Conferència Permanent dels ministres de Educació (Cracòvia, el 15, 16 i 17 d'octubre de 2000)^{viii}
- La Recomanació (Rec (2002)12) del Comitè de Ministres als membres Estats sobre l'educació per a la ciutadania democràtica (Brusel·les, el 16 d'octubre de 2002)^{ix}.

El 2004, es publica l'“Estudi Europeu sobre Educació per la Ciutadania Democràtica”^x. Aquest dona una descripció clara de la situació a les diferents regions d'Europa, i revela les desavinences entre la pràctica i els acords polítics pactats en molts països. El 2005, declarat com a “Any Europeu de la Ciutadania a través de l'Educació” es tanca el Projecte sobre Educació per la Ciutadania Democràtica. A partir de l'experiència d'aquest projecte s'inicia una nova fase “Aprendre i Viure Democràcia per a Tothom (2006-2009)”⁷ on es prioritzen tres línies d'acció: el desenvolupament de polítiques i la implementació de l'educació per la ciutadania democràtica i la inclusió social; noves funcions i competències del professorat i altre personal educatiu; i la governabilitat democràtica de les institucions educatives.

Aquesta fase finalitza amb l'edició de l'informe “Avaluació de l'Aprenentatge sobre Democràcia i Drets Humans 2006-2009 i el Camí a Seguir”^{xi}. L'informe conclou que s'ha avançat en construir un discurs compartit i assumit pels els diferents estats. El document ho il·lustra amb indicadors com la inclusió d'aquests continguts en normatives i currículums educatius, o el compromís dels estats a realitzar-ne avaluacions periòdiques. Alhora, l'informe també mostra aspectes per millorar i en remarca cinc d'especialment rellevants:

- Les avaluacions segueixen donant poc relleu a aquesta matèria enfront de les tradicionalment troncal. Se segueix prioritant l'avaluació de continguts conceptuals o procedimentals enfront els actitudinals i de valors.

⁶ Comissari de Educació, Formació, Cultura i Multilingüisme de la UE, 2005.

⁷ A la III Cimera de Caps d'Estat i de Govern del Consell d'Europa (Varsovia, maig 2005) s'aprova una Declaració Final (http://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_decl_varsovie_en.asp) i un Pla d'Acció (http://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_plan_action_en.asp), pel que s'estableixen les principals funcions del Consell d'Europa pels propers anys, entre elles l'Educació per la Ciutadania Democràtica i els Drets Humans.

- S'ha avançat en que les normatives recullen les recomanacions del Consell d'Europa, però els llibres de text no han adaptat els seus continguts a elles, el que pot ser indicador de que a moltes aules encara no hagin arribat amb suficient profunditat⁸.
- Manca formació del professorat i dels equips educatius.
- En ser un procés a mig termini, els canvis polítics als estats a voltes dificulten la consolidació de processos engegats.
- La tendència de molts centres educatius a promoure una cultura del control i la competitivitat es confronta amb el desenvolupament de l'educació per la ciutadania democràtica.

Finalment aquest informe també planteja nous reptes a impulsar:

- Insistir en l'avaluació en competències de l'alumnat.
- Donar més relleu a la comprensió del funcionament del sistema de drets humans.
- Aprofundir en la vinculació entre educació per la ciutadania democràtica i educació intercultural.
- Major presència de l'educació per la ciutadania democràtica en l'educació no formal i en major coordinació amb la formal.

El 2010 s'aprova la Carta del Consell d'Europa sobre l'Educació per la Ciutadania Democràtica i l'Educació pels Drets Humans^{xii} que marca les directrius pels propers anys en base als reptes identificats per aquesta avaluació.

3.2.2 L'enfoc per competències bàsiques

En paral·lel al treball impulsat pel Consell d'Europa, la Unió Europea, en el Consell Europeu de Lisboa (2000)^{xiii}, reconeix la importància per la cohesió social i el futur d'Europa d'invertir esforços en l'educació. La Unió Europea entén que per fer front als reptes socioeconòmics als que s'enfronta (la globalització, la competitivitat dels països emergents, l'evolució del mercat laboral, etc.) és estratègic tenir una ciutadania formada i preparada per la societat del coneixement.

Observem que repetidament s'insisteix en la importància de que els sistemes educatius dels estats prioritzin *"promoure l'aprenentatge d'idiomes, desenvolupar l'esperit d'empresa i potenciar la dimensió europea"*^{xiv}. S'insisteix en la importància de promoure l'aprenentatge permanent i d'educar en les competències bàsiques des de tots els nivells educatius i formatius.

Malauradament, sembla que la Unió Europea emprèn polítiques decidides sobre educació quan ho entén com una necessitat indefugible per garantir l'avenç socioeconòmic. Recordem que, més enllà d'aquests arguments, l'educació de qualitat és un dret bàsic de la ciutadania. Fa la sensació que els criteris economicistes prevalen davant dels socials. Tanmateix, reconeixem

⁸ Aquesta dada coincideix amb les de l'estudi BLANDON, M.E; BENITEZ, F; DALMAU, M; FONT, T i VIDAL, C. (2009) *Cultura de pau i educació per a la ciutadania. Estudi comparatiu de diferents llibres de text de 3r d' E.S.O a Catalunya*. Barcelona: FCONGP http://xarxanet.org/sites/default/files/CULTura_de_Pau_llibret.pdf.

que aquesta situació presenta una escletxa d'oportunitat per a l'educació per la pau que cal considerar.

També s'insisteix en el paper de l'educació i dels sistemes educatius per transmetre uns valors socials i cívics compartits que ajudin a afrontar la diversitat cultural i social europea i a garantir la cohesió social. Ens crida l'atenció que quan es parla d'aquests valors els termes més utilitzats són ciutadania, igualtat, tolerància o respecte, poques vegades s'identifiquen amb la paraula pau, *noviolència* o cultura de pau. Es relaciona la transmissió d'aquests valors amb el desenvolupament de les competències bàsiques i s'estableix un marc de referència comú sobre com s'entenen les competències bàsiques^{xvii}.

S'entén per competències bàsiques *“una combinació de coneixements, capacitats i actituds adequades al context”*^{xviii}. Es consideren competències bàsiques *“aquelles que totes les persones precisen per la seva realització i desenvolupament personal, així com per la ciutadania activa, la inclusió social i el lloc de treball”*^{xix}. Es defineixen vuit competències bàsiques: la comunicació en llengua materna; la comunicació en llengües estrangeres; les competències matemàtiques i les competències bàsiques en ciència i tecnologia; la competència digital; aprendre a aprendre; les competències socials i cíviques; el sentit de la iniciativa i l'esperit d'empresa; i la consciència i l'expressió cultural.

Tots elles poden constituir elements d'educació per la pau. Tot seguit ho comentem breument:

- La comunicació en llengua materna. Aquesta competència vinculada a *“desenvolupar la capacitat cognitiva individual d'interpretar el món i relacionar-se amb els altres”*^{xv}, busca que les persones aprenguin a expressar-se amb riquesa de recursos i arguments, a recopilar i processar informació i a dialogar de manera crítica i constructiva. Aprendre a fer servir el diàleg i la comunicació no violenta són continguts clau de l'educació per la pau.
- La comunicació en llengües estrangeres. Com l'anterior competència, aquesta ajuda a educar en les capacitats comunicatives, però a més insisteix en el valor de la diversitat cultural i del diàleg intercultural.
- Les competències matemàtiques i les competències bàsiques en ciència i tecnologia. Aquestes competències, tot i no estar tan vinculades a continguts de l'educació per la pau com d'altres, desenvolupa algunes capacitats i actituds valuoses com l'esforç per resoldre problemes, o el coneixement i la valoració crítica dels impactes de l'activitat humana sobre el medi natural.
- La competència digital. Aquesta competència també té a veure amb les capacitats comunicatives, però en referència a l'ús de les TIC. Aquestes, actualment, són eines imprescindibles per el treball en xarxa; la recerca, processament i valoració crítica de la informació; i l'expressió i divulgació de reflexions i debats.
- Aprendre a aprendre. Aquesta és una de les competències bàsiques més vinculada a l'educació per la pau. La pau és un procés en constant construcció que requereix de motivació, voluntat de canvi i de millora. *“Aprendre a aprendre”* promou *“la capacitat de les persones d'aprendre, de superar els obstacles i de canviar”*^{xxi}.

Per aconseguir superar obstacles i millorar, les persones han de tenir l'autonomia i la disciplina per organitzar el seu propi aprenentatge, aprofitar les oportunitats, superar els obstacles i procurar-se assessorament i informació quan els calgui. Alhora han de saber treballar en equip, aprendre de les experiències en grups heterogenis i compartir allò que han après per a l'enriquiment mutu. Totes aquestes característiques són continguts de la competència "Aprendre a aprendre" que l'educació per la pau, a través del seu enfocament metodològic, fa anys que promou.

- Les competències socials i cíviques. Aquestes són competència també prioritàries per a l'educació per la pau. Les competències socials es refereixen a les capacitats personals per transformar els conflictes, negociar, comunicar-se de forma *noviolenta*, mostrar empatia, inspirar confiança, cooperar, o expressar-se de forma assertiva, totes elles habilitats estretament vinculades a la *provenció*⁹.

La Unió Europea defineix les competències cíviques com "*el coneixement dels conceptes de democràcia, justícia, igualtat, ciutadania i drets civils*"^{xxi}. Inclou conèixer la història nacional, europea i mundial, cosa que ens ha de servir per aprendre del passat i poder construir un millor futur. També incorpora les tendències dels principals moviments socials i polítics; el coneixement de la integració europea, de les seves estructures i valors; i de la diversitat cultural que la configura. Finalment, promou educar per la participació i l'acció cívica i solidària, i el respecte als drets humans. La majoria dels continguts que configuren les competències cíviques tenen relació amb l'educació per la pau.

- El sentit de la iniciativa i l'esperit d'empresa. Aquesta competència ens parla de l'"*habilitat per transformar les idees en actes*"^{xxi}. És a dir, està vinculada a la creativitat, la capacitat d'innovar i assumir riscos, la visió estratègica per aprofitar oportunitats i les habilitats per planificar i impulsar projectes. Totes aquestes característiques són de gran valor per a les persones i organitzacions que volen impulsar una cultura de pau i *noviolència*, tanmateix cal que vagin acompanyades d'una profunda interiorització dels valors ètics i socials vinculats a la cultura de pau. Aquesta competència impulsada des de valors neoliberals i economicistes s'allunya dels objectius de l'educació per la pau.

Dit d'una altra manera, reconeixem el sentit de la iniciativa i l'esperit d'empresa com una competència de gran valor per l'educació per la pau, però temem que, segons com s'eduqui, s'adrexi a formar persones dirigides a adaptar-se a un mercat liberal. Si fos així, es perdria l'oportunitat d'impulsar projectes (econòmics, socials, culturals o de la mena que siguin) des d'una mirada social, humanitzadora i de cultura de pau.

- La consciència i l'expressió cultural. Aquesta competència està relacionada amb l'educació per la pau en tan en quan desenvolupa la creativitat i la capacitat de les persones de comunicar-se des de diferents llenguatges expressius. Saber comunicar-se des de diferents llenguatges enriqueix notablement les possibilitats de les persones d'expressar i compartir pensament, i sobretot emocions. Tot allò que comporti incrementar les competències comunicatives i d'expressió són instruments per a la transformació *noviolenta* dels conflictes.

⁹ Aquest és un concepte clau del nostre enfocament d'educació per la pau que desenvolupem al capítol 4.

En cap moment, en la descripció de les competències bàsiques, trobem cap referència explícita a la pau o a la construcció d'una cultura de pau. Una vegada més sembla que en el consens dels codis que defineixen els marcs educatius comuns de la Unió Europea no s'incorporen aquests termes.

Els objectius definits per als sistemes educatius i de formació europeus en resposta al mandat de Consell Europeu de Lisboa (2000), es concreten en el programa de treball "Educació i formació 2010", i posteriorment el programa "Educació i Formació 2020"^{xvi} vigent actualment.

El programa "Educació i formació 2020", planteja la necessitat de la cooperació europea en el desenvolupament dels sistemes d'educació i formació dels seus estats. El document expressa com a finalitat del programa *"la realització personal, social i professional de tota la ciutadania"*, i *"la prosperitat econòmica sostenible i la empleabilitat, al temps que es promouen els valors democràtics, la cohesió social, una ciutadania activa i el diàleg intercultural"*^{xxii}. Seguidament planteja quatre objectius estratègics:

- *"Fer realitat l'aprenentatge permanent i la mobilitat"*
- *Millorar la qualitat i l'eficàcia de l'educació i la formació"*
- *Promoure l'equitat, la cohesió social i la ciutadania activa"*
- *Incrementar la creativitat i la innovació, inclòs l'esperit empresarial, en tots els nivells de l'educació i la formació"*^{xxii}

Cal veure com aquests objectius es corresponen amb recursos i accions que permetin implementar-los durant els propers anys, i des de quins valors es fa.

3.2.3 L'educació global

Hem identificat algunes propostes més, de dimensions més reduïdes a nivell d'impacte, de les que remarcuem l'Educació Global. El Centre Nord-Sur del Consell d'Europa impulsa un programa específic d'educació global i promou la Xarxa d'educadors de la Setmana d'Educació global. L'objectiu d'aquest programa és incidir en institucions i professionals de l'educació formal i no formal, per desenvolupar i difondre estratègies i capacitats per promoure l'educació global.

S'entén l'educació global com una *"educació holística que obre els ulls i ments de la gent a les realitats del món, i els sensibilitza per construir un món de major justícia, equitat i respecte als drets humans per a tots"*. I en la mateixa Declaració d'Educació Global de Maastricht trobem *"es comprèn que l'educació global abasta l'educació per al desenvolupament, l'educació sobre els drets humans, educació sobre la sostenibilitat, educació per a la pau i prevenció de conflictes i l'educació intercultural, sent en realitat la dimensió global de l'educació per a la ciutadania"*^{xxvii}

3.2.4 Anàlisi comparativa entre estats

Volem completar la reflexió sobre la situació de l'educació per la pau en el marc dels sistemes educatius europeus amb una observació sobre com els estats incorporen les directrius de la comunitat europea. Per fer aquesta anàlisi hem consultat documents de la Unió Europea i del Consell d'Europa, i set currículums de cinc països europeus (Regne Unit (Anglaterra, Gal·les, Escòcia), Països Baixos, Grècia, Irlanda del Nord i l'Estat Espanyol).¹⁰

Les conclusions d'aquesta anàlisi ens mostren que s'ha avançat en la introducció de l'educació per la ciutadania, però se'ns fa més difícil identificar com s'ha avançat en l'educació pels drets humans (tal i com indiquen les conclusions de l'informe d'avaluació^{xviii}). Tampoc trobem elements sobre com es planteja l'educació per la pau i la *noviolència*. Intuïm que, més enllà del treball sobre ciutadania, queda supeditada a la voluntat dels equips educatius de cada centre.

Val a dir que en els plantejaments marc tots els estats inclouen els temes recollits en la definició de la UNESCO, particularment pel que fa a les diferències i tolerància entre cultures, i als drets humans. En el desenvolupament dels currículums apareix prioritàriament l'educació per la ciutadania i la participació política i democràtica, però hi ha diferències entre currículums que ho plantegen només a nivell de coneixement del medi social, i altres que ho vinculen a la participació democràtica en el marc de la vida escolar.

A part d'aquests temes, pel que fa referència a altres continguts vinculats a l'educació per la pau, tots els països analitzats presenten algun enfocament sobre la construcció de relacions personals. En general s'aprofundeix poc en la resolució de conflictes, exceptuant en el cas d'Irlanda del Nord. En cap currículum apareixen plantejaments de pau positiva o d'un concepte ampli de violència. Tampoc en cap moment, en cap dels documents analitzats es parla d'educació per la pau explícitament.

Seria interessant poder avaluar la implementació de l'educació per la pau als centres i territoris europeus amb més profunditat per poder orientar estratègies educatives en pro de la cultura de pau, més enllà del contingut específic d'educació per la ciutadania democràtica. Intuïm que els projectes que voluntariosament s'estan impulsant en molts centres i xarxes (com la d'Escoles Associades a la UNESCO) estan realitzant experiències molt valuoses d'educació per la pau i els drets humans, però que alhora, en molts altres centres, o no es fa res, o queda relegada a activitats simbòliques vinculades al concepte de pau negativa, perdent així una oportunitat educativa important.

¹⁰ Els criteris utilitzats per a la identificació de polítiques educatives com d'educació per la pau han estat: Ser vinculable a una mirada de pau positiva i una perspectiva àmplia del concepte de violència (les 3 violències); plantejar la transformació de conflictes creativa i *noviolenta*; promoure les temàtiques incloses en el concepte de cultura de pau definit per UNESCO; incidir en continguts curriculars però també d'estructura de centre i aula, i de metodologies educatives; plantejar metodologies *socioafectives*, participatives i problematitzadores; relacionar allò microsocial amb aspectes macrosocials; promoure els valors d'equitat, justícia, respecte, llibertat i solidaritat des de l'experiència vivencial; incidir en la formació de l'equip educatiu. El treball s'ha limitat a mirar documents de marcs educatius oficials i currículums vigents a juny 2012, i ha quedat restringit a documents en anglès, francès i espanyol. En la bibliografia recollim els més valuosos.

3.3 El cas espanyol

A l'Estat Espanyol hi ha dues normatives que promouen l'educació per la pau: la Llei Orgànica 2/2006 de 3 de maig, d'Educació^{xix} i el currículum educatiu que la desplega, i la Llei 27/2005 de 30 de novembre de Foment de l'Educació i la Cultura de la Pau^{xx}. Les Comunitats Autònomes tenen plenes competències en educació, és a dir, amb aquestes dues normatives, l'Estat estableix unes directrius comunes que les Comunitats Autònomes adapten de forma independent als seus contextos.

En la concreció d'aquesta normativa els dos elements més significatius fins ara han estat:

- La promoció de la convivència escolar.
- La introducció de l'assignatura "Educació per a la ciutadania i els drets humans".

3.3.1 La promoció de la convivència escolar

L'adaptació a les competències bàsiques i la creixent percepció del professorat sobre el progressiu increment de dificultats de convivència als centres educatius porten a un debat durant els anys 2000-2010 sobre aquest tema entre els diversos agents educatius.

La Llei Orgànica 2/2006 de 3 de maig, d'Educació estableix l'obligatorietat que tots els centres elaborin un Pla de Convivència i l'incloguin dins el Projecte Educatiu de Centre.

El 2006 es consensua entre el Govern Espanyol i els agents socials l'impuls d'un Pla Estatal per a la promoció i millora de la convivència escolar^{xxi}. Aquest pla desenvolupa la creació d'un observatori estatal per a la convivència, d'una web de referència, la revisió de normativa, l'elaboració d'estratègies, orientacions i materials pels centres, o mesures de formació inicial de professorat, entre d'altres.

Els anys següents les diferents Comunitats Autònomes impulsen estratègies de foment de la convivència escolar promovent que cada centre construeixi el seu propi pla de convivència, seguint les orientacions de l'administració, però amb gran marge d'autonomia. A cada regió, doncs, a la vegada, es revisen normatives, es promou la formació permanent de professorat, s'editen nombrosos recursos educatius per als centres i es creen observatoris autonòmics per a la convivència¹².

El 2010 l'Observatori Estatal per a la Convivència elabora un estudi^{xxii} on detecta que el grau de satisfacció de mestres i alumnes d'ESO en referència a la convivència escolar: el 83,7% del

¹¹ Tot i l'existència de la llei, des de la seva aprovació l'any 2007 només s'ha obert una sola convocatòria per subvencionar projectes d'educació per la pau.

¹² Veure els exemples de Catalunya, Euskadi i Andalusia.

professorat valora la convivència com a bona o molt bona. El 79% de l'alumnat expressa estar força o molt satisfet amb la convivència i les relacions que estableix a l'escola .

El treball entorn la convivència escolar fet en els darrers anys parteix de la preocupació per l'increment de la violència als centres, en especial de secundària, més que de la motivació explícita de promoure la cultura de pau. Tot i així, ho valorem positivament, per ser el principal recurs d'educació per la pau que s'ha promogut a l'Estat Espanyol en els darrers anys amb un impacte considerable.

Malauradament amb el canvi de govern del 2011, la política de foment de la convivència escolar ha quedat força paralitzada, no només per motius econòmics sinó també ideològics¹³. Pel que fa a les Comunitats Autònomes, algunes segueixen potenciant-la en la mesura que poden, però la reducció de recursos en els darrers dos anys és molt gran.

3.3.2 L'educació per a la ciutadania

La introducció d'aquesta assignatura (el curs 2007-2008) en aplicació de la Llei Orgànica 2/2006 d'Educació de 3 de maig, va generar molt debat polític, donat que els sectors més conservadors, representats pel Partit Popular, la van veure com un intent d'adoctrinament per part del govern del moment, enlloc de com un mandat de la Unió Europea, en resposta a les indicacions de les Nacions Unides i la UNESCO.

Aquestes desavinences van portar a una desigual aplicació de la normativa a les diverses Comunitats Autònomes, i a nombrosos contenciosos administratius d'algunes Comunitats Autònomes i de famílies contra l'Estat emparant-se en la seva ideologia i en l'objecció de consciència. Finalment el Tribunal Suprem va unificar la doctrina desestimant la possibilitat de no cursar l'assignatura^{xxiii} i des de 2009 s'imparteix a tots els centres educatius de l'Estat.

Des de la perspectiva de l'educació per la pau sembla difícil defensar aquesta postura, donat que els continguts que planteja l'assignatura es corresponen amb nous temes que la complexitat i pluralitat de la societat actual fan evidents. És important educar les persones en temes com la participació democràtica, el marc constitucional, els drets humans, la igualtat de gènere, la interculturalitat, o les desigualtats. Per això es important que tinguin un espai reconegut en el currículum. L'any 2005 el govern del moment va decidir incloure aquesta matèria en el currículum a través d'una nova assignatura, l'Educació per la Ciutadania i els Drets Humans, a impartir a un dels dos nivells de Cicle Superior de Primària i a un dels tres primers anys d'ESO.

Tot i amb això, detectem alguns riscos en l' aplicació de l'assignatura d'educació per la ciutadania: la introducció d'aquesta matèria no s'ha acompanyat de mesures de formació per

¹³ Per posar un exemple: poques setmanes després de constituir-se el nou govern va despenjar-se la web de referència "portal de convivencia del ministerio de educación y ciencia". www.convivencia.mec.es, on hi havia un ampli recull de recursos didàctics, documents teòrics i bones pràctiques i no ha estat substituïda.

al professorat. D'altra banda, en fer una anàlisi dels llibres de text editats¹⁴ es troba a faltar un marc conceptual compartit, el que dificulta generar codis comuns i facilita les abstraccions poc efectives o els malentesos. Els llibres editats tampoc incorporen una perspectiva de gènere ni metodologies *socioafectives*. Finalment, el fet que hi hagi un espai on poder incloure aquests continguts pot portar a que no es percebi la necessitat de treballar-los de forma transversal en les altres matèries.

La situació espanyola de profunda crisi econòmica i de voluntat del govern de modificar la llei d'educació vigent i promoure una política educativa preocupantment retrograda, fa difícil preveure el futur d'aquesta matèria a l'acabar aquest text.

3.3.3 Tres experiències d'estratègies d'educació per la pau i la convivència dins l'Estat Espanyol

Descrivim breument tres experiències de polítiques educatives autonòmiques que s'han donat a l'Estat Espanyol en els darrers anys: el Pla Andalús d'Educació per a una Cultura de Pau i Noviolència, el Pla Basc d'Educació per la Pau i els Drets Humans, i el Projecte de Convivència i Èxit Educatiu a Catalunya.

- **El Pla Andalús d'Educació per a la Cultura de Pau i Noviolència^{xxiv}**

Aquest és un pla impulsat pel govern autonòmic, la Junta d'Andalucía, des de l'any 2001. El govern andalús, en el marc legal de la Constitució Espanyola, la Declaració Universal dels Drets Humans i les lleis d'educació imperants aquell moment, decideix assumir la Declaració i el Programa d'Acció sobre Cultura de Pau de Nacions Unides i impulsar aquest pla.

El Pla andalús parteix de tres principis orientadors: promoure la pau com a acció col·lectiva i individual; saber conviure amb els conflictes i proposar solucions creatives i pacífiques; i detenir, disminuir i prevenir les manifestacions de violència. Preveu mesures d'articulació i cooperació entre els diferents actors per optimitzar els recursos i garantir l'eficiència del pla. Té en consideració els criteris de que el pla sigui obert, flexible i contextualitzat. Les mesures i actuacions s'organitzen en cinc blocs, i cada bloc desenvolupa diverses actuacions.

Taula 2: Blocs i actuacions previstos pel Pla Andalús d'Educació per la Pau i la Noviolència

Blocs	Actuacions
1. Millorar el clima de convivència a partir del coneixement i la posada en pràctica d'estratègies de negociació, regulació i resolució pacífica de conflictes.	1.1. Crear gabinets d'assessorament de la convivència i la cultura de pau. 1.2. Formació de professorat per impulsar estratègies de transformació de conflictes. 1.3. Impuls de programes d'arbitratge i mediació escolar 1.4. Promoció d'activitats extraescolars

¹⁴ BLANDON, M; VIDAL, C i altres (2010) *Cultura de pau i educació per a la ciutadania. Estudi comparatiu de diferents llibres de text de 3r d'ESO a Catalunya*. Federació Catalana d'ONGs.

2. Suport als centres en la definició, desenvolupament i avaluació de projectes de cultura de pau i noviolència adreçats a prevenir la violència.	2.1. Suport econòmic i de reconeixement a projectes col·lectius de centre a través d'una convocatòria pública. 2.2. Impuls de l'educació en valors, en base a la cultura de pau, a través de projectes d'innovació pedagògica. 2.3. Creació d'un observatori sobre convivència escolar 2.4. Formació de professorat 2.5. Elaboració i recopilació de materials didàctics. 2.6. Congressos, jornades i seminaris 2.7. Estabilitat dels equips docents que desenvolupen programes específics en aquest àmbit.
3. Dotar als centres per oferir una resposta educativa diversificada a l'alumnat, afavorir la prevenció de la violència i millorar la seguretat de les persones que hi treballen.	3.1. Creació de la figura del professor/a mediador/a. 3.2. Millora de la plantilla i disminuir la ratio a certs centres. 3.3. Millora de la percepció de l'alumnat envers el seu centre i estudis. Potenciar la millora de les relacions. 3.4. Millora de les condicions de seguretat de l'entorn dels centres escolars 3.5. Assessorament i suport jurídic al professorat.
4. Fomentar la participació de tots els sectors de la comunitat educativa als centres, mitjançant l'impuls d'accions educatives coordinades.	4.1. Promoció de les "Escoles de pares i mares per la formació en la cultura de Pau i Noviolència". 4.2. Donar suport a associacions, clubs i accions de pau i noviolència impulsades per l'alumnat. 4.3. Desenvolupament d'activitats socio-comunitàries.
5. Promoure la col·laboració institucional facilitant la implicació dels centres, mitjançant la difusió de la Cultura de Pau i Noviolència com a base essencial de l'aprenentatge de la ciutadania democràtica	5.1. Extensió de la xarxa d'Escoles Associades a la UNESCO. 5.2. Realització d'activitats relacionades amb la Cultura de Pau. 5.3. Realització de campanyes a través dels mitjans de comunicació, d'informació, difusió i sensibilització, així com producció i emissió de programes que promoguin valors de la Cultura de Pau. 5.4. Creació d'una pàgina web.
6. Promoure la reflexió, l'anàlisi, el debat i la investigació sobre la Cultura de Pau i la Noviolència.	6.1. Cursos de formació sobre continguts de Cultura de Pau en l'àmbit universitari. 6.2. Inclusió als Plans d'Estudis de matèries relacionades amb la Cultura de Pau. 6.3. Publicació d'estudis i investigacions. 6.4. Suport a la investigació.

Alguns dels resultats i impactes del Pla Andalus durant aquests anys han estat:

- Aprovació del Decret 19/ 2007, de 23 de gener^{xxv}, pel qual s'adopten mesures per a la promoció de la Cultura de Pau i la millora de la convivència en els centres educatius sostinguts amb fons públics.
- A cada província es creen gabinets d'assessorament i comissions de planificació i seguiment del pla amb la participació de tots els serveis educatius i l'objectiu de definir els plans anuals. Els equips d'orientació també assumeixen el pla en al seva tasca i coordinació.
- La xarxa Escola, Espai de Pau^{xxvi} ha aconseguit la implicació de 1836 centre educatius, 483 projectes intercentres, i la participació de nombroses entitats de l'entorn (ajuntaments, associacions de lleure, de veïns, etc.)
- L'edició de molts materials i recursos educatius.^{xxvii}
- La difusió d'experiències educatives als mitjans de comunicació, en especial el programa "El club de les idees" de Canal Sur TV.

El Pla Andalus ens sembla interessant perquè és una estratègia nacional i posa molts recursos a disposició dels centres. És un pla sostingut en una forta base teòrica d'educació per la pau conflictual. Assumeix la Declaració i Programa d'Acció sobre la Cultura de Pau de Nacions Unides. I ens sembla especialment rellevant que –en el context espanyol– emmarca la convivència escolar dins la promoció de la cultura de pau i no a l'inrevés. La situació actual de crisi a Espanya (octubre 2012) fa difícil preveure com es pot sostenir aquest pla en el futur.

- **Pla Basc d'Educació per la Pau i els Drets Humans^{xxviii}**

En el context del conflicte basc i d'un moviment important per la pau, el Govern Basc decideix impulsar un pla nacional d'educació per la pau i els drets humans. Aquest s'emmarca dins del Pla de Pau i Convivència Basc aprovat el 2006 com a estratègia per avançar envers la fi del conflicte armat i la reconciliació. El Pla Basc d'Educació per la Pau i els Drets Humans també busca donar resposta al tractament de les víctimes, un tema de gran sensibilitat social. Finalment, aquest pla pretén alinear-se amb les corrents internacionals de foment de l'educació pels drets humans.

El Pla Basc d'Educació per la Pau i els Drets Humans s'elabora a partir d'una diagnosi aprofundida de la situació, i es redacta de forma consensuada amb els diversos agents educatius. Finalment queda aprovat pel parlament basc el desembre de 2007. És un pla ambiciós que avarca totes les àrees i sectors educatius del país, i, el més rellevant, que té un pressupost important a darrera que demostra la voluntat del govern d'impulsar-lo.

Taula 3: Resum de les línies estratègiques i objectius que el pla desenvolupa en un programa d'actuacions.

Línia Estratègica	Objectiu General	Objectius específics
Sensibilització Social	1. Divulgar els valors de la Cultura de Pau i els Drets Humans en la societat basca.	1.1 Realitzar campanyes d'informació i sensibilització de la societat basca. 1.2 Elaborar materials de sensibilització en l'àmbit dels drets humans i de l'Educació per la Pau. 1.3 Ordenar i optimitzar les intervencions tendents a sensibilitzar el conjunt de la societat basca. 1.4 Promover la implicació de sectors estratègics a la divulgació, difusió i sensibilització.
Capacitació social	2. Capacitar a la societat basca en l'àmbit dels Drets Humans i l'Educació per la Pau.	2.1 Crear i afavorir els programes integrals d'Educació en Drets Humans i per la Pau. 2.2 Preparar materials didàctics en l'àmbit dels Drets Humans i l'Educació per a la Pau. 3.2 Desenvolupar programes de formació i capacitació de sectors de població prioritàris. 2.4 Promoure la reflexió, l'anàlisi, el debat i la investigació en l'esfera dels Drets Humans i l'Educació per a la pau.
Capacitació institucional	3. Enfortir el treball de les institucions i organitzacions en l'àmbit dels Drets Humans i la Pau.	3.1. Avaluar les necessitats educatives existents en matèria d'educació en Drets Humans i per la Pau. 3.2. Donar suport a l'elaboració, el desenvolupament i l'avaluació de programes i projectes integrals d'Educació en Drets Humans i per la Pau. 3.3. Desenvolupar un marc normatiu estable i de recursos d'informació, formació, finançament, suport, assistència tècnica, investigació i

		desenvolupament per a les diferents administracions, xarxes, organitzacions i agents implicats. 4.3. Articular l'entramat d'estructures, agents, competències i relacions de coordinació sobre els quals desenvolupar la política basca en matèria d'Educació en Drets humans i per la Pau.
Coordinació i impuls	4 Liderar les polítiques d'Educació per la Pau i els Drets Humans al País Basc	1.4. Dinamitzar els processos estructurals orientats a cobrir les necessitats existents en el camp de l'Educació en Drets humans i per la Pau. 2.4. Orientar les actuacions públiques i privades en matèria d'Educació en Drets humans i per la Pau. 4.3. Fomentar la participació i implicació dels agents i sectors estratègics en el desenvolupament i promoció de les polítiques públiques. 4.4. Introduir a les polítiques públiques basques en els corrents internacionals de promoció, coordinació, desenvolupament i avaluació en l'àmbit de l'Educació en Drets humans i per la Pau.

El Pla Basc d'Educació per la Pau i els Drets Humans ens sembla valuós perquè és una estratègia nacional i avarca tots els àmbits educatius i socials (l'educació formal i no formal, les administracions, els mitjans de comunicació, i la població en general). Es defineix a partir d'una diagnosi molt aprofundida i en consens amb la societat civil. Preveu una avaluació continuada^{xxix}. Es fonamenta en una perspectiva de pau positiva, transformació de conflictes, *noviolència* i drets humans i s'emmarca dins la legislació i les recomanacions internacionals. Parteix doncs d'una mirada àmplia i constructiva de l'educació per la pau, alhora que busca deslegitimar el terrorisme. Està molt adaptat al context basc i les seves particularitats. S'acompanya d'una aposta forta per la formació del professorat.

Malauradament els canvis polítics en el govern basc en modifiquen l'aplicació a la baixa l'any 2010. El Pla queda reformulat com a pla de "Convivència democràtica i deslegitimació de la Violència 2010-2011"^{xxx}. Aquesta reformulació se centre en la deslegitimació de la violència terrorista i el reconeixement de les víctimes del terrorisme, menystenint la presència d'altres violències i altres víctimes, no es refà a través d'un debat a fons amb agents educatius i se'n redueix substancialment el pressupost. El 2012 se'n fa una avaluació^{xxxi}.

Remarquem aquest pla com un cas molt interessant, donat que té característiques de pla nacional, i es fa en un context de violència armada, el que fa que els continguts sobre com superar la violència, tractament de les víctimes etc. siguin molt aprofundits. Hi ha pocs casos de plans d'educació per la pau que responguin a aquestes característiques.

El mes d'octubre de 2011 l'organització terrorista ETA anuncia un alto al foc definitiu, canviant de forma significativa la situació al País Basc. L'octubre de 2012 hi ha eleccions anticipades i novament canvia el govern. Cal veure com evolucionarà el treball del Govern Basc i de la societat civil envers l'educació per la pau en aquest nou escenari.

- **Projecte de convivència i èxit educatiu**

La Generalitat de Catalunya, en compliment de la Llei Orgànica d'Educació 2/2006 de 3 de maig i de la Llei catalana 21/2003 de 4 de juliol de foment de la pau^{xxxii}, des de l'any 2006 promou que els centres educatius treballin voluntàriament la convivència escolar, i els dona suport reconeixent-los com a projectes d'innovació pedagògica. A partir del curs 2009-2010 i en aprovació del Projecte de Convivència i Èxit Educatiu, tots els centres tenen l'obligació d'elaborar el seu propi Projecte de Convivència. Aquests tenen marge per fer-ho al llarg dels propers anys entenent que la redacció d'aquest projecte és un procés lent, pedagògic i comunitari.

Amb el Projecte de Convivència i Èxit Educatiu, el Govern dona directrius als centres a través d'un document d'orientacions i recursos^{xxxiii} i d'un instrument informàtic. La intenció d'això és facilitar-los l'elaboració del projecte de convivència de forma autònoma. Aquest document d'orientacions proposa 15 temes, organitzats en 3 nivells, que els centres han de desenvolupar de manera esglaonada i al ritme que cada centre decideixi. Aquests són:

- Educar en valors i actituds. Aquest nivell recull nou temes: les competències socials, l'educació emocional, les competències comunicatives, l'escola inclusiva, l'acollida, la mediació, la coeducació, l'educació per la cultura de pau i l'educació intercultural.
- Resolució de conflictes. Aquí es consideren tres temes: els conflictes lleus, els conflictes greus i l'absentisme escolar.
- Organització escolar. En aquest nivell es revisen l'estructura i gestió de recursos, la participació i les normes.

El document planteja tants temes perquè, d'una banda, intenta recollir tots els continguts vinculats a la convivència. De l'altra, busca reconèixer tots aquells sobre els que els centres reben propostes que possiblement ja han treballat. És a dir, dona la possibilitat als centres de partir d'allò que ja tenen desenvolupat en relació a la convivència per consolidar-ho en el marc del Projecte de Convivència i, paulatinament, anar-ho ampliant amb els altres temes.

El Govern organitza una xarxa de formadors en convivència escolar per tot el territori català, del qual l'equip d'educació de l'Escola de Cultura de Pau forma part. També promou la formació del professorat -i dels equips educatius en el seu conjunt- a través d'assessoraments directament als centres. L'objectiu no és només formar el professorat, sinó acompanyar-lo en l'elaboració del seu projecte de convivència.

Entre 2009 i 2011, 1513 centres educatius presenten el seu projecte al Departament d'Ensenyament, i aquest els registra i avalua i, si ho considera oportú, orienta els centres fent-los propostes de millora.

Valorem el Projecte de Convivència i Èxit Educatiu perquè és una estratègia nacional, però es limita a l'àmbit escolar i no forma part d'un pla articulat i en cooperació amb altres àmbits socials més enllà de l'entorn comunitari dels centres educatius. També ens sembla interessant que planteja que l'èxit educatiu i acadèmic va estretament lligat a la bona convivència escolar. Dóna flexibilitat als centres d'anar al seu ritme d'implementació i no córrer en redactar el projecte per presa a entregar-lo a l'administració. Planteja el treball d'educació per a la convivència des d'una perspectiva àmplia, i inclou educar per una cultura de pau de forma explícita com un objectiu general i una de les temàtiques a desenvolupar. Proposa el treball en actituds i valors, però també en la gestió positiva dels conflictes. I sobretot, remarquem que

insisteix en la revisió i millora de l'organització de centre i d'aula, amb el que incideix en les estructures del centre.

4 CONCEPTES CLAU. BREU INTRODUCCIÓ AL MARC TEÒRIC

Abans de descriure la proposta de l'Escola de Cultura de pau creiem important clarificar alguns conceptes clau que permetin situar-la. Definim pau, violència, conflicte, noviolència, convivència, educació per la pau i provenció.

Entenem que una condició clau per comprendre'ns i convida pacíficament és assegurar-nos que compartim aquells codis que necessitem per organitzar-nos i relacionar-nos, tant als centres educatius, com en un municipi, país o al món. Per tant, ens sembla important per facilitar la comprensió del nostre plantejament formatiu i per coherència, compartir els referents i els conceptes clau que nodreixen la nostra mirada a l'educació per la pau i la convivència.

Els referents teòrics que fonamenten el treball d'educació de l'Escola de Cultura de Pau, i per tant del projecte de formació de professorat "Educar en el conflicte, un camí per la convivència" són els següents:

- Els moviments de renovació pedagògica a partir d'inicis del segle XX: el moviment de l'Escola Nova, amb autors com M.Montessori o P. Bovet, o el moviment de l'escola moderna, impulsat per C.Freinet.
- L'educació per la comprensió internacional, els drets humans i el desarmament promogut a través de la UNESCO a partir del desenvolupament de la Societat de Nacions i posteriorment de Nacions Unides.
- El discurs noviolent, defensat per M.Gandhi o M.Luter King. A nivell pedagògic en ressalten autors com L.Milani o Lanza.del Vasto.
- La investigació per la pau, amb autors com J.Galtung, J.P.Lederach o V.Fisas. A nivell pedagògic ressalten les aportacions de l'educació popular, amb P.Freire i la seva Pedagogia de l'Oprimid.
- El moviment per la pau i l'objecció de consciència, important en la revitalització de l'educació per la pau a l'Estat Espanyol al finalitzar la Dictadura. Autors com J.Jares o P.Cascon són referents molt propers i rellevants en els plantejaments de l'educació per la pau de l'Escola de Cultura de Pau.
- La pedagogia de l'expressió i el Teatre de l'Oprimid, de la que destaquem les aportacions de C.Aymeric i G..Laférrière en pedagogia de l'expressió, i d'A.Boal, creador del Teatre de l'Oprimid.

La resta de capítol tres el dediquem a compartir aquells conceptes que considerem clau per al treball d'educació per la pau a les escoles. Compartir codis vol dir consensuar una mateixa concepció d'un contingut, i per això cal explicitar-los, analitzar-los, criticar-los i repensar-los fins a consensuar-los i interioritzar-los col·lectivament. La formació de mestres que plantegem dedica bona part del temps a aquest objectiu: nombrar, compartir i revisar amb l'equip educatiu aquells codis, explícits o implícits, que regeixen la vida del seu centre.

En aquest apartat presentem aquells conceptes que ens semblen clau: pau, cultura de pau, violència, *noviolència*, conflicte, convivència, educació per a la pau i *provenció*.

Activitat 1: Baròmetre de valors

Intenció educativa:

- Fomentar la reflexió, el diàleg i el posicionament personal entorn algunes idees i conceptes.
- Fomentar la confrontació *no violenta*.
- Consensuar idees i conceptes.

Resum: Davant d'una frase llençada per la persona dinamitzadora, els membres del grup s'han de posicionar a un costat i l'altre de la sala. A partir d'aquí es va passant el "micròfon" d'una banda a l'altre del terreny de joc perquè les persones argumentin el seu posicionament.

Temps estimat: 15 minuts per frase.

Tipus: Activitat d'interior. Necessita d'un espai una mica ampli.

Grup: A partir de 10 persones.

Desenvolupament: Situem les persones del grup al centre de l'aula i pronunciem una frase. Per exemple: "els conflictes s'han d'evitar". A continuació demanem al professorat participant que se situï a l'esquerra de la classe si està d'acord amb l'enunciat, o a la dreta si no hi estan d'acord. En un primer moment les persones han de decidir-se per una postura extrema, no poden quedar-se al mig. Seguidament s'agafa un objecte que fa la funció de micro (un bolígraf, una pilota, etc.) i es passa alternativament a una banda i l'altra per escoltar els arguments de l'alumnat, començant per la banda minoritària. En un segon moment, després d'escoltar unes quantes opinions, es pregunta si algú vol matisar la seva posició i moure's de lloc. Ara l'espai no s'ha de veure com una decisió entre dos blocs d'opinió sinó com un baròmetre que gradua les múltiples opinions.

Valoració i conclusions: En principi només cal deixar que el professorat s'expressi lliurement. L'única funció de la persona dinamitzadora de l'activitat serà introduir tantes frases com vulgui, i recollir les idees que sorgeixin per tal de conduir un debat posterior per introduir continguts fins consensuar el concepte posat a debat.

Altres indicacions: Algunes frases podrien ser:

. " Els conflictes sempre comporten algun tipus de violència"

. "La pau implica tranquil·litat"

...

Proposta d'acció: Reflexionar sobre l'aplicació de cada concepte en la pràctica docent i en l'estructura de centre, i sobre el que implica i el que no implica

Font: Adaptada de CASCÓN, P. i BERISTAIN, C. (2000) *La alternativa del juego I*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

4.1 El concepte de pau

Durant molts anys –i encara avui en massa contextos– es defineix la pau com l'absència de guerra i de conflicte. Aquesta concepció en la investigació per la pau es coneix com a "pau negativa". El concepte de pau, però, va molt més enllà. La pau té moltes connotacions positives, i cal reivindicar-les com a punt de partida per identificar allò que ens cal fer per avançar-hi. Aleshores, és coherent que definim la pau en positiu ("la presència de..."), i deixem de parlar-ne com d'allò que no és ("l'absència de..."). Aquest intent de definir la pau d'acord amb el que sí és s'anomena **pau positiva**.

Des de la perspectiva de pau positiva podem definir pau, per exemple, com *"el procés de realització de la justícia en els diferents nivells de la relació humana. És un concepte dinàmic que ens porta a aflorar, afrontar i resoldre els conflictes de forma no violenta i la fi de la qual és aconseguir l'harmonia de la persona amb ella mateixa, amb la natura i amb les altres persones"*^{xxxiv}

D'aquesta definició en destaquem les següents idees:

- *"procés, concepte dinàmic"*: La pau l'entendem com un ordre social, per tant dinàmic i en constant moviment. També l'entendem com la utopia que ens fa caminar, la pau és el camí.
- *"de realització de la justícia"*: La pau requereix de condicions d'equitat entre les persones i pobles, de relacions cooperatives i d'ajuda mútua que garanteixin les necessitats bàsiques de tothom.
- *"harmonia de la persona amb ella mateixa, amb la naturalesa i amb les altres persones"*: la pau es pot trobar en el nivell més íntim com en el més social. Les cultures orientals posen l'èmfasi en la pau interior, mentre que les occidentals la defineixen més des de l'àmbit social i de l'entorn. En pensar en la pau hem d'interrelacionar aquestes dues visions complementàries.
- *"ens porta a aflorar, afrontar i resoldre els conflictes de forma no violenta"*: la pau no amaga els conflictes, els explicita i busca transformar-los sense violència.

Elements que defineixen una i altra concepció de pau

Taula 4: Concepcions de pau positiva i negativa

La pau des de la seva concepció tradicional occidental ¹⁵ :	La pau des de la nova concepció de pau positiva:
▪ L'absència de violència directa. La presència d'altres violències no reconegudes. ▪ Els períodes entre guerres. ▪ Evadir, no reconèixer i soterrar els conflictes. ▪ L'absència de desordres violents interns dins d'un territori o sistema. ▪ La concentració de poder i control en poques mans que permet evitar la violència directa a partir de la repressió. ▪ No es planifica sinó que queda supeditada a la planificació militar. ▪ La perpetuació de valors com el poder sobre l'altre, la dominació, la prevalença de la raó o la justificació de la violència, tan vinculats a la mística de la masculinitat. Encara ara la pau negativa és la que defensen els més poderosos. Des de l'imperi romà –i potser abans-, ha estat la pau planificada i impulsada pels responsables de l'imperi dominant en cada moment històric.	▪ L'absència de qualsevol tipus de violència: cultural, estructural i directa. ▪ Un procés en constant construcció. ▪ Afrontar els conflictes <i>no violentament</i>. Afrontar les causes profundes que originen els conflictes. ▪ És construir un ordre social de reduïda violència i elevada justícia. ▪ La igualtat en el control i la distribució del poder i els recursos. ▪ La presència de condicions desitjades (treball, educació, salut, etc.) per les quals treballem fermament. ▪ La consideració i generalització de valors com el tenir cura de l'altre, l'empatia, la solidaritat, la cooperació, la recerca del poder amb l'altre i no sobre l'altre, la importància de les emocions, etc. tan vinculats a la mística de la feminitat. La pau positiva cal planificar-la. Cal crear unes condicions estructurals (justes, equitatives) i fomentar un determinat tipus de relacions entre les persones (de respecte i cura mútua, de diàleg i cooperació)

¹⁵ La disciplina acadèmica de la investigació l'emmarca en perspectives de "pau negativa".

Font: BARBEITO, C; CAIRETA, M (2010) *Jocs de Pau. Caixa d'eines per educar per una cultura de pau*. Barcelona: La Catarata, a partir de LEDERACH, JP. (2000) *El abecé de la paz y los conflictos*. Madrid: La Catarata

Dit d'una altra manera, la pau és l'horitzó i alhora el camí a través del que es van aconseguint relacions més respectuoses i cooperatives i estructures socials més justes i equitatives. És a dir, situem la pau en dos nivells: un de relacional (les persones vivim i convivim relacionant-nos unes amb les altres), i l'altre d'organitzatiu (necessitem d'estructures organitzatives que ens permetin conviure, tant en entorns comunitaris, familiars i locals, com nacionals i globals).

Activitat 2: Il·lustrem la pau

Intenció educativa:

- Observar les pròpies percepcions inicials de conceptes com pau, violència o conflicte.
- Facilitar el debat i el consens de codis comuns entorn aquests conceptes.

Resum: en petits grups es construeixen imatges corporals. Cada grup fa la imatge d'un concepte. A partir de les seves percepcions elaborem els conceptes.

Temps: Uns 30 minuts per concepte

Tipus: Activitat d'interior o exterior. Treball corporal.

Grup: de 12 a 40. En petits grups.

Desenvolupament:

. Dividim el grup en petits grups (de 4 a 8 persones per grup) de manera que quedi un nombre parell de grups.

. Demanem a cada grup que elabori la imatge d'un dels conceptes. Normalment plantegem els conceptes de "pau" i de "no pau" (equivalent a violència), però també podem plantejar altres conceptes.

. Els deixem de 2 a 4 minuts per preparar-ho, no cal més, l'espontaneïtat és un factor important.

. Un darrera l'altre, cada grup representa la seva imatge. La resta de participants observen i valoren. Animem a les persones observadores a comentar què els suggereix la imatge, i quins sentiments o emocions els provoca. Això ens permetrà recollir les idees i concepcions amb que associem aquests conceptes com a punt de partida per reflexionar-hi.

. A través de la conversa i el debat repensar, ampliar i madurar aquests conceptes de forma col·lectiva.

. Cal acabar explicitant quines definicions són les consensuades per prendre consciència del nou codi comú del grup.

Valoració i conclusions:

Quins conceptes preestablerts teníem? Com ens hem sentit en descobrir-los?

D'on hem tret aquest concepte? Què ens hi ha influït?

Després de les imatges i el debat, s'han modificat?

Quins conceptes tenim ara?

Com entenem que s'apliquen cadascú d'aquests conceptes al nostre centre educatiu? Què implica entendre cada concepte d'aquesta manera en la pràctica educativa i en l'estructura de centre?

Altres indicacions: És habitual que resulti més ràpid, senzill i ric pensar en imatges de "no pau" que de "pau", a l'hora que generen més riquesa d'adjectius, comentaris i emocions. Sovint també apareix violència en la imatge de "conflicte", posant en evidència la idea preestablerta que els conflictes sempre comporten violència. Tot plegat ens dóna elements per a reflexionar sobre quines són les concepcions més generalitzades, per què, i quines creiem que haurien de ser.

. Una variant de l'activitat és utilitzar les imatges durant el debat com a punt de partida i també d'arribada. És a dir, treballar sobre la imatge corporal per generar el debat. Per fer-ho cal recollir les propostes que sobre la imatge facin les persones del públic per anar-la transformant tot modelant els cossos, i valorar en cada canvi la nova imatge fins arribar a obtenir-ne una amb la que tothom se senti còmode. Quan aconseguim una imatge consensuada, fàcilment tindrem un concepte consensuat.

. Podeu fer fotos de les imatges per recuperar-les en altres moments. També hi podeu escriure la definició consensuada del concepte associat.

Proposta d'acció: Reflexionar sobre l'aplicació de cada concepte en la pràctica docent i en l'estructura de centre, sobre el que implica i el que no implica (Dos and Don'ts) entendre aquest concepte com a tal, amb l'ajut de la taula següent:

Definició del concepte		
	Això implica que s'ha de fer	Això implica que no s'ha de fer
En la pràctica docent		
En l'estructura de centre		

Utilitzar aquesta taula per a definir el plantejament de centre, i revisar periòdicament si es respecten les orientacions definides a les taules.

Font: Adaptada de BARBEITO, C; CAIRETA, M, (2005) *Introducció de conceptes: pau, violència, conflicte*. Barcelona: Escola de Cultura de Pau. Activitat basada en tècniques de Teatre Imatge d'Augusto Boal.

4.2 El concepte de cultura de pau

La cultura de pau l'entendem com *“un conjunt de valors, actituds i comportaments que reflecteixen el respecte a la vida, a l'ésser humà i a la seva dignitat i que posen en primer pla els drets humans, el rebuig a la violència en totes les seves formes i l'adhesió als principis de llibertat, justícia, solidaritat i tolerància, així com la comprensió entre els pobles, els col·lectius i les persones”*^{xxxv}

Nacions Unides, en la seva Declaració i Programa d'Acció sobre una Cultura de Pau^{xxxvi} defineix aquest concepte com: *“un conjunt de valors, actituds, tradicions, comportaments i estils de vida basats en:*

- El respecte a la vida, la fi de la violència i la promoció i la pràctica de la no violència per mitjà de l'educació, el diàleg i la cooperació;*
- El ple respecte dels principis de sobirania, integritat territorial i independència política dels Estats i de no ingerència en els assumptes que són essencialment jurisdicció interna dels Estats, de conformitat amb la Carta de les Nacions Unides i el dret internacional;*
- El ple respecte i la promoció de tots els drets humans i les llibertats fonamentals;*
- El compromís amb la resolució pacífica dels conflictes;*
- Els esforços per satisfer les necessitats de desenvolupament i protecció del medi ambient de les generacions presents i futures;*
- El respecte i la promoció del dret al desenvolupament;*
- El respecte i el foment de la igualtat de drets i oportunitats de dones i homes;*
- El respecte i el foment del dret de totes les persones a la llibertat d'expressió, opinió i informació;*
- L'adhesió als principis de llibertat, justícia, democràcia, tolerància, solidaritat, cooperació, pluralisme, diversitat cultural, diàleg i enteniment a tots els nivells de la societat i entre les nacions; i animats per un entorn nacional i internacional que afavoreixi a la pau”.*

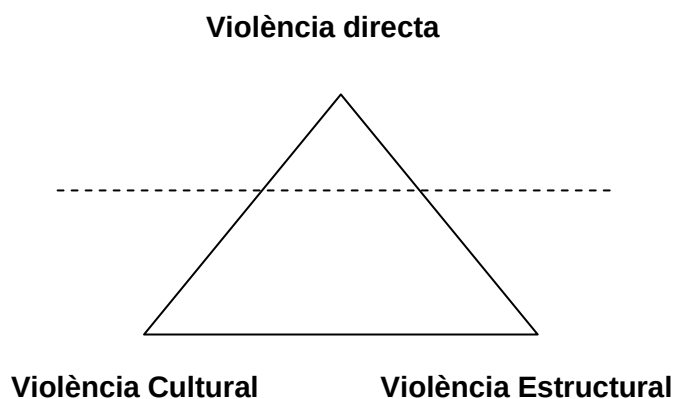
A partir d'aquesta definició s'elabora el Pla d'Acció breument comentat al capítol anterior.

El concepte de violència

Definim la violència com "*l'actitud o comportament que constitueix una violació o una privació a l'ésser humà d'una cosa que li és essencial com a persona (integritat física, psíquica o moral, drets, llibertats...)*"^{xxxviii}.

Dit d'una altra manera, segons J. Galtung "*la violència és present quan els éssers humans són influïts de tal manera que les seves realitzacions efectives, somàtiques i mentals, estan per sota de les seves realitzacions potencials*"^{xxxviii}. És a dir, quan el context no permet a la persona desenvolupar en tota la seva potencialitat. Les persones poden ser víctimes de violència per causes fàcilment identificables o profundament invisibles. La pau requereix de la superació de qualsevol tipus de violència, és per això que J. Galtung diferencia tres tipus de violència:

La **violència directa** és aquella que s'exerceix de persona a persona, de manera que podem identificar les víctimes i també els victimaris. Un assassinat, una tortura, una bufetada, una mutilació, i altres formes de maltractament físic o psíquic, són exemples de violència directa.

La **violència estructural** és aquella violència que forma part de l'estructura social. Aquella violència en la que podem identificar fàcilment les víctimes, però no els victimaris, ja que l'origen no està en persones concretes, sinó en com s'ha establert el funcionament de l'organització social. Hi ha violència estructural quan les condicions del sistema són desequilibrades i beneficien a alguns en detriment d'altres.

La violència estructural té les seves arrels en com es configura el funcionament d'un sistema social: la forma en com es distribueix el poder, com s'organitzen els espais i temps, com s'estableixen les normes i codis de funcionament, com es distribueixen els recursos o com es dirigeixen les actuacions. Així, podem trobar violència estructural en qualsevol estructura social, des d'una petita organització tipus empresa, associació o centre educatiu (segons els criteris per dirigir i organitzar l'entitat), a un estat (segons les polítiques i lleis que decideixi aplicar el govern), o al món (en funció del sistema econòmic imperant, la distribució del poder, les relacions internacionals, etc.).

La **violència cultural**, segons J.Galtung^{xxxix}, es refereix a aquell conjunt de valors, idees i conviccions que s'utilitzen per justificar o legitimar la violència estructural o directa, aquelles argumentacions que ens fan percebre com a "normals" situacions de violència. Aquests discursos justifiquen l'aprenentatge d'habilitats per exercir la violència en contra del desenvolupament de les potencialitats pacífiques. Com diu Vicenç Fisas, *"quan això passa a la majoria de les persones, podem començar a referir-nos pròpiament a una cultura de la violència"*^{xl}. Evidentment té a veure amb que se'ns ha ensenyat així, és a dir, els models dels que aprenem, ja siguin persones de referència, contes i històries, llibres de text, pel·lícules, notícies, etc. perpetuen models violents que les persones que els creen al seu torn han après. Generació darrera generació estem mancats de referències *noviolentes*.

"La cultura de la violència és "cultura" en la mesura que al llarg del temps ha estat interioritzada i inclús sacralitzada per amplis sectors de la població a través de mites, simbolismes, polítiques, comportaments i institucions, tot i haver causat infinitat de mort, dolor i sofriment"^{xli}. Johan Galtung ho explica a través del concepte de "cultura profunda", és a dir, la tendència de moltes cultures a perpetuar –i sovint defensar aferrissadament– creences, estereotips i visions que generen molta violència, a través de tradicions i concepcions heretades, que accepten passivament sense analitzar i qüestionar-ne les possibles conseqüències.

La cosmovisió que sustenta un cert context cultural es conforma a través dels traumes, mites i glòries viscuts al llarg de molts anys. De la interpretació que la cultura en faci n'identifica els valors que li faciliten un horitzó de sentit i en guien les futures actuacions. Aquestes estan en la base de la identitat cultural, això fa que costin tant de modificar: qüestionar els valors implica qüestionar la pròpia identitat, això comporta una profunda crisi.

En la nostra cultura, la violència cultural rau en valors profundament arrelats com el patriarcat, el capitalisme, l'economicisme, l'individualisme o el militarisme. Aquests valors influeixen enormement en la definició de les estructures socials, tot i que sovint ens costa molt identificar-ho i encara més reconèixer-ho.

Els centres educatius són sistemes socials, prou grans per requerir nivells d'organització complexes, i alhora prou petits per permetre relacions interpersonals properes, així com la percepció de que qualsevol persona que en formi part pot conèixer a fons el sistema i influir-hi. Així doncs, com a sistema, una escola, reproduceix les cultures i violències del sistema socio-cultural en el que està immersa, però és més fàcil influir en allò que hi passa per millorar-ho.

Com en una societat, en un centre educatiu hi ha violència, però si ens ho proposem, podem intervenir-hi per superar-la amb molta més facilitat del que podem superar la de l'entorn del que forma part. Tot i amb això, no podem perdre de vista que, seguint l'exemple mèdic, per curar cal tractar, i per tractar cal primer diagnosticar. És a dir, hem de fer una anàlisi aprofundida de què passa al nostre centre per identificar les possibles violències i les seves característiques i poder intervenir-hi amb actuacions efectives.

A l'escola la violència directa té a veure amb les relacions interpersonals, tant entre iguals, com entre alumnat, professorat i famílies. La violència estructural es relaciona amb el currículum ocult, aquells codis i normes no explicitats que fonamenten l'organització de les tasques educatives i les relacions i, per tant, en els que viuen immersos l'alumnat i els serveixen com a models de comportament dins i fora del centre. La violència cultural està vinculada amb

estereotips socials no superats que condicionen actituds i comportaments, continguts curriculars violents no qüestionats, símbols identitaris tractats de forma exclouent, o codis lingüístics.

4.3 El concepte de conflicte

La pau des de la perspectiva tradicional d'absència de conflicte, comporta una perspectiva molt negativa d'aquest: confon el conflicte amb la violència i entén que només es poden "resoldre" els conflictes a través de la violència (per això l'objectiu fonamental és eliminar-los). Donada aquesta concepció de la relació entre conflicte, violència i pau, la defensa d'un concepte de pau negatiu pot alimentar una cultura de la violència.

De fet les guerres han estat i són una forma massa habitual d'afrontar els conflictes socials, alimentant aquesta associació entre conflicte i violència. Definim un conflicte armat com *"tot enfrontament protagonitzat per grups armats regulars o irregulars amb objectius percebuts com incompatibles en el qual l'ús continuat i organitzat de la violència: a) provoca un mínim de 100 víctimes mortals en un any i/o un greu impacte al territori (destrucció d'infraestructures o de la naturalesa) i la seguretat humana (ex. població ferida o desplaçada, violència sexual, inseguretat alimentària, impacte en la salut mental i en el teixit social o disrupció dels serveis bàsics); b) pretén la consecució d'objectius diferenciats dels de la delinqüència comuna"*^{xliii}. Els conflictes armats són la màxima expressió de la violència en totes les seves dimensions.

Per contra, pels qui promovem el concepte de pau positiva, el conflicte és aquella situació de divergència en què hi ha una contraposició d'interessos o necessitats entre dues o més persones o grups. Anomenem tal contraposició com a problema. Reconeixem el conflicte com un procés que s'origina amb la contraposició de necessitats i acaba en el moment que s'ha transformat de manera que les parts ja no el reconeixen com a tal. Amb el conflicte sovint també es transformen relacions i estructures, sabem com comença el conflicte però no podem preveure com acaba. Per això preferim parlar de transformació de conflictes¹⁶, perquè ens situa en una actitud de descoberta i acceptació del canvi. Parlar de resolució ens porta a buscar com retornar a la solució que teníem inicialment, i quan més profund és un conflicte menys possible és això.

Grups, comunitats i societats on conviuen persones diverses, amb necessitats diverses, inevitablement generen conflictes, molts i variats conflictes. Segurament el principal repte per construir una cultura de pau és saber afrontar i transformar els conflictes sense violència.

4.4 El concepte de noviolència

Per conviure pacíficament ens cal respectar les persones evitant-los qualsevol tipus de violència. Això, lluny d'evitar els conflictes, sovint exigeix desemmascarar-ne les causes més profundes, les necessitats contraposades amagades darrera de grans desequilibris de poder entre les parts. És a dir, cal encarar els conflictes i lluitar per transformar-los, però diferenciant les persones de les necessitats antagòniques que tenen en joc. Si no ho fem així no podrem ser curosos i respectuosos amb les persones, però contundents i lluitadors amb els problemes.

¹⁶ Concepte que planteja J.P. Lederach a LEDERACH, J.P. (2003) *The book of Conflict Transformation*.

Entenem la *noviolència* com la capacitat de lluitar enèrgicament per transformar conflictes i superar violències sense provocar noves violències en les persones ni en les estructures implicades. La *noviolència*, seguint la idea de Gandhi de que “*el fi està en els mitjans com l’arbre a la llavor*”, posa l’atenció en el com -els mitjans, els procediments, el procés-, tan com en el què -l’objectiu-. Optem per una estratègia a l’escollir els mitjans, però no tenim la garantia que aconseguirem l’objectiu, per tant és imprescindible que cada pas que fem ens hi acosti. Si busquem superar la violència, qualsevol pas que fem ha de ser sense violència, només així podrem garantir la legitimitat dels mitjans emprats, ja que en sí mateixos són objectius.

La *noviolència* es caracteritza per la lluita enèrgica, lluny de la *no violència*, sinònim de passivitat davant la violència que altres exerceixen.

4.5 El concepte de convivència

Definim la convivència com la “*necessària relació entre persones basada en xarxes de sentit compartit*”^{xliii}. Entenem que en el quotidià sovint ens trobem en situacions on coincidim amb persones diverses a l’hora d’impulsar projectes personals o col·lectius, per aconseguir-ho ens cal interactuar, coordinar-nos, organitzar-nos i relacionar-nos les unes amb les altres. Ens cal conviure.

A l’escola, a la família, a l’entitat, a la comunitat de veïns, etc. la convivència és un fet consumat. No podem escollir si conviure o no amb els altres, però sí com hi volem conviure. La cultura de pau es construeix a partir de les petites múltiples cultures de convivència pacífica que poden néixer en escoles, famílies o comunitats.

4.6 El concepte d’educació per la pau

Entenem l’educació per la pau com “*un procés dinàmic, continu i permanent, fonamentat en els conceptes de pau positiva i en la perspectiva creativa del conflicte, i que, a través de l’aplicació d’enfocaments socioafectius i problematitzadors, pretén desenvolupar una nova cultura, la cultura de la pau, que ajudi les persones a observar críticament la realitat situant-s’hi al davant i a actuar en conseqüència*”^{xliv}

Analitzem un xic aquesta definició:

- “*...fonamentat en els conceptes de pau positiva i en la perspectiva creativa del conflicte...*”. Existeixen diverses concepcions de l’educació per la pau, molt diferents en objectius, continguts i metodologies. Cada una d’elles ve fonamentada per les diverses idees de pau que sostenen les persones que la defensen. Per això és important clarificar en quina definició de pau se sustenta l’educació per la pau que plantejem en aquest document.
- “*...enfocaments socioafectius i problematitzadors...*”. Seguint la idea de la *noviolència*, el com plantejem les activitats educatives és un contingut en si mateix. Per tant, l’educació per la pau, tal i com nosaltres l’entenem, posa en joc, en qualsevol exercici, els coneixements, les habilitats i les actituds que té com objectiu desenvolupar, i els contrasta amb els

coneixements, sentiments, experiències i problemes de les persones que participen en el procés educatiu.

- “...observar críticament la realitat”. És fonamental que l’educació per la pau eduqui en la comprensió de realitats i confrontació *noviolenta* necessària per transformar els conflictes, per això insisteix en una metodologia participativa, dialògica i socioafectiva.
- “...i a actuar en conseqüència...”. Si la pau es fonamenta en la lluita *noviolenta*, l’educació per la pau ha d’educar en la capacitat per a l’acció i la participació, per això qualsevol seqüència didàctica ha d’acabar amb propostes d’acció transformadores i realitzables.

L’Educació per la pau té implicacions a tres nivells: de valors, parteix de la pau, la *noviolència* i els drets humans com a marc per donar un horitzó de sentit al treball educatiu, i els entén com a paradigma ètic universal en constant construcció. Té implicacions polítiques, en tan que té voluntat d’influir en transformar les relacions de dominació i poder a favor de la justícia social i l’equitat, tan dins l’espai educatiu centre i aula, com en l’espai social formant ciutadania crítica i implicada en l’acció social. I a nivell pedagògic, cerca constantment la manera de promoure una pedagogia de la pau i els drets humans que ajudi a explicar-los i respectar-los perquè mica a mica siguin integrats per la societat i la cultura.

El currículum de l’educació per la pau –en coherència amb el concepte de cultura de pau- és molt ampli, tant en continguts conceptuals com en els procedimentals i actitudinals. Els podem organitzar de la següent manera:

Taula 5: Continguts de l’educació per la pau

<i>L’educació per a la cultura de pau i la noviolència</i>	<i>Educació en el conflicte</i>	Incorpora i promou formes <i>noviolentes</i> de transformació de conflictes. Treballa continguts cognitius per entendre la dinàmica dels conflictes, continguts afectius per ser capaços de cuidar la relació tot i el conflicte, i continguts procedimentals, i habilitats perquè cada persona sigui capaç de respondre positivament, amb una comunicació assertiva i empàtica i amb creativitat als conflictes en els que participa.
	<i>La mediació com a eina educativa</i>	Quan les parts implicades en un conflicte es veuen incapaces de negociar, saber i poder accedir a una mediació pot ajudar. Complementàriament a educar en el conflicte, crear espais i recursos per abordar els conflictes en l’espai educatiu és important, la mediació ens facilita instruments i espais per fer-ho.
	<i>Educació en les emocions</i>	És important ser capaç d’identificar les pròpies emocions, reconèixer-les i expressar-les, així com reconèixer i sostenir les dels altres. La transmissió cultural d’aquestes capacitats en el nostre context cultural és força pobre, sobretot pel què fa als nois. Cal donar eines a nois i noies per poder convida de manera saludable amb les pròpies emocions.
	<i>Educació en l’expressió i la creativitat</i>	Educa per desenvolupar les capacitats expressives i creatives dels nois i noies facilita una comunicació rica i promou la capacitat de trobar solucions als problemes des d’una actitud flexible, fluida, oberta i perseverant.

<i>El desenvolupament econòmic, social i sostenible</i>	<i>L'educació per al desenvolupament</i>	Necessària per entendre els mecanismes responsables de que visquem moltes persones amb pocs recursos i poques amb molts. Permet entendre i prendre consciència de les desigualtats i les injustícies originades pel mal repartiment dels recursos a nivell mundial, i els mecanismes pels quals moltes persones no tenen les necessitats bàsiques cobertes. A partir d'aquí, lluita per poder avançar en una cultura de la pau. També promou el valor de la solidaritat.
	<i>L'educació mediambiental</i>	Necessària per aprendre a valorar i a buscar formes per garantir els recursos naturals per al desenvolupament de totes les persones i dels éssers vius ara i en el futur. Necessària també per aprendre a respectar i conviure amb altres espècies. Finalment, necessària per entendre la crisi ambiental actual.
<i>El respecte als drets humans</i>	<i>L'educació per als drets humans</i>	És important conèixer els drets humans com a esforç per avançar vers una ètica global de la pau, i com a instrument per defensar la dignitat de les persones i la pau universal. És important que des de tots els països es facin esforços per incorporar-los en la cultura de tota la ciutadania (sobretot dels joves) i per promoure'n el debat. Reflexionar críticament sobre el respecte als drets humans dins l'espai escolar també és un contingut important.
<i>La participació democràtica</i>	<i>Educació per la ciutadania democràtica</i>	Educar les persones per saber exercir una ciutadania responsable i respectuosa, i adquirir els coneixements i habilitats per actuar de forma democràtica. Organitzar el centre educatiu i l'aula de forma democràtica és el millor instrument didàctic per educar per la ciutadania.
<i>La igualtat entre dones i homes</i>	<i>La coeducació</i>	Necessària per establir relacions justes i respectuoses entre gèneres, i prevenir relacions abusives. Important per preservar la dignitat humana del 50% de les persones: les dones.
<i>La comprensió, tolerància i solidaritat</i>	<i>L'educació intercultural</i>	Aquesta respon a la necessitat de conviure en grups configurats per persones procedents de diferents tradicions culturals que comparteixen un mateix territori i, per tant, participen d'una cultura que estan construint conjuntament. L'educació per al conflicte i per a la diversitat en són la base.
	<i>L'educació per a la diversitat i la inclusió</i>	Si considerem la dignitat humana com un valor fonamental, i el conflicte com un element enriquidor, font d'evolució personal i col·lectiva, pren relleu la necessitat d'aprendre a conviure en la diversitat. La diversitat implica contrast i divergències, i per tant és font de conflictes que cal treballar. Conviure amb la diversitat de manera pacífica implica haver d'utilitzar constantment habilitats de transformació <i>no violenta</i> de conflictes.

<i>La lliure circulació d'informació i coneixement</i>	<i>L'educació en els mitjans de comunicació</i>	En la societat de la informació és important saber buscar-la, analitzar-la i fer-ne una lectura crítica. Això requereix educar-se en el coneixement i l'ús crític dels mitjans massmedia i multimedia.
<i>La pau i seguretat internacional</i>	<i>L'educació per a la comprensió del món</i>	Vetlla per facilitar la comprensió internacional, tan necessària en el marc de la creixent mundialització. És imprescindible, malgrat la complexitat, que la ciutadania entengui les dinàmiques de la globalització, el complex armamentístic-industrial, el sistema de Nacions Unides, etc.

Font: Escola de Cultura de Pau

Cada contingut té entitat en si mateix, i el desenvolupament específic de part d'aquests, també sovint es planteja de manera holística confluint amb l'educació per la pau. És a dir, hi ha sinèrgia entre l'educació per la pau i segons quins plantejaments d'altres educacions, com l'educació pel desenvolupament, mediambiental, intercultural, pels drets humans, per la ciutadania o el treball per l'escola inclusiva.

4.7 El concepte de *Provenció*

La *provenció* és un terme introduït per John W. Barton^{xlv} el 1990. Aquest concepte planteja que no hem de prevenir els conflictes, si no que el que cal és *proveir*-nos de les estratègies, habilitats i recursos que ens permetin afrontar-los de manera *no violenta*, i transformar-los perquè esdevinguin una oportunitat de creixement personal i col·lectiu per a totes les parts.

És important prevenir els conflictes violents i tot tipus de violències, però partir d'una mirada de prevenció dels conflictes té el perill d'adoptar una actitud d'evitar-los i evadir-los, i per tant de no afrontar-los, amb els riscos i la pèrdua d'oportunitat que això comporta.

Com hem comentat anteriorment, entenem el conflicte com aquella situació de divergència en què hi ha una contraposició d'interessos o necessitats entre dues o més parts. També entenem que la diversitat és un valor. Aleshores és evident que les discrepàncies entre persones diferents i grups diversos que conviuen junts són inevitables i originen conflictes. És a dir, el conflicte és consubstancial a les persones, el repte no és com evitem els conflictes, sinó com els afrontem de forma *no violenta*. La *provenció* busca com proveir les persones i grups d'eines i estratègies per abordar aquest repte.

En un entorn educatiu, tal i com explica Paco Cascón^{xlvi}, la *provenció* involucra dos aspectes: educar les persones en habilitats i coneixements per afrontar els conflictes de forma pacífica. I vetllar per una organització (d'aula i de centre) que eviti malentesos innecessaris precursors de conflictes, i aporti instruments per garantir un bon clima de treball i convivència.

Per aconseguir un bon clima de convivència cal vetllar perquè totes les persones se sentin acollides i integrades. Això vol dir donar resposta a dues necessitats bàsiques per a qualsevol persona: la sensació de pertinença al grup, des del respecte a la pròpia identitat. Dit d'una altra manera, sentir que el grup ens acull i accepta tal i com som. Això no es dona

espontàniament en tots els nois i noies, i per aquest motiu, cal conduir-ho. El refús, o la manca d'integració, és una font important de conflicte.

En altres paraules, cal estructurar un procés educatiu organitzat en el que, alhora que creem unes condicions que afavoreixen un clima acollidor i respectuós, també treballem habilitats de comunicació, empatia i cooperació, tot plegat tan necessari per fer sostenible el bon clima en un grup que ha de conviure moltes hores. Aquest procés és el que anomenem *provenció*.

La *provenció* té diferents passos que cal valorar i cuidar. Aquests passos es retroalimenten uns als altres.

- **1r pas: la creació de grup.** És important garantir un ambient de coneixement mutu, d'estima envers un mateix i els altres, i de confiança.
- El **coneixement**. Sovint el coneixement que tenim de l'altre (persona o grup) és poc i esbiaixat, el coneixem només en alguns aspectes, per experiència pròpia o per informació de tercers, i l'etiquetem condicionant la nostra actitud i expectatives envers ell. Quan apareixen situacions de conflicte o de tensió, si no hi ha un bon coneixement mutu, magnifiquem aquells aspectes que ens distancien de l'altre fent més gran la discrepància i dificultant la transformació del conflicte. Tanmateix, totes les persones tenim múltiples pertinences que ens defineixen (gènere, cultura, aficions, professió, caràcter, grups amb que ens identifiquem, etc.), això fa que quan discrepem profundament amb l'altre respecte d'alguna pertinença, sempre podem trobar-ne una altra que ens hi acosti i des de la qual reconèixer-nos mútuament i relacionar-nos. En conclusió, per garantir un coneixement mutu ric és important aprofundir en el coneixement de l'altre i en l'autoconeixement.

Els jocs i les activitats de coneixement tenen l'objectiu de buscar afinitats i cohesió entre companys/es. L'aprenentatge des de la interacció social, o el coresponsabilitzar-se de tasques i projectes junts també són fonts importants de coneixement.

Activitat 4: Allò que jo imagino de tu

Intenció educativa:

. Fomentar el coneixement mutu.

Resum: En parelles un davant de l'altre compartim i contrastem el que percebem l'un de l'altre.

Temps estimat: 20 minuts.

Tipus: Activitat d'interior o d'exterior. En un espai tranquil

Grup: A partir de 6 persones.

Desenvolupament: En parelles, una persona se situa en front de l'altre. En un primer torn un diu què imagina de l'altre (d'on és, quines aficions té, etc.). En acabar el temps donat pel facilitador comparteixen què ha encertat i què no. En un segon torn s'intercanvien els rols.

Valoració i conclusions: Com ens hem sentit? Es correspon allò que hem intuït amb allò que és real?

Altres indicacions: Val la pena fer aquesta activitat després d'haver-ne fet algunes prèviament per trencar el gel. Cal que les parelles no es coneguin prèviament.

Font: Pròpia adaptada d'exercicis gestàtics.

- **L'estima envers un mateix i els altres.** Partim del principi que tota persona és digne d'apreci, per tant aprendre a reconèixer allò de bo que hi ha en un mateix i en els altres és important.

Sabem que treballar l'autoestima és bàsic pel desenvolupament de qualsevol persona. Si hi reflexionem des de la perspectiva de la convivència, sense un nivell mínim d'autoestima, és molt difícil que una persona pugui reconèixer allò de bo que hi ha en ella mateixa i en els altres, implicar-se en la vida del grup i afrontar els conflictes de forma constructiva. Sense autoestima les persones percebem la confrontació intrínseca en un conflicte com un atac personal, enlloc d'entendre'l com una discrepància d'interessos o necessitats que conjuntament cal resoldre.

Construïm l'autoestima a partir de la imatge que les persones que ens envolten ens retornen de nosaltres. Per això és important educar-nos en la capacitat de reconèixer l'altre com a persona digna d'estima. Podem cultivar l'estima des del treball de l'afectivitat, de l'autoconcepte i de l'apoderament.

Activitat 5: Cercle de massatges

Intenció educativa:

- . Treballar l'afecte dins del grup
- . Valorar la importància de l'afecte per conformar l'autoestima.

Resum: En dos cercles concèntrics fem un massatge grupal.

Temps estimat: 30 minuts.

Tipus: Activitat d'interior. En un espai tranquil i amb música suau i melòdica.

Grup: A partir de 10 persones.

Desenvolupament: Es situa el grup en dos cercles concèntrics de manera que queden formant parelles. Les persones del cercle interior miren cap al centre del cercle. Les del cercle exterior també.

En iniciar la música les persones del cercle exterior fan un petit massatge a la seva parella. A la indicació del dinamitzador les persones massatgistes es desplacen tantes persones a la dreta com l'animador indica amb l'objectiu de que qui rep el massatge no sàpiga qui li dona, per facilitar que es centri en el massatge i no en la persona que li fa.

Després de fer diversos canvis de parella, es finalitza el massatge indicant-ho a través de la música (en acabar una peça musical). Es repeteix el procediment intercanviant el rol, les persones del cercle interior fan el massatge i les de l'exterior reben el massatge.

Valoració i conclusions: Com us heu sentit quan rebíeu? Què és el que més us ha cridat l'atenció?

Com us heu sentit quan donàveu? Què és el que més us ha cridat l'atenció?

Proposta d'acció: Tenir una actitud oberta davant el coneixement d'altres persones i no tancar-nos a percepcions etiquetades.

Altres indicacions: L'afecte, transmès fonamentalment a través de la comunicació no verbal (el tacte, el to de veu, la mirada, etc.) és un element clau que tota persona ha de rebre i donar per poder desenvolupar una bona autoestima. L'autoestima és fonamental per poder afrontar els conflictes positivament.

Font: Pròpia.

- La **confiança** en nosaltres mateixos, en els companys i en el grup és necessària per tal de poder explorar pors, sentiments i angoixes. Aquests elements sempre són presents en un conflicte, cal veure com superar-los per que les parts es puguin confrontar des del respecte i el reconeixement.

La confiança és un procés, s'aconsegueix pas a pas, a mesura que demostrarem que en som mereixedors. Ser mereixedor de confiança demana responsabilitat, la confiança sense responsabilitat esdevé ingenuïtat.

La confiança es promou a través de la comunicació activa i empàtica, la coherència, el respecte, o el reconeixement de les pors d'uns i altres. La por és un recurs de protecció, per tant és saludable en petita mesura, cal treballar com escoltar-la i com superar-la a fi que cada membre pugui aportar el màxim de si mateix.

- **2n pas: la creació d'una cultura *noviolenta* de relació entre les persones.** Disposar d'un codi comú de comunicació *noviolenta* i cooperació.
- Cal cuidar una **comunicació** que ens permeti dialogar davant les discrepàncies. Saber comunicar-nos de manera efectiva, activa i empàtica.

Una comunicació efectiva garanteix que el missatge transmès arriba amb precisió al receptor, per això cal assegurar que els canals de comunicació són efectius i que es comparteix un mateix codi de comunicació. Sovint tot i utilitzar les mateixes paraules entenem de forma diferent el seu significat, aleshores el codi no és compartit i falla la comunicació.

Una comunicació activa requereix d'una actitud per part de totes les parts de vetllar perquè els missatges arribin adequadament. L'emissor ha de cuidar la transmissió de missatges des de codis que el receptor pugui entendre i acceptar. El receptor s'ha d'esforçar per escoltar de forma activa el receptor i aconseguir, no només entendre el missatge, sinó que l'emissor se senti escoltat.

Una comunicació empàtica, que permeti escoltar el to emocional d'un mateix i de l'altre. Una actitud de presència del receptor que permeti percebre l'estat emocional de l'altre, a partir d'escoltar el seu to de veu i d'observar els seus gestos i actitud corporal. I un emissor que expressi les seves emocions, parli en jo-missatge, i se centri en exposar com li afecta allò que ha passat sense entrar en acusacions, interpretacions ni judicis.

Activitat 6: Escolta activa

Intenció educativa:

. Analitzar quins factors afavoreixen o dificulten l'escolta activa.

Resum: En parelles un davant de l'altre ens escoltem activament amb la presència d'un observador.

Temps estimat: 35 minuts.

Tipus: Activitat d'interior. En un espai tranquil

Grup: A partir de 6 persones.

Desenvolupament: Es fan grups de 3 persones i es distribueixen els rols entre elles: una observadora i dos actores.

Cadascuna llegeix la seva fitxa i un cop preparades inicien el joc de rol. En la primera ronda una escolta i l'altra parla i en la segona intercanvien els rols. L'observadora anota tot el que veu. Cada ronda ha de durar aproximadament 5 minuts.

Avaluen en petit grup el que ha passat.

S'avalua en gran grup i es comenten les característiques de l'escolta activa i la seva importància.

Valoració i conclusions: Com us heu sentit quan parlàveu? I quan escoltàveu?

Què us ha ajudat a sentir-vos escoltats? Què us ha dificultat?

És important que en la posada en comú es deixin clars aquells elements que ajuden o dificulten l'escolta, és a dir quins són els elements de l'escolta activa.

Proposta d'acció: practicar l'escolta activa en la vida quotidiana de cada participant i/o en el grup.

Altres indicacions: Per fer amb condicions aquesta activitat és interessant que hi hagi un mínim nivell de confiança dins del grup.

Font: Pròpia.

Material: fitxes de rol:

Fitxa 1

Jugador 1: en la primera volta parles i en la segona escoltes.

Quan et toqui parlar, parla d'algun tema de la teva vida que et preocupi mínimament, el teu desig és poder-lo expressar i sentir-te escoltada.

Quan et toqui escoltar a la teva companya has de fer una o varies de les següents accions: minimitzar i treure importància al tema; donar consells sense que t'ho demanin; jutjar sovint a partir del que t'explica la companya; canviar de tema; fer preguntes absurdes que més que ajudar despistin; parlar de tu mateixa, portar el tema a coses que a tu t'han passat.

Fitxa 2

Jugador 2: en la primera volta escoltes i en la segona parles

Quan et toqui escoltar procuraràs fer-ho amb molta atenció i intentant que la teva companya se senti escoltada.

Quan et toqui parlar, parla d'algun tema de la teva vida que et preocupi mínimament, el teu desig és poder-lo expressar i sentir-te escoltada.

Fitxa 3

Observador: Observa als teus companys. Primer parlarà un d'alguna cosa que li afecta i l'altre escoltarà, després d'uns minuts intercanviaran els rols.

La teva missió és observar-los i anotar aquelles coses que més et cridin l'atenció, especialment de la persona que escolta: Fa preguntes? Quin tipus de preguntes? Faciliten que l'altre s'expliqui millor o distorcionen la conversa? Com gesticula? Com utilitza la mirada? Que fa amb els silencis? Recapitula i ajuda a situar l'altre? Parla molt? Gens? Canvia de tema? Parla de si mateix? Treu importància a la preocupació de l'altre? Dóna consells sense que se li demanin? Fa judicis sense que se li demanin? Etc.

Paral·lelament a la comunicació és important treballar actituds i instruments per poder prendre decisions col·lectivament. Aquest és un repte de la convivència pacífica de qualsevol grup. Insistim que convida requereix estar constantment decidint com organitzar les tasques, els espais, els temps, el funcionament de les relacions, etc. Tots els mètodes de presa de decisions (les votacions, el consens o delegar en una persona) tenen els seus pros i contres, cal valorar-los i utilitzar aquells que siguin més idonis en cada situació de forma conscient. Cal evitar caure en rutines poc efectives i democràtiques.

- Promoure la **cooperació** i entendre que assolir allò que volem no es contradiu amb que l'altre pugui aconseguir allò que necessita. Aprendre a fer d'allò que semblaven objectius contraris objectius comuns, i col·laborar per aconseguir-los. Entendre el conflicte com una situació on compartim un problema amb algú i on només si busquem com resoldre'l conjuntament aconseguirem la solució més òptima. Aprendre a cedir en allò que no ens és essencial sense renunciar a allò que considerem fonamental, i alhora tenir en compte allò que per l'altre és important i voler donar-hi resposta.

5 CARACTERÍSTIQUES D'UN CENTRE EDUCADOR PER LA PAU. LA NOSTRA PROPOSTA

L'escola és un petit sistema social delimitat a on totes les persones que en formen part tenen la possibilitat de conèixer-lo bé i sentir-se'n participis. En aquest capítol reflexionem sobre com crear les eines, organitzatives i pedagògiques, per a què la vida al centre sigui una escola de cultura de pau.

Com hem comentat anteriorment, l'escola no s'escapa de reproduir violències. M.J. Díaz-Aguado, explica molt bé com l'escola tradicional s'estructurava en base a criteris que li dificultaven poder educar per la pau: negava la diversitat, amb la conseqüent exclusió de l'alumnat que no responia als clixés predeterminats, exigia l'obediència incondicional al professorat i acceptava com a natural l'existència d'un currículum ocult legitimador de rols i relacions basades en el domini i la submissió^{xlvii}. Aquestes característiques sovint implicaven violències diverses que els canvis socials dels darrers anys posen en evidència.

L'autora defensa que “*per prevenir la violència escolar cal adaptar els dos principals contextos educatius, l'escola i la família, als actuals canvis social, estructurant les relacions i activitats que s'hi produeixen de forma que resultin més coherents amb els valors democràtics que la nostra societat pretén transmetre.*”^{xlviii}

L'educació per a la pau ens aporta alguns elements que poden ajudar l'escola a avançar en l'adaptació a la societat del segle XXI, i al mateix temps, promoure que aquesta societat esdevingui *noviolenta*:

- Un **plantejament complex** quant a continguts i metodologies, en sintonia amb les tendències socials actuals i que, per tant, qüestiona la cultura i estructura escolar tradicional, per acompanyar l'escola a adaptar-se a les noves necessitats.
- Una **aproximació multidimensional** que ens porta a treballar des del pla microsocial (aula i centre), per entendre i preparar-nos per al macrosocial (societat i món). Treballa des dels coneixements propers i les habilitats personals per preparar l'alumnat per a una ciutadania democràtica i global.
- Un **anàlisi ampli del concepte de violència**. Més enllà de vetllar perquè l'alumnat no exerceixi –en el present o en el futur– violència directa, lluita per evitar que aquest sigui víctima de qualsevol tipus de violència, i perquè en el futur esdevingui ciutadà proactiu per una societat sense violència.
- Una clara **aposta per la noviolència**, entenem que l'acció *noviolenta* ens descobreix un gran potencial metodològic per avançar envers una cultura de pau.

Tot plegat des d'alguns principis que considerem rellevants:

- **Tota persona és digna de reconeixement i d'estima**. Cal que les expectatives sobre l'alumnat siguin sempre les millors. És important que els infants i joves se sentin cuidats i respectats a l'escola. Finalment, és necessari que se sentin tinguts en compte, i per tant, puguin participar de la vida escolar de forma vinculant.
- **Totes les persones som diferents** i totes tenim dret a ser tractades des de la nostra particularitat. Tot alumne té dret a que se li exigeixi allò de que és capaç –ni més ni menys– i se

l'acompanyi en aquest aprenentatge de forma personalitzada. Cal educar en i per a la diversitat.

- **L'aprenentatge ha de ser social.** Aprendre junts facilita assolir nous coneixements, alhora que permet educar en habilitats per a les relacions i la convivència.
- **L'aprenentatge ha de ser autònom.** Cal incrementar el poder i la responsabilitat de l'alumnat sobre el seu propi procés d'aprenentatge i de creixement personal. Cal que l'alumnat se senti acompanyat i guiat en aquest procés.

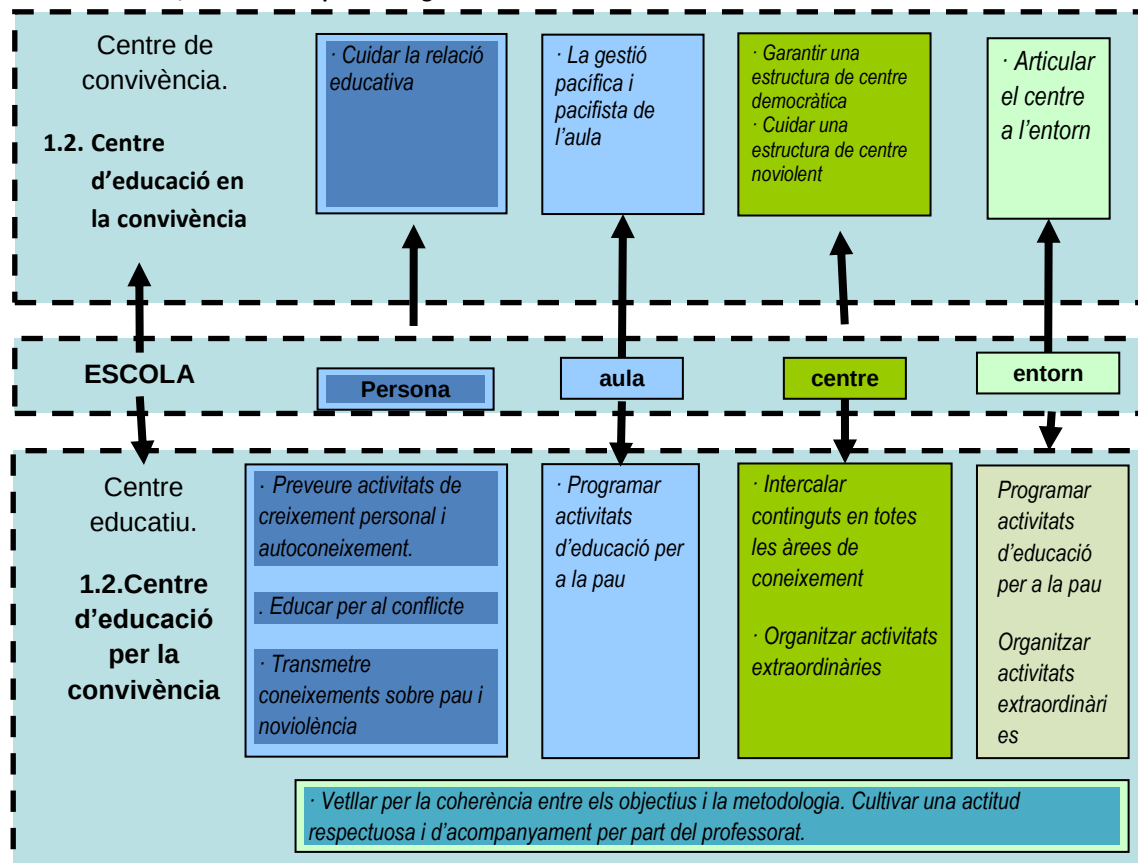
Per aconseguir educar els infants en aquests principis s'han d'impulsar actuacions a tots nivells de la vida escolar. Hi reflexionem organitzant-les en dos blocs:

- **5.1. Organitzar i articular un centre d'educació en la convivència.** Fer d'allò que és quotidià a l'escola un entrenament constant en una cultura de pau.
- **5.2. Programar un centre d'educació per a la convivència.** Realitzar activitats educatives que ajudin els infants i joves a entendre què és i com cal construir una cultura de pau, i a aprendre les habilitats, els coneixements i les actituds que han de posar en joc les persones per assolir-la.

En definitiva, tal i com hem descrit a la introducció, estructurarem aquest capítol de la manera següent:

Quadre 1: L'escola, un centre d'aprenentatge i també de convivència

5.1 Organitzar i articular en l'entorn un centre d'educació en la convivència

Per fer d'allò que és quotidià a l'escola un entrenament constant en una cultura de pau, proposem actuar a quatre nivells fonamentals que responen als objectius següents:

- Cuidar la relació entre els infants i joves i el seu equip educatiu.
- Vetllar per una vivència de grup com a una comunitat acollidora, comunicativa i cooperativa.
- Garantir una estructura de centre *no violenta* i democràtica per l'alumnat i l'equip educatiu.
- Articular el centre amb l'entorn.

Pot semblar que algunes reflexions o propostes es repeteixen, però ho fem intencionadament intentant relacionar-les amb el punt on estan ubicades. Una reflexió global de la convivència a un centre educatiu fa que moltes actuacions es puguin mirar des de diferents perspectives i a voltes és interessant explicitar-ho.

Activitat 7: compartim espai i temps

Intenció educativa:

- . Experimentar corporalment sobre allò que necessitem les persones per facilitar-nos conviure pacíficament.
- . Reflexionar sobre el concepte de convivència.

Resum: A partir d'alguns exercicis corporals en un espai delimitat, convidem al grup a pensar sobre les seves sensacions en l'exercici per extrapolar-les a les sensacions que poden tenir en un centre on conviuen amb diversitat de persones.

Temps: 40 minuts

Tipus: Activitat d'interior. Moviment.

Grup: de 8 a 30 persones.

Desenvolupament: És interessant que compteu amb alguna persona observadora per recollir, junt amb vosaltres, tot el que passi al grup.

- . Convidem al grup a moure's per un espai delimitat i relativament petit, cadascú al seu aire. Demanem al grup que ocupi tot l'espai. Observem el moviment de les persones: Estan relaxades? Mostren tensió? Incertesa? El grup es mou uniforme com un remat? Cadascú al seu aire ocupant tot l'espai? Interactuen?
- . Els fem parar, convidem a cadascú a que, a partir de la respiració, observi com està el seu cos, des de dalt fins a baix.
- . Convidem al grup a moure's en diferents ritmes: 1 = càmera lenta, 2=lent, 3=caminar, 4 =ràpid, 5 = córrer. Indiquem que no poden xocar.
- . Els convidem a interactuar d'alguna manera, més o menys lliure segons ens suggereixi el moment: mirar-se, saludar-se, ignorar-se, tocar-se, etc. Observem com hi responen.
- . El grup ha d'aconseguir que quan algú pari tots es vagin parant., Mica a mica, com una onada, quan algú arrenqui un moviment tots el segueixen, han d'anar en sintonia però sense parlar, només observant-se els uns als altres.
- . Podeu afegir aquells exercicis que en aquell moment, observant com reacciona el grup, valoreu oportú.

Valoració i conclusions:

Com us heu sentit? Què us ha fet sentir còmodes? Què incòmodes?

A partir de la vivència sobre com compartir un espai i un temps amb els altres, connectem la reflexió amb allò –sovint subtil i no verbal- que ens fa sentir-nos còmodes o no en un espai de convivència més gran, com pot ser el centre educatiu, amb aquells aspectes que necessitem per facilitar-nos la convivència (una bona acollida, unes pautes (normes)clares, uns codis compartits, un espai ben organitzat, una actitud de col·laboració, afecte, etc.).

Propostes d'acció: Recollir les accions facilitadores de la convivència que sorgeixen de l'avaluació per tenir-les present en el projecte de convivència i cultura de pau, tan per a ús a l'aula, com al centre.

Font: Pròpia.

5.1.1 Cuidar la relació educativa

Tota persona, tota estructura social, està impregnada per un projecte ètic i polític, és a dir, per una manera concreta i particular d'entendre el món. La manera com el professorat estructura i organitza les activitats a l'aula, i la forma com decideix impartir el currículum i relacionar-se amb l'alumnat, condicionen la transmissió d'un tipus de valors i d'unes habilitats per a la convivència -a més de treballar continguts acadèmics-.

Si, com diu J.P.Lederach^{xlix}, la pau és construir un tipus de condicions (socials equitatives) i un tipus de relacions (basades en l'estima). La relació amb l'adult de referència és una gran oportunitat per transmetre valors i de que els infants i els joves disposin de models positius i respectuosos de relació amb l'altre. Per això cal que l'equip educatiu tingui uns criteris clars respecte a com s'han de relacionar amb el seu alumnat.

5.1.1.1 Cuidar la comunicació: saber parlar de manera empàtica i escoltar activament, sense jutjar ni restar importància als problemes dels petits, i mostrar-nos confiables per facilitar-los expressar-se obertament.

5.1.1.2 Garantir un espai de comunicació exclusiva per a cada infant. Planificar un espai periòdic de tutories individuals rotatòries perquè tots els nens i nenes puguin tenir un espai personal en la relació amb un adult de referència. Aquestes permeten aprofundir en el coneixement mutu, detectar preocupacions i problemes, i facilitar la col·laboració per trobar-hi solucions. També poden plantejar-se tutories en petit grup de dos o tres alumnes.

5.1.1.3 Prendre consciència de la percepció del professorat envers l'alumnat: aquesta no és neutral, les relacions personals impliquen subjectivitat, i cal buscar mecanismes per contrarestar les construccions estereotipades, així com els propis prejudicis i projeccions.

- Democratitzar la vida d'aula i l'aprenentatge donant el màxim d'autonomia a l'alumnat.
- Fomentar la riquesa d'interaccions socials dins l'aula aprofitant les potencialitats de la interacció entre iguals.
- Contrastar amb companyes la pròpia actuació docent de forma constructiva: Compartint aula amb altres mestres, demanar observacions crítiques d'aula d'alguna col·lega, o implicar tot l'equip docent en l'acció tutorial.
- Treballar l'autoconeixement per controlar i reorientar possibles projeccions personals en les relacions amb els nens i nenes.
- Ser conscients dels propis estereotips, envers l'alumnat, i dels perills de l'estigmatització d'aquest, així com buscar eines per contrarestar-los.
- Reconduir les bases per a l'autoritat del professorat: superar la idea que l'autoritat recau en el poder que dóna l'expertesa en una matèria o en el poder coercitiu, i emprendre actuacions per incrementar el poder de referència, poder que atorga l'alumnat en funció del nivell de confiança i de suport que senti rebre d'un professor.
- Fer formació continuada per millorar les habilitats comunicatives i relacionals. Entrenar-se de manera aprofundida en la millora de l'escolta i l'observació.

- Tenir la capacitat de demanar ajuda a companyes, a l'equip educatiu o a recursos de l'entorn en situacions de dificultat amb algun alumne.

5.1.1.4 Consensuar un concepte d'autoritat democràtica:

Les persones que resulten per nosaltres referents d'autoritat són aquelles que tenen un tracte des del respecte i la confiança. Aquelles que demostren una coherència entre el que diuen, com ho diuen i el que fan. Aquelles que saben posar límits, i ho fan de manera respectuosa. Aquelles que són sensibles a les nostres necessitats i intenten respondre-hi. A través d'aquestes habilitats s'incrementa de forma molt significativa el poder-referent del professorat. Això comporta l'augment de l'eficàcia per educar en valors i la disminució de la necessitat de sancionar. També va acompanyat de conseqüències positives per a la qualitat de vida a l'aula, tant per al professorat com per a l'alumnat. L'autoritat no la decideix un mateix, sinó que li atorguen els altres quan un respon a les seves expectatives. La persona que no disposa d'autoritat necessita recórrer a l'autoritarisme per fer valer les seves decisions, utilitzant un poder coercitiu gens democràtic, poc educatiu, i massa sovint, violent.

Algunes actuacions que podem fer són:

- Mostrar-nos com a persones més enllà del rol "professor". Tractar els estudiants com a persones i no només com a alumnes.
- Definir-nos com a educadors, amb voluntat d'acompanyar l'alumnat en el seu camí de créixer com a persona. Reconèixer el nostre propi procés d'aprenentatge i creixement continuat al qual l'alumnat també ens fa aportacions.
- Ajudar l'alumnat a avançar en els seus objectius d'aprenentatge. Actualment això va molt més enllà de ser un transmissor de coneixements, cal actuar com a facilitador de l'aprenentatge, i això requereix de noves estratègies didàctiques com l'aprenentatge cooperatiu, el treball per projectes, o altres.
- Cedir poder de participació i presa de decisions a l'alumnat.

5.1.2 La gestió *noviolenta* de l'aula

L'aula és l'espai on l'alumnat passa més hores, on conviu més intensament en el marc d'un grup, i on més participa d'activitats educatives dirigides. El fet que sigui un espai de convivència i treball fa que, més enllà dels continguts d'àrees de coneixement que es treballin, el com es treballin, allò que facin i visquin a l'aula, serà també una important font d'aprenentatges de pau i convivència. És en les experiències en el grup d'iguals on la mainada assaja, aprèn i integra models de relació i convivència que marcaran els seus comportaments socials en el futur món adult.

Des d'aquesta perspectiva, vetllar perquè les interaccions socials a l'aula eduquin els infants en la convivència pacífica i el desenvolupament d'habilitats socio-emocionals, i que el treball acadèmic formi l'alumnat en l'autonomia, el treball en equip, la capacitat d'esforç o la de solucionar problemes serà molt important.

Recordem que aquests són continguts importants reconeguts en les competències bàsiques transversals, i que cal garantir que es treballen de forma aprofundida i constant dins l'horari escolar, i en particular, dins l'horari acadèmic.

És a dir, en el temps d'aula cal treballar per una vivència de grup com a una comunitat acollidora, comunicativa i cooperativa i utilitzar metodologies educatives que incorporin pràctiques fomentadores d'habilitats per a la pau. El grup aula és l'espai més idoni per treballar la *provenció*.

5.1.2.1 Crear grup comunitat. Vetllar perquè cadascun dels infants senti que forma part d'un grup més enllà de la suma de les persones, on comparteix objectius comuns que cal assolir des de la corresponsabilitat. Un grup fonamentat en l'ètica del tenir cura de l'altre, de la *noviolència* i del respecte als drets humans. Per això és important plantejar cada nou curs com un projecte comunitari.

- Iniciar el curs amb un complet pla d'acollida¹⁷. Dedicar temps a explicitar i debatre els objectius a assolir en acabar el curs i les pautes d'avaluació, consensuar l'organització espacial de l'aula, els càrrecs, les normes d'aula; o realitzar activitats i jocs de cohesió de grup.
- Organitzar l'aula de forma cooperativa, tant en l'organització espacial, com en la planificació de càrrecs o altres tasques quotidianes. Utilitzar l'aprenentatge cooperatiu com a metodologia didàctica. Plantejar els objectius del grup per al curs com objectius col·lectius, és a dir, corresponsabilitzar-se i ajudar-se mútuament per aconseguir que tots els membres assoleixin els seus objectius personals d'aprenentatge.
- Organitzar activitats d'estima entre els nens i les nenes: celebrar els aniversaris de tothom, compartir fets personals importants, promoure els missatges d'estima entre companys, etc.

5.1.2.2 Assegurar un espai grupal on fer seguiment de la convivència: planificar una espai periòdic (per exemple, una assemblea setmanal) on debatre i reflexionar sobre dificultats, dubtes i èxits de la vida de grup, així com de proposar solucions i fer seguiment dels acords.

5.1.2.3 Consensuar un procediment per a la resolució de conflictes personals que sorgeixin en la vida d'aula: un racó del conflicte, mediació entre iguals, pautes de comunicació, etc.

5.1.2.4 Utilitzar metodologies educatives que incorporin pràctiques fomentadores d'habilitats per a la pau. Buscar metodologies didàctiques que facin sentir l'infant protagonista del seu procés d'aprenentatge i que fomentin l'aprenentatge des de la interacció social. Treballar per projectes, per experimentació socioafectiva, per contractes didàctics, promoure l'aprenentatge cooperatiu, etc¹⁸. Insistim, sovint el que acaba tenint més pes en l'avaluació, i per tant el que es prioritza a l'hora d'organitzar el temps escolar són continguts

¹⁷ Entenem per pla d'acollida la programació d'un seguit d'activitats a realitzar a inici de curs amb l'objectiu de garantir que les *infants* se sentin acollits i s'ubiquin a l'escola i al nou curs (en els espais, el grup, les tasques que s'esperen d'ell, etc.).

¹⁸ En apartats posteriors. s'amplia la reflexió sobre aspectes metodològics.

acadèmics (matemàtiques, llengües, etc.), per tant trobar maneres per combinar els temps acadèmics amb aprenentatges de competències transversals vinculades a la cultura de pau és un repte important.

5.1.2.5. **Corresponsabilitzar-los en les tasques de manteniment i organització** quotidiana de la vida d'aula a través de càrrecs rotatoris.

5.1.3

Cuidar una estructura de centre *noviolenta*

Els infants i joves viuen immersos en l'estructura del centre. Garantir que aquesta estructura sigui *noviolenta* i democràtica és la millor manera per construir una cultura de centre pacífica, i per tant què els infants i joves se'n impregnin i aprenguin, per immersió, a actuar des dels valors i estratègies de la cultura de pau.

Entenem per **centre noviolent** aquell on es lluita de forma activa i conscient per superar qualsevol tipus de violència. Per realitzar-ho cal que la comunitat escolar assumeixi un concepte ampli de violència. Això li permetrà identificar els elements violents del currículum ocult, de l'organització del centre, o de les relacions educadors-alumnat, i prioritzar les necessitats dels infants i criteris pedagògics a l'hora de decidir definir i implementar el projecte educatiu de centre.

Una mirada ampla al concepte de violència implica les següents actuacions:

- Decidir l'organització dels espais sota criteris que promoguin la participació i l'aprenentatge i permetin superar una estructura tradicional, sovint violenta envers part de l'alumnat.
- Supeditar horaris a les necessitats dels infants i al repartiment equitatiu de tasques.
- Garantir un treball d'equip i amb criteris compartits entre tots els docents i altres adults del centre, per tal que tots els nens i les nenes puguin ser atesos amb qualitat i coherència. Aquest aspecte es tracta en altres apartats del document.
- Democratitzar l'aprenentatge, fent propostes didàctiques que permetin a l'alumne ser el màxim d'autònom en el seu procés d'aprenentatge. Aquest tema es desenvolupa en altres apartats del text.
- Vetllar per evitar qualsevol tipus d'exclusió. Tenir mecanismes per la detecció de casos d'assetjament entre iguals.
- No naturalitzar inèrcies antigues i superar la resistència al canvi.
- Educar en l'esforç i la capacitat de lluita *noviolenta*.
- Preveure mecanismes de transformació de conflictes.

Activitat 8: A on amaguem les violències?

Intenció educativa:

- . Identificar les possibles violències existents en un centre educatiu.
- . Prendre'n consciència.
- . Plantejar alternatives a la violència dels centres educatius.

Resum: Organitzem petits grups de conversa per identificar exemples de violència dins les escoles a partir del triangle de la violència definit per J.Galtung.

Temps: 50 minuts

Tipus: Activitat d'interior i asseguts. Tranquil·la.

Grup: de 8 a 25 persones. En grups de 4-5 persones.

Desenvolupament:

. Presentem l'activitat repassant els conceptes de violència, directa, estructural i cultural en el triangle de la violència de J.Galtung (veure concepte de violència en el capítol 4).

. Fem petits grups, cada petit grup reflexiona sobre en quines situacions escolars identifica exemples de violència.

. Posada en comú en gran grup i elaboració de conclusions.

Valoració i conclusions:

Surten molts o pocs exemples? Som capaços d'identificar-ne les causes? I les conseqüències? Com hi participem nosaltres? Com creiem que hi podem fer front?

Propostes d'acció: Aprofundir en entendre les causes de les violències als centres d'ensenyament.

Plantejar quin hauria de ser el pas següent a l'hora superar les violències identificades al centre escolar.

Font: BARBEITO, C.; CAIRETA, M. (2008) *Jocs de pau. Caixa d'eines per educar per una cultura de pau*.

Barcelona: La Catarata.

5.1.3.1 Incloure tots els espais del centre en la planificació de la convivència.

Cuidar els espais escolars perquè esdevinguin acollidors. Adoptar una mirada envers tots els espais de l'escola com a espais educatius, per redescobrir racons i espais comuns on fer algun tipus d'activitat educativa, o on resoldre algun possible problema de convivència.

Vetllar per garantir una estructura espacial d'aula que fomenti la participació, la interacció social i la inclusió. Evitar la clàssica estructura de taules individuals (i en conseqüència individualista), i cuidar que la ubicació de l'alumnat amb dificultats li comporti una ajuda i no un greuge més.

Reconèixer el menjador i el pati com a espais que cal organitzar des de criteris coherents amb la resta de l'escola.

Pensem en actuacions:

- Cuidar l'estètica de tots els espais del centre, des de la participació i coresponsabilitat, per garantir un escenari acollidor i agradable.
- Pensar en dedicar alguns racons on crear espais de relaxació i/o de resolució de conflictes.
- Incloure el menjador en qualsevol proposta d'organització de la convivència del centre –i activitats que se'n derivin-. Promoure menjadors cooperatius.
- Vetllar per una distribució inclusiva dels espais de pati, que reculli les necessitats de tot l'alumnat i no només les dels qui juguen a futbol. Algunes idees són distribuir el pati en espais diversos, ampliar els espais de lleure al gimnàs o la biblioteca, o fer torns per a l'ús dels camps d'esport.
- Proposar activitats alternatives al joc lliure, orientades a desenvolupar la creativitat i descobrir habilitats socials, i obrir espais -com el gimnàs o la biblioteca-, on la mainada, per decisió voluntària, pugui gaudir del temps de pati.

5.1.3.2 Establint criteris pedagògics en la gestió del temps i l'elaboració dels horaris. El bon funcionament de qualsevol organització està condicionat, entre altres factors per l'ús del temps. El temps és un recurs, i sovint la percepció que se'n té és que "ens falta temps", una percepció subjectiva que obliga a replantejar l'ús que en fem.

- La distribució del temps ha de realitzar-se en funció de cadascuna de les persones i de les seves responsabilitats en el sistema educatiu.
- Prioritzar els criteris pedagògics en l'elaboració dels horaris d'acord amb el Projecte Educatiu de Centre.
- Assumir que tothom ha de cedir part del seu temps per impulsar noves maneres de fer que, a mitjà termini, facilitin guanyar-ne a tothom. Dedicar temps a la innovació.
- Trencar la cultura dels horaris permanents i buscant fórmules més flexibles que garanteixin un mínim d'hores de professorat compartides.
- Substituir les estructures organitzatives individuals, en les quals tothom fa de tot, per fer agrupacions d'acord a un treball cooperatiu que ens permeti fer-ho tot entre tots.
- La concreció de l'horari ha de partir dels objectius pedagògics i de les propostes metodològiques i seqüències didàctiques que se'n derivin, no a l'inrevés.
- Distribuir els horaris en base als requeriments de metodologies didàctiques respectuoses amb el procés d'aprenentatge i l'autonomia de cada alumne. No permetre que horaris compartimentats en 50 minuts de classe i que no responen a criteris pedagògics, sinó de tradició i resistència al canvi, limitin l'ús d'aquestes metodologies.
- Qüestionar i, si s'escau, redefinir els continguts bàsics del currículum per garantir un aprenentatge de qualitat i no de quantitat. Assegurar-nos que tot l'alumnat aprèn uns coneixements mínims jerarquitzats, i no conformar-nos amb haver acabat el temari d'un currículum excessiu, sovint no adaptat ni als temps ni als ritmes de l'alumnat, i sense confirmar que n'ha interioritzat l'alumnat i com ha permès avançar en les competències bàsiques.
- Buscar recursos per fer més eficient l'aprenentatge, com l'aprenentatge entre iguals a partir de metodologies participatives i cooperatives o l'ús de noves tecnologies, entre d'altres.

5.1.3.3 Vetllar per evitar qualsevol tipus d'exclusió i garantir que a l'escola tothom hi tingui cabuda. Construir una escola inclusiva. Això requereix respondre a les necessitats que tot infant té de sentir-se còmode i estimat, divertir-se, aprendre i trobar-se acompanyat en moments difícils. Per tal d'aconseguir-ho l'escola ha de ser capaç de posar en joc el màxim de recursos de què disposi.

Els infants es poden trobar amb dificultats, però moltes d'elles s'originen en la interacció entre l'alumnat i els contextos en què es troba, més que en les seves característiques personals. Tal i com analitzen Tony Booth y Miel Ainscow¹, una persona pot tenir una discapacitat, més o menys greu, però això no té perquè suposar-li una limitació en totes les àrees de la seva vida, per tant no podem disminuir les expectatives sobre aquella persona valorant-la com a limitada en el seu conjunt per una discapacitat concreta. Il·lustrem-ho amb un exemple: Les persones que es mouen en cadira de rodes tenen una discapacitat, aquesta pot esdevenir una limitació més o menys profunda en funció del nivell d'aplicació de la normativa de supressió de barreres arquitectòniques que hi hagi en l'entorn on s'han de moure.

Dit d'una altra manera, és en aquestes interaccions on s'originen barreres per a la participació i l'aprenentatge que l'escola ha d'intentar superar. Qualsevol recurs que es posi en joc amb aquesta finalitat serà un nou suport que l'escola haurà trobat per assolir els seus objectius.

D'altra banda, les persones que no mostren cap dèficit "etiquetat", és molt probable que tinguin altres dèficits, però en no ser reconeguts, ningú es preocupa d'ajudar-los a superar-los perquè no esdevingui una discapacitat, ara o en el futur. Per això si dirigim la mirada en com millorar les interaccions entre alumnat i contextos, aquesta serà molt més ampla i ens permetrà superar barreres que influeixin en l'aprenentatge o la participació de tots els nois i noies.

En conclusió, l'escola inclusiva entén que cal buscar maneres de donar "suport" a l'alumnat a través de qualsevol intervenció que augmenti la capacitat del centre per atendre'n la seva diversitat i permetre-li desenvolupar-se en tot el seu potencial (més enllà de l'atenció individualitzada o la tasca d'un mestre especialitzat, que no són més que dos formes possibles i valuoses de suport).

Per tant, per a què un centre esdevingui *noviolent*, necessàriament ha de lluitar per ser un centre inclusiu.

D'altra banda, també cal vetllar per evitar exclusions i maltractes entre companys, siguin físiques, emocionals o psicològiques. Per aconseguir-ho és important garantir un bon treball *proventiu* en els grups classe, i entre alumnat de diferents grups o entre grans i petits. Per això insistim en la necessitat de promoure un clima de cura i d'ajuda mútua.

Algunes coses que hi poden ajudar són:

- Vetllar per un clima d'acollida en tot el centre.
- Fer un bon treball de *provenió*.
- Cuidar un bon pla d'acollida a inici de curs per a totes les persones del centre, com ja em comentat anteriorment.
- Repensar el concepte de suport com a superació de barreres per a l'aprenentatge i la participació de tot l'alumnat i redefinir, des d'aquesta mirada, les polítiques i pràctiques de suport del centre.

5.1.3.4 Superar la resistència al canvi i modificar procediments i situacions violentes naturalitzades sota la justificació que és el que s'ha fet sempre. Innovar constantment des de plantejaments de recerca-acció-participativa.

- Instaurar i consolidar una dinàmica d'innovació educativa, on cada projecte permeti reflexionar i investigar sobre l'acció educativa, avaluar la pràctica professional i la situació de centre, i impulsar algun canvi.
- Fer formació de professorat al centre com un espai d'aprenentatge i intercanvi entre l'equip educatiu.
- Entendre el rol de formador no només com a transmissor de coneixements, sinó com a company de viatge en un nou repte, i amb unes tasques específiques i delimitades. Mostrar una actitud educadora, d'acompanyament, investigadora i de recerca de la innovació, sempre

des de la humilitat i el treball cooperatiu amb el professorat. Cuidar la coherència entre els continguts de formació, les metodologies emprades i l'actitud.

5.1.3.5 Educar en l'esforç i la capacitat de lluita *noviolenta*. Aquests són elements clau per educar en la *noviolència* i poder avançar vers models més justos i desenvolupats. Sovint la *noviolència* implica confrontar models i situacions que considerem injustos o inadequats, i desobeint-los, si cal, per intentar transformar-los. Però atenció, ser desobedient comporta argumentar perquè es desobeeix, assumir-ne les conseqüències, plantejar alternatives i implicar-s'hi. Per tant, educar per la *noviolència* implica treballar la responsabilitat, l'esforç, l'anàlisi crítica, l'assertivitat i la creativitat.

A nivell de centre podem realitzar diverses accions per treballar aquestes virtuts:

- La responsabilitat:
 - A través de promoure la participació vinculant –i per tant responsable- de l'alumnat en la vida de centre i les tasques quotidianes que se'n deriven.
 - Mitjançant el foment de l'aprenentatge autònom i cooperatiu.
 - A través d'assumir les conseqüències pels actes comesos.
- L'esforç:
 - Proposant reptes a l'alumnat que es corresponguin amb les seves possibilitats reals.
 - No permetre'ls abandonar als primers fracassos. Insistir-los en la necessitat de repetir les coses per aprendre a fer-les i aconseguir realitzar-les amb èxit.
- L'anàlisi crítica:
 - Promovent la participació vinculant en els problemes del centre o entorn, problemes que demanen reflexió, anàlisi i debat.
 - Utilitzant metodologies d'aprenentatge que fomentin l'anàlisi crític.
- L'assertivitat:
 - A través d'un clima d'acollida i confiança que facilita l'expressió i participació de l'alumnat.
 - Educant l'alumnat en habilitats socio-emocionals.
 - Facilitant eines de participació a l'alumnat per a implicar-se en els debats i dificultats del centre de forma vinculant.
- La creativitat:
 - Incloent-ne el seu desenvolupament en el currículum.
 - Promovent-la a l'hora d'educar en la resolució de problemes.

5.1.3.6 Implementar procediments de transformació *noviolenta* de conflictes. En el marc d'uns codis de convivència comuns i compartits, és important definir procediments per a la transformació *noviolenta* de conflictes.

Aquests passen per educar la comunitat educativa tot proveint les persones d'habilitats i recursos per encarar els conflictes. És a dir, capacitar-les en habilitats i actituds personals vinculades a la comunicació, l'empatia i l'anàlisi dels conflictes amb l'objectiu de que aprenguin a dialogar, negociar i mediar.

És també necessari clarificar quin procediments, quins espai i quin temps hi ha per resoldre conflictes, a on es pot anar i a qui es pot recórrer si es necessita ajuda.

El següent quadre planteja alguns dels elements clau a considerar en els processos de negociació o mediació dels conflictes per a la seva transformació *noviolenta*, i en els quals podem educar els infants i joves:

Taula 6: elements per a la negociació i mediació de conflictes personals

Passos del procés ¹⁹	Eines	Actitud
1. Recuperar la calma. 2. La meva història. Parlar, explicar-me. 3. La seva història. Escoltar respectuosament. 4. La nostra història. Definir el problema, identificar les necessitats. 5. Imaginar solucions 6. Analitzar i escollir la solució més òptima. 7. Dissenyar el pla d'acció 8. Verificar i avaluar que els acords s'han complert.	1. Escoltar activament. Donar confiança a qui parla, ajudar-lo a aprofundir. 2. Saber interpretar la comunicació no verbal. 3. Saber fer les preguntes adequades. 4. Utilitzar el Jo-missatge. Facilita l'expressió d'emocions i necessitats. 5. Parafrasejar. Ajuda a l'anàlisi, confirma que s'ha entès, sintetitza idees clau.	1. Actitud cooperativa. 2. Responsabilitzar-me del problema en que estic immers. 3. Centrar-me en necessitats i no en postures. 4. Estar disposat a discrepar i a que discrepin amb mi. 5. Disponibilitat a empatitzar amb l'altre i canviar la meva percepció. 6. No confondre les persones amb el problema que compartim amb elles. 7. Assertivitat. 8.

FONT: Pròpia

Definir i consensuar aquests conjunt de pautes facilita:

- Tenir un marc de referència i seguretat en casos on les emocions juguen un paper important, com en els conflictes.
- Ens dona alternatives prou clares com per superar la tendència impulsiva a utilitzar la violència –ja sigui física o verbal- tan naturalitzada en el nostre entorn cultural.
- Ens facilita adoptar una perspectiva positiva del conflicte i entendre que, tot i que inicialment ens poden fer patir, els conflictes encarats amb esforç i eines poden ser un bon aprenentatge.
- Ens garanteix que tots i totes juguem al mateix joc, i per tant, que l'altre farà servir els mateixos recursos que jo per arreglar el conflicte.
- Ens dona autonomia per solucionar els nostres propis conflictes, i per tant, a buscar l'opció més reparadora –la que més ens convé a les dues parts implicades-.
- Descarrega els adults d'intervenir com “apaga focs”.
- Reconeix un temps i un espai per treballar els conflictes que apareixen quotidianament.
- Ens regala una oportunitat educativa per aprendre com encarar els conflictes el dia de demà.

5.1.4

Garantir una estructura de centre democràtic

La convivència, en qualsevol sistema social, requereix de normes que en facilitin l'organització. Aquestes poden ser consensuades democràticament o imposades de forma autoritària. Sembla que quan més capacitat hi ha de definir una organització social democràtica més probable és evitar situacions violentes i resoldre els conflictes pacíficament.

La democràcia, que significa “el govern del poble” en grec, busca trobar fórmules organitzatives en què la majoria se senti representada. És aquell sistema polític basat en la sobirania del poble, que aquest exerceix de manera directa o indirecta. Les formes de la

¹⁹ Seguint la nomenclatura que proposa J.P.Lederach per als passos del procés de mediació.

democràcia evolucionen amb la història, investigar com pot evolucionar la democràcia dins d'un centre educatiu, on l'alumnat esdevé el poble, és un repte de l'educació per la pau i la convivència.

Així, el plantejament del present apartat parteix de la idea de què és important pensar i posar en marxa en l'entorn institucional, instruments i mesures per construir un centre més democràtic. Aquestes han d'incidir en el conjunt d'elements que conformen la seva organització (marcs normatius, processos de presa de decisions, etc).

És a dir, entenem que un **centre democràtic** és aquell:

- On hi ha una organització que té en compte les necessitats de tothom, preguntant i escoltant tots els col·lectius i les persones que en formen part.
- On s'estableixen procediments de presa de decisions compartits i unes pautes de funcionament (normes) tan consensuades com sigui possible.
- On es distribueixen les tasques de forma equitativa i des de la coresponsabilitat de tothom, per tal d'assolir els objectius d'un projecte compartit.
- On s'entén el concepte d'autoritat com la capacitat d'intervenir i orientar per poder resoldre els conflictes de forma justa, i acompanyar els processos d'aprenentatge.

Per aconseguir consolidar un centre democràtic calen diverses actuacions en paral·lel:

5.1.4.1 Assegurar un bon funcionament en equip, del personal docent en particular i de l'equip educatiu en general. Més enllà de ser necessari per al bon funcionament del centre, l'experiència d'equip del professorat –i de tot el personal adult– impregnarà les seves accions en qualsevol àmbit de la vida de centre. D'altra banda, l'alumnat és molt sensible als models transmesos pels adults, i per tant, per coherència amb el projecte educatiu, aquesta també serà una manera d'educar els infants i joves en aquests valors i procediments. Finalment, el treball coherent i coordinat entre els diversos membres d'un equip educatiu és un dels elements clau per garantir l'autoritat de cada un d'ells.

Podem facilitar la consolidació d'un equip amb actuacions com ara:

- Crear un clima de coneixement, estima i confiança: fent activitats de creació de grup en alguns moments del curs, planificant un bon pla d'acollida per al nou professorat, compartint notícies i celebracions personals, celebrant el tancament de cada curs, etc.
- Millorar els canals de comunicació, participació i la presa de decisions per consens: tant en el claustre, com en equips docents, departaments o comissions.
- Aprendre de les experiències dels propis companys: garantir un espai de reflexió per discutir i revisar el projecte educatiu, fer-se observacions els uns als altres per compartir i analitzar estratègies, experimentar amb les tutories i les classes compartides, o treballar per comissions.
- Promoure la presència compartida de dos mestres a l'aula, sempre que l'organització dels suports ho permeti.
- Participar conjuntament d'activitats de formació de professorat. Obrir les que ho permetin a altres col·lectius que formin part de la comunitat educativa (equip de migdia, assessors dels serveis educatius de proximitat, representants de les famílies, etc.).

- Garantir una bona coordinació amb l'equip de menjador, consergeria i el personal administratiu, així com amb les famílies. Vetllar per un coneixement i reconeixement mutu de les tasques i rols que cada col·lectiu desenvolupa.

5.1.4.2 Garantir mecanismes per a la participació de tothom. L'organització del centre ha de permetre el major marge de decisió possible a totes les persones i grups que en formen part. Les raons són diverses: cal deixar que les persones i col·lectius s'expressin per conèixer les seves necessitats i poder-hi respondre adequadament; la capacitat de resposta serà molt més amplia si recollim les propostes de tothom i no només les del professorat; i l'esforç de les persones en aplicar les propostes serà més gran si s'hi senten implicades.

Algunes actuacions possibles són:

- Promoure una direcció flexible i dialogant, alhora que decidida.
- Promoure la cooperació com a cultura de centre.
- Establir mecanismes de participació vinculant de l'alumnat:
 - A través d'un consell d'estudiants amb delegats de totes les classes, conduït per la direcció, per tractar tot tipus de temes que sorgeixin en la vida de centre.
 - Incitar la participació de l'alumnat en el treball per comissions.
 - Responsabilitzar-los en l'organització d'activitats de centre (festes, us dels espais, etc.).
- Promoure la participació de les famílies:
 - En aquells òrgans escolars i espais de coordinació on es demani representació de les famílies. Alguns exemples són el consell escolar, els delegats de cada classe per coordinar amb el professorat temes del grup classe vinculats a les famílies, o les associacions de pares i mares.
 - En aprofitar les oportunitats de col·laboració amb el professorat en algunes comissions, activitats formatives, o suport a activitats educatives.
 - En la coresponsabilitat en el seguiment educatiu dels fills, oferint orientacions per actuar en l'àmbit familiar en coherència amb el treball escolar i mantenint un diàleg obert.
- Cuidar l'acollida com a element facilitador per a què les persones s'impliquin al centre i s'engresquin a participar-hi.
 - Vetllar per un bon pla d'acollida cada inici de curs, com hem apuntat anteriorment. Comprovar que totes les persones coneixen els recursos que poden trobar al centre, els serveis, els espais, les persones i col·lectius i el seu rol, les normes i el reglament de règim intern, i qualsevol altra informació que els pugui ser d'utilitat per ubicar-se i poder-se desenvolupar amb iniciativa dins l'escola.
 - Vetllar per a què el pla d'acollida reculli les especificitats de cada col·lectiu: alumnat, alumnat nouvingut, professorat, família o personal no docent.
 - Tenir cura que tothom conegui els objectius que ha d'assolir i les expectatives que els altres tenen envers ell, així com expressar les que pugui tenir ell envers els altres.
 - Cultivar una actitud d'acollida com a cultura de centre.
- Comptar amb el suport i col·laboració dels serveis educatius de l'entorn per enriquir els debats que s'iniciïn al centre i sobre els que calgui prendre decisions.

5.1.4.3 Definir codis de convivència compartits en tots els espais del centre, codis decidits de forma consensuada i sota criteris pedagògics. És el que normalment anomenem normes. Sovint les percebem des d'una connotació negativa, ja sigui perquè les vinculem a una disciplina autoritària habitual en l'escola "tradicional", o bé perquè, encara ara, ens consta elaborar-les des de criteris democràtics o tendim a formular-les en negatiu (moltes sorgeixen de forma reactiva en intentar donar resposta a situacions de tensió).

Entenem les normes com aquelles pautes consensuades que ens faciliten organitzar la vida en comú. Perquè facilitin la convivència democràtica cal que siguin poques, clares, consensuades, contrastades, realitzables i modificables, pensades des de la serenitat i sota criteris pedagògics.

Les normes compartides –com qualsevol codi comú– donen un marge de referència i seguretat que facilita la implicació i participació de les persones. Són un pacte que cal preservar, per això no pot existir impunitat si algú se les salta, tampoc el càstig pot ser la resposta, ja que no es basa en criteris pedagògics sinó en humiliar la persona i confondre-la amb el problema. Cal buscar mecanismes per promoure la reparació del dany causat, buscant solució al problema originat des del respecte a les persones afectades. Per reparar cal primer reconèixer el dany originat i responsabilitzar-se'n.

Com més involucrades en aquest procés estan les persones que s'han saltat les normes i les que n'han patit el dany, més fàcil és que les mesures de sanció s'allunyin del càstig i tendeixin a la reparació, ja que seran més coneixedores de les necessitats de cadascuna, i de les causes per les quals han actuat d'una o altra manera. També estaran més motivades a buscar una solució alternativa al càstig. Per això promoure processos de negociació i mediació entre les parts afectades són opcions prioritàries a l'hora de transformar un conflicte.

Per garantir normes compartides podem:

- Repensar el reglament de règim intern com a instrument consensuat, pràctic i conegut per tota la comunitat escolar.
- Entendre les normes d'aula com quelcom viu al servei del grup, per tant han de ser efectives, si no ho són és que cal modificar-les.
- Estipular mecanismes de participació que permetin valorar constantment els problemes de convivència que puguin sorgir: assemblees d'aula i consell d'estudiants, comissió de convivència, bústia de suggeriments, etc.
- Establir mecanismes *noviolents* per solucionar els casos de vulneració de les normes de convivència.

Activitat 9: Les normes de classe

Intenció educativa:

- . Identificar les possibles violències existents en un centre educatiu.
- . Prendre'n consciència.
- . Plantejar alternatives a la violència dels centres educatius.

Resum: Individualment es proposa reflexionar sobre la manera, els criteris i el model d'autoritat que ens guien a l'hora de decidir les normes d'una aula. Seguidament es debat en petits grups, i finalment en gran grup.

Temps: 50 minuts

Tipus: Activitat d'interior. Debat.

Grup: a partir de 6 persones.

Desenvolupament:

. S'entrega una fitxa a cada participant i se li dóna un temps per reflexionar-hi. Es formen petits grups per debatre i respondre les preguntes. En ple s'elaboren conclusions.

Valoració i conclusions:

Som conscients de com s'elaboren les normes de classe i de centre? Coneixem les normes establertes? Les seguim? Són adequades? Identifiquem normes implícites, que tot i no constar en cap reglament se segueixen? Per què funcionen?

Propostes d'acció: Revisar els criteris de definició de les normes de classe i modificar-los de forma consensuada entre l'equip de professorat, si es valora pertinent.

Font: VIDAL, C (2005) *III Audiencia pública a los chicos y chicas de San Sebastian*. Ajuntament de San Sebastian. <http://escolapau.uab.cat/img/programas/educacion/home/educacion003.pdf>

Fitxa

En una classe d'alumnes de 14 anys destaca un cartell penjat a la paret, just darrera la taula del professor, en el que posa: a classe cal ser puntual, estar ben assegut, treballar constantment, preguntar dubtes, ser disciplinats, venir amb els deures fets, estar en silenci, prendre apunts, obeir sempre, no aixecar-se als canvis de classe.

Quina idea de disciplina i autoritat creus que hi ha darrera aquestes normes?

Creus que l'alumnat ha participat en l'elaboració d'aquestes normes?

Quines normes mantindries i quines modificaries? Per què?

5.1.4.4 Distribuir tasques quotidianes des de la corresponsabilitat. Des del principi de cooperació, cal evitar que tothom faci de tot dispersant esforços i tasques, i organitzar-se de manera que entre tots es faci tot, incloent l'alumnat. Cal identificar totes les tasques que requereix la vida quotidiana de centre per distribuir-les de forma equitativa segons les capacitats de cadascú. D'aquesta manera és més fàcil aconseguir major eficàcia en la realització de les tasques, major coneixement del centre en el seu conjunt per part de tothom i, major implicació en garantir el bon funcionament de la vida de centre.

- Cedir a l'alumnat totes aquelles tasques que pugui realitzar, per senzilles que siguin, i organitzar-lo per garantir-ne l'execució: el manteniment de material fungible de totes les aules, el control i organització de les taules del menjador, el manteniment dels espais comuns, regar les plantes, tutories entre iguals per ajudar els petits en tasques quotidianes, saludar cada matí per l'altaveu i recordar els aniversaris del dia, etc. D'aquesta manera eduquem per la responsabilitat.
- Distribuir de forma equitativa i des de la cooperació les tasques que toca assumir des de l'equip docent. Per al bon funcionament del centre és important evitar que la direcció, les persones tutores o altres càrrecs vagin sobrecarregats respecte altres companys i companyes.
- Cuidar un clima d'ajuda mútua entre col·lectius laborals del centre. Fomentar el coneixement i reconeixement mutu, i la col·laboració entre col·lectius del centre amb tasques diferenciades -però sovint complementàries-, facilitarà el bon funcionament del centre i el clima de convivència.
- Les famílies, organitzades col·lectivament com a associació poden fer-se càrrec de tasques complementàries a l'escola, com l'organització d'extraescolars, la gestió col·lectiva del material educatiu, el transport escolar, etc..

5.1.5 Articular el centre amb l'entorn

Més enllà de l'escola i la família els infants formen part d'una comunitat. L'escola té la responsabilitat doble envers aquesta:

- D'una banda ha de donar suport a que l'activitat educativa per als infants es desenvolupi més enllà de l'escola, és a dir sumar-se a la promoció d'un municipi educador.
- De l'altra, cal col·laborar en fer de l'entorn una comunitat acollidora i pacífica en la que nens i nenes es puguin sentir arrelats.

Portes endins, l'escola ha de deixar-se ajudar per l'entorn:

- Essent sensible a qualsevol proposta de col·laboració que li arribi del municipi o de la comunitat.
- Fent un bon ús dels serveis municipals i demanant ajuda a l'entorn quan la requereixi.

L'escola és responsable d'educar en la convivència portes endins, però també es coresponsable de fer-ho portes enfora, per tant, qualsevol actuació en que participi per promoure una bona convivència a nivell d'entorn, formarà part d'aquest objectiu.

En definitiva, l'escola ha de tenir consciència del seu rol dins la comunitat-entorn: és un espai social on conflueix tota la població infantil i adolescent, i les seves famílies, amb el que això implica. Aquest fet li atorga responsabilitats que ha d'assumir en cooperació amb els altres agents de l'entorn, i emprendre accions al respecte. Algunes d'aquestes són:

- Treballar en xarxa amb els serveis educatius i els altres centres educatius de l'entorn.
- Implicar-se en les activitats significatives que s'esdevinguin en el municipi.
- Promoure activitats educatives extraescolars en consonància amb les necessitats de l'alumnat i les seves famílies, i del propi projecte educatiu.

D'altra banda, la realitat social actual demanda que els centres educatius i el seu entorn adaptin nous serveis a les necessitats organitzatives de les famílies per facilitar-los una saludable atenció als seus fills i filles. Això es pot fer de forma articulada i sistematitzada a través de plans educatius d'entorn, impulsats des de l'administració, amb la implicació dels actors educatius del municipi, o des de les xarxes de teixit socio-educatiu del territori. Aquest treball territorial articulat i en xarxa és un recurs molt valuós per la cohesió social i la convivència.

Taula 7. Quadre resum d'actuacions a fer per organitzar un centre d'educació en la convivència i la cultura de pau.

LA RELACIÓ EDUCATIVA	
Cuidar la comunicació activa, efectiva i empàtica	. Assegurar-nos que la comunicació és efectiva i activa, que ens fem entendre i que comprenen el que els infants ens expliquen. . Saber parlar i escoltar de manera empàtica, reconeixent la vivència de l'altre. . Buscar constantment recursos i formació per a millorar les pròpies eines de comunicació.
Promou espais personals de coneixement i reconeixement de cada alumne	. Promoure les tutories personalitzades o en petit grup amb tot l'alumnat.
Consensuar un concepte d'autoritat democràtica	. Mostrar-nos com a persones més enllà del rol "professor". Tractar els estudiants com a persones i no només com a alumnat. . Definir-nos com a educadors, amb voluntat d'acompanyar l'alumnat en el seu camí de créixer com a persona. Reconeixer el nostre propi procés d'aprenentatge i creixement continuat. . Ajudar l'alumnat a avançar en els seus objectius d'aprenentatge. Actuar com a facilitador de l'aprenentatge més que com a formador. . Cedir poder de participació i presa de decisions a l'alumnat. . Treballar amb l'equip educatiu la necessitat de mostrar-se confiables i coherents davant l'alumnat.
Tenir consciència de la pròpia percepció envers l'alumnat	. Democratitzar la vida d'aula donant el màxim d'autonomia a l'alumnat, i reduir la influència que la percepció de la mestra pugui tenir sobre aquest. . Contrastar amb l'equip docent, implicar-lo en l'acció tutorial, demanar-li observacions crítiques, o compartint aula en algunes sessions. . Treballar l'autoconeixement per controlar i reorientar possibles projeccions personals en les relacions amb l'alumnat.
LA GESTIÓ NOVIOLENTA DE L'AULA	
Promoure una vivència de grup com una comunitat acollidora, comunicativa i cooperativa. Treballar la <i>provenció</i> .	. Fer un complert pla d'acollida a inici de curs. . Organitzar activitats d'estima i reconeixement mutu entre els nens i nenes. . Organitzar l'aula de forma cooperativa. . Garantir un espai grupal periòdic on fer seguiment de la convivència i la vida de grup. . Consensuar les normes de convivència dins l'aula i en la vida de grup. . Pactar i aprendre procediments de transformació de conflictes dins l'aula.

Utilitzar metodologies educatives que incorporin pràctiques fomentadores d'habilitats per a la pau.	. Buscar metodologies didàctiques que facin sentir l'infant protagonista del seu procés d'aprenentatge. Treballar per projectes, per experimentació socioafectiva, per contractes didàctics, etc. . Fer de l'aprenentatge una vivència social. Fomentar l'aprenentatge cooperatiu, les tutories entre iguals, etc. . Promoure propostes d'aprenentatge que connectin l'infant amb el seu entorn proper i en fomentin la vinculació. Treball per projectes, l'aprenentatge-servei, l'aprenentatge socioafectiu, sortides, etc.
CUIDAR UNA ESTRUCTURA DE CENTRE NOVIOLENTA	
Compartir un concepte ampli de violència	. Garantir que l'equip educatiu comparteix aquest concepte. . Vetllar per identificar elements violents del currículum ocult, de l'organització de centre i aula, o de les relacions infant-adult. . Preocupar-se per partir de les necessitats dels infants al prendre decisions, i per tant prioritza sempre criteris pedagògics.
Establir criteris pedagògics en la gestió del temps i l'espai	. Cuidar els espais del centre per promoure un ambient acollidor. Valorar tots els espais com a possibles espais educatius. Pensar en alguns espais de relaxació i de resolució de conflictes. . Incloure el menjador en qualsevol proposta d'organització de la convivència del centre. . Vetllar per una distribució inclusiva dels espais del pati, que reculli els interessos de tot l'alumnat, més enllà dels que juguen a futbol. . Prioritzar criteris pedagògics en l'elaboració dels horaris, d'acord amb el projecte educatiu de centre.
Promoure una escola inclusiva	. Vetllar per respondre a les necessitats dels infants d'estima, reconeixement, aprenentatge i suport en moments difícils. . Lluitar per superar les diferents barreres per a la participació i l'aprenentatge de l'alumnat en la interacció infant-contexte. . Imaginar i aprofitar tots els recursos als que un centre pot accedir des d'una mirada àmplia del suport a la diversitat. Promoure estratègies d'apadrinaments, aprenentatge cooperatiu, tutories entre iguals, aprenentatge servei, suports externs, etc. . Cuidar el clima d'acollida del centre, vetllar per un bon pla d'acollida per a tothom a inici de curs. . Aprofundir en la <i>provenció</i> per evitar situacions d'exclusió i violència entre companys.
Lluitar per superar la resistència al canvi que dificulta superar situacions de violència naturalitzades	. Instaurar i consolidar una dinàmica d'innovació educativa on cada projecte permeti reflexionar sobre l'acció educativa, avaluar-la i impulsar canvis per a la seva millora.

	. Crear espais formatius i d'intercanvi pedagògic entre l'equip educatiu.
Educar per l'esforç i la capacitat de lluita <i>no violenta</i> per avançar vers models més justos i equitatius	. Promoure metodologies educatives que fomentin l'esforç i la motivació de l'alumnat. . Fomentar la responsabilitat en l'alumnat, a través de promoure la participació vinculant i l'aprenentatge autònom i cooperatiu. . Promoure la participació i anàlisi de problemes del centre o entorn per fomentar la capacitat crítica i implicació de l'alumnat. . Promoure l'assertivitat en l'alumnat. . Educar en la creativitat, incloent-ne el seu desenvolupament al currículum. . Valorar amb cura les situacions de desobediència de l'alumnat, per tractar-la de forma educativa.
Implementar procediments de transformació <i>no violenta</i> de conflictes	. Promoure una perspectiva positiva del conflicte com a cultura d'escola. . Educar l'alumnat en eines i procediments per a la transformació de conflictes. . Establir recursos i mecanismes per a treballar els conflictes: equips de mediació, alumnes ajudants, racons per resoldre conflictes, etc. . Donar eines al professorat per ajudar l'alumnat en moments de conflictes, i per els propis conflictes amb companys. . Buscar mecanismes reparadors i educatius, enfront el càstig en situacions de conflicte i de vulneració de normes.
GARANTIR UNA ESTRUCTURA DE CENTRE DEMOCRÀTICA	
Assegurar un bon funcionament en equip	. Crear un clima de coneixement, estima i confiança entre l'equip educatiu. . Millorar els canals de comunicació, de participació i de presa de decisions col·lectiva. . Aprendre de les experiències dels propis companys. . Promoure la presència compartida de dos mestres a l'aula. . Participar conjuntament d'activitats de formació de professorat. Obrir les que ho permetin a altres col·lectius adults del centre. . Garantir una bona coordinació amb l'equip de menjador, consergeria i el personal administratiu, així com amb les famílies.
Garantir mecanismes per a la participació de tothom	. Promoure una direcció flexible i dialogant, alhora que decidida. . Promoure la cooperació com a cultura del centre. . Establir mecanismes de participació vinculant de l'alumnat. . Promoure la participació de les famílies. . Cuidar l'acollida com a element facilitador per a què les

	persones s'impliquin i participin en la vida de centre. . Comptar amb el suport i col·laboració dels serveis educatius i municipals per enriquir els debats que hi hagi al centre.
Definir codis de convivència compartits	. Repensar el Règim de Reglament Intern com a instrument consensuat, pràctic i conegut per tota la comunitat escolar. . Estipular mecanismes de participació que permetin valorar constantment els problemes de convivència que puguin sorgir: assemblees d'aula, consell d'estudiants, comissió de convivència, etc. . Establir mecanismes <i>noviolents</i> per solucionar els casos de vulneració de les normes de convivència.
Distribuir tasques quotidianes des de la coresponsabilitat	. Cedir a l'alumnat totes aquelles tasques que pugui realitzar i organitzar-lo per garantir-ne l'execució. . Distribuir de forma equitativa i des de la cooperació les tasques que toca assumir des de l'equip docent. . Cuidar un clima d'ajuda mútua entre col·lectius laborals del centre.
ARTICULAR L'ESCOLA AMB L'ENTORN	
Donar suport a que l'activitat educativa per als infants es desenvolupi més enllà de l'escola	. Treball en xarxa amb els serveis educatius i entitats educadores de la comunitat. . Promoure activitats educatives extraescolars en consonància amb les necessitats de l'alumnat i les seves famílies, i del propi projecte educatiu.
Col·laborar en fer de l'entorn una comunitat acollidora i pacífica	. Implicar-se en les activitats significatives que s'esdevinguin al barri o poble. . Promoure l'aprenentatge-servei.
Ser sensible a qualsevol proposta de col·laboració que li arribi del municipi o de la comunitat	. Treball en xarxa amb els serveis educatius i entitats educadores de la comunitat. . Promoure l'aprenentatge-servei. . Permetre l'ús de l'espai del centre per a un ús social més enllà de l'horari lectiu.
Fer un bon ús dels serveis municipals i demanar ajuda a l'entorn quan la requereixi	. Treball en xarxa amb els serveis educatius i entitats educadores de la comunitat.

Font: ECP

5.2 Programar un centre d'educació per a la pau i la convivència

A través de la vivència quotidiana, com hem vist, inconscientment s'interioritzen moltes actituds i habilitats, i per tant, es treballa una part importants dels continguts del currículum en competències bàsiques transversals vinculades a l'educació per la pau. Però, en paral·lel és important introduir aquells continguts d'educació per a la pau i la convivència també curriculars, i que van més enllà de la convivència quotidiana. Per aconseguir els objectius de l'educació per la pau cal dedicar un espai i un temps acadèmic a fer activitats per reflexionar i entendre què és i com cal construir una cultura de pau, i fer-ho des de metodologies que vagin més enllà del treball estrictament cognitiu i permetin entrar en aspectes emocionals i socials.

5.2.1 Una metodologia coherent amb l'educació per la pau: l'enfocament *socioafectiu*.

La metodologia a través de la que treballem l'educació per la pau és tant important com els continguts. Com hem dit anteriorment en consonància amb el discurs *noviolent*, el com és tan important com el què, i per tant cal que la metodologia sigui coherent amb els continguts.

A banda d'utilitzar perspectives diverses ja comentades, com ara l'aprenentatge cooperatiu i participatiu o metodologies emancipadores, l'educació per la pau es caracteritza per incorporar un enfocament metodològic *socioafectiu* a l'aprenentatge.

La **metodologia socioafectiva**, *"consisteix en viure en la pròpia pell la situació que es vol treballar, i d'aquesta manera tenir una experiència en primera persona que ens faci entendre i sentir el que estem treballant, motivar-nos a investigar-ho i, en definitiva, desenvolupar una actitud empàtica que ens porti a contrastar els nostres valors i maneres de comportar-nos, que ens condueixi a un compromís transformador"*.

5.2.1.1. Els passos de la metodologia *socioafectiva*.

Els passos que cal seguir en les activitats de metodologia *socioafectiva* són:

- Una primera etapa d'**experimentació**: provoquem una situació en la que conduïm al participant a viure una experiència concreta.
- Una segona etapa de **valoració** de l'experiència. Aquesta consta de quatre moments:
 - La **descripció**: els convidem a descriure i a analitzar què ha passat durant el desenvolupament de l'activitat, i com ho han viscut. Posem especial atenció en la identificació i l'expressió d'emocions i sentiments.
 - La **relació amb la realitat**: Generalitzem i fem extensiva l'experiència viscuda durant l'activitat a situacions reals de la vida més enllà de nosaltres, introduint-hi noves informacions per tal de relacionar el nivell microsocial (com s'ha reaccionat durant l'activitat i com fem les coses en la nostra realitat propera) amb el macrosocial (com podem relacionar el que ens ha passat amb la realitat social propera o llunyana). Aquest és el moment d'introduir els nous coneixements teòrics relacionats amb la dinàmica.

- **L'acció:** Seguint amb el criteri de coherència, és important que tota activitat (o seqüència d'activitats) acabi proposant la formulació i execució de propostes d'acció. La *noviolència* comporta acció, i només des de l'acció es pot avançar vers la cultura de pau.
- **L'avaluació:** valorar què hem après d'aquesta experiència i en què hem avançat. Revisar i valorar l'acció per comprovar si ha estat positiva.

En conclusió, com hem comentat anteriorment, aquesta metodologia aplicada a l'entorn escolar ens ofereix dues possibilitats:

- Aprofitar les situacions quotidianes de la vida escolar per fer una reflexió que aportí nous aprenentatges i transformacions. La vivència seria l'experimentació –què millor per experimentar que la pròpia vida real-. La reflexió que en podem elaborar amb l'alumne o alumnes seria la valoració. Per donar-hi un enfocament socioafectiu és important no deixar-les passar i trobar un moment per reflexionar-hi seguint la seqüència proposada per la valoració: expressar emocions i sentiments, reflexionar sobre com ho relacionem amb la realitat, nostra i del món, i finalment proposar accions a emprendre per millorar la situació en el futur. En resum, una situació de conflicte al pati, un problema de normes o un conflicte de grup treballat adequadament a l'assemblea d'aula, són activitats significatives d'educació per la pau.
- Programar activitats educatives des de metodologia *socioafectiva*. Dinàmiques que ens permeten abordar continguts conceptuals, però també emocionals i actitudinals.

Els exercicis *socioafectius* són molt flexibles i requereixen adaptar-se a la dinàmica que el grup dibuixi, des de la seva espontaneïtat, sense perdre el fil de la intenció educativa i els continguts previstos. Aquelles persones que es proposin dinamitzar activitats *socioafectives* és interessant que tinguin present tres aspectes:

- Saber donar bé les consignes: clarificar les normes.
- Saber conduir l'avaluació: saber fer les preguntes adequades que permetin reflexionar sobre l'objectiu de la dinàmica, deixar el temps necessari per a les respostes, i acompanyar els petits trasbalsos emocionals que puguin provocar algunes de les dinàmiques.
- Tenir clars els continguts teòrics a transmetre: dominar mínimament els continguts per vincular l'avaluació de l'experiència de cada participant amb la teoria.
- Ajudar a acordar i planificar accions de transformació a l'abast del grup.

5.2.1.2. L'avaluació

Com tota activitat educativa, és important avaluar les activitats i dinàmiques *socioafectives*, però les seves característiques fan que l'avaluació prengui formes diferents a les que el professorat està habituat a utilitzar. Apuntem algunes consideracions al respecte.

D'una banda, la part de valoració i conclusions on es recull la presa de consciència de la vivència experimentada ens dóna elements per a l'avaluació. Això no correspon al que entenem com avaluació en el sentit clàssic d'assoliment d'objectius, però sovint la conversa generada permet detectar el nivell de comprensió dels participants. Si cal es pot introduir alguna pregunta específica adreçada a captar aquest nivell de comprensió. De l'altra, les

activitats *socioafectives* sovint posen a les persones en moviment, observar la reacció d'unes i altres també dona informació útil per a l'avaluació.

Un bon indicador d'avaluació és comprovar si el compromís d'acció que sorgeixi de l'activitat es compleix i en quina mesura. Així podrem comprovar la capacitat de l'alumnat per fer allò acordat, i l'impacte que la nova actuació té. Això reafirma el valor educatiu d'acabar l'activitat amb un compromís d'acció.

Les tècniques d'avaluació creativa també són un bon recurs. Exercicis d'avaluació que captin no només els coneixements, sinó també les emocions i interaccions. En aquest sentit, a voltes poden ser útils activitats creatives que, més enllà de pensar, posen a les persones en acció. Alguns exemples són exercicis de teatre-imatge, de redacció de metàfores o d'il·lustració, o altres tipus de dinàmiques que preguntin obertament sobre emocions, a més de coneixements²⁰.

5.2.1.3. Els recursos didàctics

Els recursos didàctics per fer activitats socioafectives són molts i diversos, sempre i quan vetllem per donar-los l'estructura que els configura com a socioafectius. Vegem-ne alguns:

- **Jocs i dinàmiques:** són el recurs més utilitzat tradicionalment per l'educació per la pau conflictual. El joc sempre és un bon recurs per treballar amb infants. Les activitats proposades en aquest document en són alguns exemples.
- **Aprentatge-servei²¹:** una metodologia molt valuosa per l'educació per la pau pel seu caràcter complex, transformador, i articulat amb l'entorn. Una proposta que parteix de l'acció social voluntària estructurada per tal d'esdevenir un aprenentatge programat. Es defineix com *“una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo”*ⁱⁱⁱ.

Bona pràctica 1: El Departament d'Ensenyament impulsa l'aprenentatge-servei (Catalunya, Espanya)

La Federació Catalana d'Organitzacions No Governamentals per al Desenvolupament i el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya impulsen conjuntament un conveni de col·laboració per promoure l'aprenentatge-servei a tot el territori català. Ambdues institucions entenen que aquesta metodologia “permet a l'alumnat analitzar el seu entorn i elaborar propostes per millorar-lo promovent així l'educació en valors i el seu compromís cívica”ⁱⁱⁱⁱ. El Departament d'Ensenyament es compromet a aportar els centres educatius que es puguin implicar en el projecte, coordinar la formació de centres i agents educatius implicats, i a fer el seguiment, valoració i difusió de les experiències. La FCONGD es responsabilitza d'aportar entitats per acollir projectes, coordinar la formació de les ONGD que hi participin, fer seguiment, valoració i difusió de les pràctiques realitzades. En el moment d'escriure aquest text el projecte està en la primera fase, s'estan formant mestres i altres agents educatius en grups mixtes en diversos punts del territori.

²⁰ Les activitats 2 i 7 en són exemples.

²¹ Més informació sobre aprenentatge-servei: <http://www.clayss.org.ar/>, <http://www.nylc.org/>

- **L'experimentació**, ja sigui a través d'experiments, de projectes, d'investigacions, de creacions, etc.

Bona pràctica 2: Projecte Arpilleres (Sant Pol de Mar, Barcelona i Sopelana, País Basc. Espanya)

A partir del procés creatiu de cosir una arpillera (retalls de teles sobre roba de sac) els nens i nenes expressen i comuniquen emocions, sentiments i vivències a partir de narratives i històries personals, familiars i socials.

La ikastola Ander Deuna (Sopelana, País Basc) i l'Escola Sant Pau (Sant Pol, Catalunya) el curs 2012-2013 realitzen el Projecte Interdisciplinari d'Arpilleres des de la Cultura Pau "Els nens i nenes de Euskadi i Catalunya cosim la pau". (aprobat pel departament de Justícia i Pau del País Basc, i també com a Bona Pràctica reconeguda pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya l'any 2011). Els mestres de cicle superior i dos-cents alumnes es citen cada setmana per expressar-se i comunicar-se cosint les seves vivències sobre la pau.

És una oportunitat per "escoltar" i "veure" què han de dir sobre els conflictes que viuen els nens i nenes en les comunitats on creixen. A través de fils i agulles s'eduquen per la pau formant persones conscients del món que viuen per poder intervenir-hi críticament davant del dolor individual i col·lectiu, i defensar el bé comú i els Drets Humans com a proposta de construcció social permanent. Les arpilleres són veus de nens i nenes que es fan escoltar amb fragments de roba de sac cosits durant 3 mesos.

"Amb una arpillera puc dir tantes o més coses que amb un llapis" Estudiant d'11 anys de l'Escola Sant Pau.

"No havia agafat mai una agulla. No confiava que em sortís bé i m'encanta el resultat i tot el que he après. No tots els pobles viuen igual i tampoc hi ha la mateixa justícia" Estudiant de 10 anys de l'Escola Sant Pau.

"Fer arpilleres és molt relaxant. Et pots treure de tu mateix els nervis i la fressa. Sense pressa i amb tranquil·litat. (...) Tens un món sencer per cosir a les teves mans, on pots fer servir tota la teva imaginació. Només has d'obrir el teu cervell i fer una gran cosida. Una equivocació pot significar tornar a començar; tot i que no pots fer res malament perquè et diverteixes cosint: però et pots cansar. Si tens problemes has de demanar ajuda a algú i cosir junts. Cosir és més divertit fent-ho en grup. No siguis tossut i demana a algú que cusi amb tu. També és més fàcil rebent consells i recomanacions d'algú". Estudiant d'11 anys de l'Escola Sant Pau

Més informació: Video Procés de Treball: <http://www.youtube.com/watch?v=l7Y-qs6l8bU>

Web Arpilleres Escola: <http://blocs.xtec.cat/arpilleresantpau/presentacio/>

Exhibition Arpilleres: <http://blocs.xtec.cat/arpilleresantpau/nous-projectes-i-exposicions/>
<http://es.scribd.com/doc/115207174/2012-11-30-Derry-Publicitat>

- **Visites** que permetin el coneixement directe d'espais naturals, de llocs simbòlics, de processos productius, d'obres d'art, etc.

Bona pràctica 3: Visita al Refugi 307 (Barcelona, Espanya)

Visita guiada al refugi antiaeri 307, construït per veïns i administració per protegir la població civil barcelonina dels bombardeigs de l'aviació italiana durant la Guerra Civil Espanyola. A través dels seus 400 metres de túnels, es poden reviu les angoixes d'una ciutat que, durant la Guerra d'Espanya, s'enfrontà a un fenomen nou: el bombardeig indiscriminat sobre la població civil, una pràctica militar que només havia estat breument assajada durant la Primera Guerra Mundial. Per fer-hi front, les administracions i la població treballaren plegats en la construcció de centenars de refugis. Molts romanen encara vius a les entranyes de la ciutat, però pocs són visitables. El refugi 307 n'és un dels millors exemplars, i alhora, esdevé un autèntic memorial de la lluita per la supervivència i el desastre de les guerres.

Més informació: http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/GUIAREFUGI307ENG_WEB.pdf

- **Entrevistes** que permetin el coneixement directe de persones i les seves experiències i testimonis.

Bona pràctica 4: Les escoles belles, records escrits i dibuixats per nens del Grup Escolar Lluís Vives entre 1931 i 1939 (Barcelona, Espanya)

Alumnat entre 12 i 13 anys de l'IES Lluís Vives aprèn continguts d'història, incidint en elements d'aquesta que no s'haurien de repetir. Ho fan treballant la memòria històrica de la Guerra Civil Espanyola a partir de textos i dibuixos d'exalumnes del seu centre escolar que van viure la guerra. Aquest treball el fan amb la col·laboració d'alguns dels autors com a testimonis encara vius.

Aquest projecte es fa a través de la metodologia d'aprenentatge-servei. L'objectiu de servei és recuperar la memòria històrica de la Guerra Civil, en especial la del seu barri, i difondre-la entre famílies i veïns tot llegint, recitant i dramatitzant textos de nois i noies que varen viure situacions dramàtiques de la guerra al barri.

Més informació: <http://www.aprenentatgeservei.org/intra/aps/documents/Joan%20Sanroma%20plantilla.pdf>

- **Visualitzacions** de contes, obres teatrals o pel·lícules.
- **Jocs de rol i de simulació**, i dramatitzacions.
- **L'aprenentatge cooperatiu**, pel que fa a habilitats socials, treball en equip i transformació de conflictes. Els principals autors són els germans David i Roger Johnson²².
- **La pràctica reflexiva**²³, en especial en referència a la formació i autoformació del professorat. El principal autor sobre pràctica reflexiva és Donald A Schön.

5.2.2 Programar activitats d'educació per a la pau.

Si l'educació per la pau forma part del projecte educatiu de centre, cal preveure activitats educatives per tractar-la. Donat que els continguts de l'educació per la pau són molt amplis i variats cal pensar com donar-los alguns espais dins les hores lectives, i com incorporar-los de manera transversal. Alhora, cal identificar aquells que ja estan incorporats en el currículum d'un centre.

És a dir, un centre educador per la pau s'ha de plantejar dues tasques:

²² Més informació: Cooperative Learning Institute And Interaction Book Company <http://www.cooperation.org/>

²³ Més informació: <http://www.practicareflexiva.pro/>

- Revisar i valorar els continguts d'educació per la pau incorporats al currículum amb altres nomenclatures. Revisar quins continguts es treballen, en quins moments i a través de quines seqüències didàctiques, amb quina metodologia i avaluació, i amb quins materials. Tot plegat per tal de valorar de quina manera impulsa l'educació per la pau i com millorar-la. Un exemple és el que hem comentat en el capítol 3 en relació a l'educació per la ciutadania i les competències bàsiques.
- Introduir aquells continguts que no es tractin enlloc. Pensar en quines àrees i moments es poden incorporar. Programar objectius, seqüències didàctiques i avaluacions per aquells continguts que no estiguin incorporats.

5.2.3 Impregnar el currículum d'una mirada de pau.

Més enllà de les assignatures en què es pot abordar l'educació per a la pau com a contingut curricular, com poden ser l'educació per la ciutadania o les tutories, totes les assignatures, des de la literatura i la llengua, fins la física, l'educació física, la història o les matemàtiques ofereixen possibilitats per educar en els valors de la pau i la comprensió del món. Ho podem fer a través de tres vies:

- **Adaptar continguts** així com exercicis i exemples. Algunes propostes són:
 - Podem treballar llengua sobre textos que transmetin continguts de pau.
 - L'anàlisi de morfologia i sintaxi es pot aplicar a frases que transmetin valors.
 - En les àrees de llengua podem educar per a un llenguatge no sexista ni excludent. També podem reflexionar sobre l'ús del llenguatge com a instrument de violència cultural i com superar-ho.
 - L'àrea de llengua també és una oportunitat per educar en habilitats de comunicació *noviolenta*.
 - Els càlculs matemàtics poden permetre calcular dividends de la pau.
 - Les àrees de ciències i tecnologia poden educar en la capacitat de resoldre problemes.
 - En l'àrea de ciències podem incorporar reflexions sobre el paper de la ciència en el foment d'una cultura de pau o de violència. També poden promoure la valoració crítica de l'impacte de les persones en el medi.
 - Els continguts de coneixement del medi social i història es poden revisar per desglossar la guerra i l'ús de la violència com a mecanisme de transformació social:
 - Incorporar les conseqüències de la guerra sobre la població civil.
 - Afegir moltes de les lluites *noviolentes* que sovint els llibres de text no recullen, així com visibilitzar molts personatges que, des de la lluita *noviolenta*, han estat rellevants per la història.
 - Remarcant aquelles lluites *noviolentes* que ha suposat transformacions socials importants com la lluita obrera o la feminista.
 - L'àrea de socials permet aprofitar els conflictes socials per treballar continguts i procediments d'anàlisi de conflictes amb els nois i noies.
 - També pot aportar una anàlisi crítica sobre conceptes com democràcia o drets humans, com a conceptes inacabats en constant evolució.

- L'estudi del medi social pot incorporar elements de la història i les cultures d'origen de tot l'alumnat de l'aula, en especial aquelles que pateixen exclusió, com la gitana, les africanes o les llatinoamericanes.
 - Molts exercicis d'educació física es poden plantejar des de la cooperació i la confiança.
 - Les converses de llengua estrangera poden tractar de temes vinculats a valors *noviolents*. L'estudi de llengua estrangera també és una bona oportunitat per educar en la diversitat cultural.
 - Si es treballa per projectes aquests poden afegir algun objectiu d'educació per la pau.
 - Etc.
- **Assegurar un enfocament de pau positiva en els continguts.** Els continguts, en especial aquells que són vinculables a temes socials, es poden tractar des d'enfocaments diversos, és important fer-ho des d'algun que incorpori criteris d'educació per a la pau:

Taula 8: Enfocament de l'educació tradicional versus l'educació per a la pau

Aproximació antiquada	Aproximació de pau / ordre global
1. L'enfocament geopolític és el sistema Estat Nació.	1. L'enfocament geopolític és la comunitat global.
2. Els problemes s'enfoquen com si fossin qüestions diferents.	2. Els problemes s'enfoquen com a qüestions estructurals o sistèmiques interrelacionades.
3. L'anàlisi se suposa neutra de valors.	3. L'anàlisi se suposa orientada pels valors.
4. La dimensió temporal prioritària és l'eix passat – present.	4. La dimensió temporal prioritària és el futur, amb el passat i el present enfocats com instructius.
5. Els últims objectius analítics són la descripció i la predicció.	5. Els últims objectius analítics són la predicció i la prescripció.
6. L'objectiu operacional essencial és la presa de consciència per manegar els problemes.	6. L'objectiu operacional essencial és la participació per al canvi bàsic progressiu, amb èmfasi en el compromís individual.
7. Els agents primaris són els Estats Nació i les elits governamentals.	7. Els agents primaris inclouen des d'individus fins a organitzacions transnacionals i institucions supranacionals.
8. Els objectius polítics s'entenen en termes de la maximització del poder i de la riquesa nacional.	8. Els objectius polítics s'entenen en termes de la maximització de la realització i el benestar humà.
9. El poder es considera primordialment en referència a la força militar i econòmica.	9. El poder es considera primordialment en referència a la persuasió moral i la força de les persones unides en acció <i>noviolenta</i> .
10. La violència a gran escala s'estima normalment com un mitjà acceptable per a la realització de la política.	10. La violència a gran escala s'estima normalment com un mitjà no acceptable per a la realització de la política.
11. La supervivència humana es dona per suposada.	11. La supervivència humana se suposa problemàtica.

Font: Traduït de John Paul LEDERACH (2000) *El abecé de la paz y los conflictos. Educación para la paz*, Madrid: La Catarata

Per aconseguir-ho ens poden ser útil estratègies com:

- Explicitar els valors des dels quals s'està parlant, explicar com ens hi posicionem i argumentar aquesta decisió, així com generar espais per compartir-los o discrepar-ne.

- Demanar a l'alumnat que relacioni els diferents temes tractats a l'aula a través de preguntes obertes, i valorar la capacitat d'extrapolar les qüestions tractades al context geogràfic propi, o al moment actual.
- Complementar les reflexions amb propostes sobre com es poden canviar les coses, i convidar l'alumnat a sentir-se'n responsable i a actuar en conseqüència.

Quadre 2: Observatori de llibres de text. Anàlisi dels llibres de text de ciències socials des d'una perspectiva de pau (quart d'ESO, 2008-2011)^{liv}

En l'anàlisi comparativa realitzada als diversos llibres de text d'història, per alumnat de 14-15 anys, en l'àmbit territorial de Catalunya, s'observa que queda camí per recórrer per plantejar la història des d'una mirada de pau: es narra la història des d'una excessiva neutralitat (no s'aposta per una orientació a favor de la cultura de pau), i les propostes didàctiques es plantegen com a activitats individuals i de comprensió lectora, més que des d'una perspectiva de competències bàsiques. Els continguts són bàsicament conceptuals i procedimentals, i s'incorporen poc els de valors i actituds.

Analitzat per temes específics (s'analitzen set temes: democràcia; drets humans; pau, violència i conflicte; gènere; diversitat; i medi ambient), els llibres recullen força la perspectiva de democràcia i de drets humans (tot i que el tractament dels drets humans apareix en moments puntuals més que de forma transversal). A diferència d'aquestes, les altres perspectives des de les que s'ha fet l'anàlisi (de pau, violència i conflicte; gènere; diversitat; i medi ambient) s'incorporen de forma força limitada als textos. Es descriuen més experiències de violència i guerres que de pau i es posa més atenció en les conseqüències polítiques que sobre les persones. Les dones són encara molt invisibles, fins i tot en els períodes més recents, i tot i que s'aprecien esforços puntuals per explicar els avenços de la lluita feminista. Passa el mateix amb el tractament de la diversitat, s'aprecien esforços per tractar-la des del respecte, però encara es cau en una mirada excessivament eurocentrista i estereotipada d'altres cultures. El medi ambient pràcticament no hi és present, no es fa l'anàlisi de les conseqüències dels models productius i de l'ús dels recursos en els diferents moments de la història.

- **Promoure una metodologia d'aprenentatge des de l'autonomia i la interacció social.**

Com hem comentat anteriorment, el temps d'aula dedicat a les diferents àrees curriculars és el temps escolar considerat més important, tan en quantitat de temps, com en qualitat (és el temps en que es fan continguts que aniran a avaluació final i l'alumnat ho sap). Aprofitar aquest temps dedicat a aprendre continguts curriculars per fer educació per la pau i la convivència és un repte indefugible.

Aprendre a conviure té a veure amb aprendre habilitats per a la interacció social i la capacitat de responsabilitzar-se i realitzar les tasques encomanades. Aquests aspectes tenen molt a veure amb els procediments, per tan utilitzar metodologies d'aprenentatge basades en l'aprenentatge autònom i des de la interacció social ens permeten fer les dues coses alhora: aprendre continguts de matèries diverses i educar en i per la convivència. Les metodologies que més s'adeqüen a aquestes característiques són:

- Aquelles que promouen interacció social i cooperativa: l'aprenentatge cooperatiu, les tutories entre iguals o els intercanvis internivells, l'aprenentatge-servei.
- Aquelles que fomenten l'aprenentatge autònom: el treball per projectes o per racons, el contracte didàctic o el pla de treball personalitzat.

5.2.4 Organitzar activitats extraordinàries

Una altra forma interessant de fer activitats d'educació per la pau és promoure situacions extraordinàries per posar l'atenció en aquest tipus de continguts educatius. Si ens decidim a fer algun tipus de proposta en aquest sentit, val la pena tenir present algunes reflexions:

- És important que aquests moments els aprofitem per fer activitats que vagin més enllà d'un pla simbòlic, sovint massa abstractes per reflexionar de forma crítica i fomentar l'educació per la participació i la interacció social.
- És interessant aprofitar aquests moments extraordinaris per introduir algun nou contingut de pau al currículum. Al finalitzar un treball intensiu sobre aquest contingut, disposarem d'activitats programades i avaluades, per tant ens serà molt fàcil consolidar-ne algunes en la planificació escolar dels propers cursos.
- És important que aquest treball intensiu acabi amb propostes d'acció concretes i realitzables. La voluntat transformadora de l'educació per la pau requereix que acabem les activitats amb una proposta d'acció, per petita que sigui. No seria coherent reflexionar sobre estructures organitzatives o analitzar una situació conflictiva, fins i tot dolorosa, sense acabar amb propostes i compromisos de com millorar-la, no fer-ho pot abocar a la frustració.
- Aquest tipus d'activitats sovint són fàcils de vincular amb l'entorn, ja sigui implicant-hi les famílies, coordinant-se amb les xarxes cíviques o municipals locals, convidant alguna entitat específica i rebent-ne suport, o fent propostes compartides amb altres centres educatius per ampliar-ne l'impacte.

5.2.4.1. **Aprofitar moments especials per reflexionar sobre què és la pau i la violència,** quines són les seves causes i les seves conseqüències, i com es manifesten a nivell mundial.

Hi ha diverses efemèrides al llarg de l'any que podem aprofitar. L'organització d'una setmana cultural o monogràfica, o alguna notícia o succés fortuït que ens impacti (l'inici d'una guerra, un desastre ecològic, etc.) també poden ser bons moments.

Taula 9. Efemèrides

27 de gener – Dia Internacional de Record de les Víctimes de l'Holocaust
30 de gener – Dia Escolar de la Noviolència i la Pau (DENIP)
8 de març – Dia Internacional de la Dona Treballadora
21 de març – Dia Internacional per l'Eliminació de la Discriminació Racial
22 de març – Dia Mundial de l'Aigua
7 d'abril – Dia Mundial de la Salut
3 de maig – Dia Mundial per la Llibertat de Premsa
15 de maig – Dia Internacional de l'Objecció de Consciència
4 de juny – Dia Mundial dels Infants Víctimes Innocents de l'Agressió
5 de juny – Dia Mundial del Medi Ambient
20 de juny – Dia Mundial de Persones Refugiades
26 de juny – Dia Internacional de Suport a les Víctimes de Tortura

9 d'agost – Dia Internacional dels Pobles Indígenes del Món
23 d'agost – Dia Internacional per al Record del Comerç d'esclaus i de la seva Abolició
8 de setembre – Dia Internacional de l'Alfabetització
21 de setembre – Dia Internacional de la Pau
16 d'octubre – Dia Mundial de l'Alimentació
17 d'octubre – Dia Mundial per a l'Eradicació de la Pobresa
1 de desembre – Dia dels Presoners per la Pau
10 de desembre – Dia Internacional dels Drets Humans
18 de desembre – Dia Internacional dels Migrants

Font: Pròpia

Cal tenir present que sovint a nivell local s'organitzen activitats de difusió, formació o informació entorn l'efemèride celebrada, és interessant que les activitats que el centre educatiu impulsi es coordinin amb les activitats de l'entorn, això permet millorar l'oferta d'activitats on l'alumnat i la seva família poden participar, així com ampliar la difusió de l'efemèride en si mateixa i dels seus continguts.

5.2.4.2. Col·laborar en projectes vinculats a la pau. Una bona manera d'aprendre com construir la pau és des de la pràctica en projectes i iniciatives específiques sobre aquest tema, iniciatives impulsades per col·lectius cívics o per entitats especialitzades. També podem promoure petites iniciatives sobre aquestes temàtiques des del propi centre.

- **Participar en projectes vinculats a la pau i el desenvolupament, projectes de solidaritat adreçats a donar suport a contextos llunyans** (agermanaments, intercanvis, etc.). Aquesta és una bona oportunitat d'implicació amb l'entorn, donar suport a activitats d'aquestes característiques impulsades des del barri o municipi permet un objectiu doble, participar d'un projecte d'acció per la pau, i enfortir la xarxa cívica del propi entorn, i per tant la convivència.

D'altra banda, impulsar algun tipus de projecte d'aquest caire des del propi centre també obre la possibilitat a rebre suport de l'entorn, tan de famílies, com de l'ajuntament o d'entitats i col·lectius del municipi.

Una altra possibilitat és adherir-se a iniciatives que a més d'acció per la pau, impliquin fer xarxa amb altres centres educatius o municipis, i per tant facilitar el coneixement i l'intercanvi mutu.

Bona pràctica 6: Xarxa d'escoles associades a la UNESCO

Founded in 1953, the UNESCO Associated Schools Project Network (ASPnet) is a global network of more than 9000 educational institutions in 180 countries.

More information: <http://www.unesco.org/new/en/education/networks/global-networks/aspnet/>

Bona pràctica 7: Connectant mons

Connecting worlds is an educational proposal which combines classroom activities with cooperative online work. It gathers over 16,000 students from different countries.

More information: <http://www.conectandomundos.org/en>

- **Implicar-se en projectes de transformació social envers una cultura de pau en el propi entorn social:** en iniciatives de consum responsable, de democràcia participativa, d'integració d'immigrants, de solidaritat intergeneracional, etc. En aquest cas, a més d'adquirir hàbits favorables a promoure una cultura de pau global, podem col·laborar a visibilitzar i difondre aquestes iniciatives entre el nostre barri o municipi, col·laborant a enfortir-les, i per tant a enfortir la xarxa cívica i social amb mirada solidària i global en el nostre entorn.

Bona pràctica 8: Menjadors escolars saludables

Experiències de centres educatius que opten per una gestió del menjador des del consum responsable: http://www.fundaciofutur.org/eng_catering.htm

L'aprenentatge-servei, comentat anteriorment, és un recurs pedagògic molt valuós per articular aquest tipus de propostes.

- **Participar en campanyes estatals o internacionals.** Campanyes impulsades per entitats o administracions d'arreu, sovint a nivell global.

Quadre 3: Campanyes pacifistes

Alguns exemples de campanyes són:

- Armes sota control: <http://www.controlarms.org/>
- Objectius de desenvolupament del mil·lenni: <http://www.un.org/millenniumgoals/>
- Campanya per acabar amb l'utilització de menors soldats: <http://www.menoressoldado.org/>
- Campanya per aconseguir el compromís dels científics investigadors de l'Estat per a no fer investigació militar: www.prouinvestigaciomilitar.org/col_labora.htm
- Campanya pel Decenni de Cultura de Pau: <http://decade-culture-of-peace.org/esp/index.htm>
- Accions d'alerta per a protegir objectors de consciència: <http://lists.wri-irg.org/sympa/info/co-alert>
- Campanya per la reforma de les institucions internacionals: <http://www.reformcampaign.net/index.php?pg=manifest&lg=cat>

6 LA FORMACIÓ DE PROFESSORAT EN EDUCACIÓ PER LA PAU

Des de la nostra experiència, l'objectiu prioritari per fomentar l'educació per la pau en l'àmbit escolar és incidir en les estructures i cultures de cada centre, des de la seva autonomia i particularitat. Només així influïm en el currículum ocult. Si fem bones programacions didàctiques d'educació per la pau, però aquestes no es corresponen coherentment amb la vivència quotidiana costarà avançar envers la cultura de pau. Aleshores correm el risc d'educar persones amb un discurs elaborat i precís del que cal fer, però incapaç de respondre-hi amb la coherència suficient, i inconscients d'aquesta situació. Desconstruir aquesta situació i aprenentatges pot ser més complicat que construir-ne de nous en persones on el discurs (més o menys violent) que se'ls ha transmès es correspon amb les pràctiques viscudes. Dit d'una altra manera, la coherència i la transparència són els principis orientadors per evitar l'educació en una doble moral.

Així, avançar en un centre educador per la pau que garanteixi la coherència entre la cultura de centre, les polítiques impulsades i les pràctiques realitzades és un repte complex.

Des de la nostra perspectiva, el col·lectiu d'educadors per la pau tenim dues vies per incidir-hi: des de dalt i lluitar perquè es promoguin polítiques educatives fomentadores de l'educació per una cultura de pau. O des de baix i interpel·lar a cada centre perquè en el seu microsistema s'esdevingui una cultura de pau. Això ho podem fer a través de la formació de professorat.

En aquest sentit, els anys que portem fent formació de professorat ens han convençut que la manera més efectiva d'incidir en els centres és fent formacions en el propi centre, assessorant l'equip docent –i si pot ser tot l'equip educatiu– en com adaptar els continguts i metodologies de l'educació per la pau en l'especificitat del seu centre.

El treball d'incorporar l'educació per la pau a un centre és un treball que, en coherència amb el propi plantejament d'aquesta, ha de fer l'equip educatiu del centre. És a dir, cal que s'apoderin del projecte d'educació per la pau perquè aquest avanci. El professorat –i en particular l'equip directiu– és qui acaba decidint les polítiques d'un centre i impulsant-ne les pràctiques educatives i quotidianes, per tant és l'actor a qui li correspon implementar aquest projecte.

Això ens situa a les persones formadores en un rol complex (com la mateixa naturalesa de la matèria que ens ocupa). D'una banda hem de formar en nous coneixements i recursos, però de l'altra hem de saber acompanyar. Aquesta segona tasca encara és més complexa que la primera.

Sovint el professorat percep la persona formadora des d'un rol de poder i s'infravalora davant

seu (“aquest en sap molt”). Altres vegades percep el formador des de la distància i desconnecta dels continguts que aquest explica (“parla des de la teoria i no aterra en la pràctica de la meua aula, no coneix el meu alumnat”). Un primer objectiu del formador entenem que ha de ser guanyar-se la confiança del grup, i de cada un dels mestres que en formen part, perquè aquests puguin aprofitar el màxim les sessions.

Entenem que per aconseguir-ho és important garantir que les sessions d’assessorament siguin exemples vivencials pel professorat del que els proposem portar a l’aula. Per això som curoses en quatre aspectes:

- En aplicar una metodologia socioafectiva, i fomentadora de l’aprenentatge autònom i social, i avaluar-la amb ells en diferents moments del procés, i en particular al final.
- En buscar recursos per garantir una estructura d’aula *no violenta* i democràtica (en l’organització dels espais i els temps, la construcció compartida de l’aprenentatge, la definició del pla de treball, les normes de funcionament de la formació, etc.).
- En mostrar una actitud des d’un concepte d’autoritat democràtica, de compartir aprenentatges des de l’horitzontalitat, de tenir una actitud d’escolta del grup i de les seves necessitats, i un guió flexible que ens permeti adaptar-nos-hi sense perdre de vista els objectius i els continguts a desenvolupar. I sobretot d’humilitat i respecte envers la seva tasca quotidiana amb els infants i joves, i la voluntat de millora que tota mestra té.
- En garantir que som coneixedores dels continguts que volem treballar per tal de poder-los-els compartir. Això ens requereix un aprofundiment constant en els aspectes teòrics de l’educació per la pau i la convivència.

Insistim que la clau és mostrar coherència entre els continguts previstos i la forma d’impartir-los. Això no vol dir més que aplicar a la formació de mestres allò que proposem al professorat, és a dir tot allò sobre el que hem reflexionat al llarg d’aquest document .

Tot plegat, amb la profunda convicció que encara ens queda molt camí, com a formadores, per millorar en els quatre aspectes descrits, i que només es pot avançar des d’un fort compromís amb la pròpia formació personal, tan en aspectes tòrics, com en experiència de pràctica educativa i treball d’autoconeixement.

7 CONCLUSIONS

Acabem aquest document amb algunes reflexions a mode de conclusions. Aquestes les elaborem des de la pedagogia del dubte, com a interrogants que ens porten a nous interrogants que, com la pau, és un procés on la recerca de les respostes és allò que ens fa caminar.

7.1 L'educació per la pau en el context europeu

Som conscients que hi ha un llegat important d'educació per la pau que des de fa una pila d'anys planteja els reptes d'aquesta disciplina. Dit d'una altra manera, no inventem res de nou, al llarg de la història hi ha hagut persones amb gran clarividència que feien plantejaments similars. Malauradament sembla que queda molt camí encara per generalitzar-los, tot i que hi ha hagut avenços interessants –però insuficients–, com el desenvolupament de l'educació per la ciutadania i els drets humans, o de la convivència escolar.

És important conèixer el marc geopolític on volem incidir per identificar aquelles escletxes d'oportunitat que, tot i comportar riscos, ens facilita argumentar el sentit de treballar per l'educació per la pau. Alhora ens permet insistir en allò que l'educació per la pau i el seu bagatge ètic i pedagògic pot aportar als valors i preocupacions educatives més presents entre la comunitat europea actual.

Així identifiquem que Europa sent més la necessitat de desenvolupar una ciutadania comuna, que avanci en construir una identitat europea compartida, i una cultura democràtica i dels drets humans, que d'insistir en una cultura de pau. En aquest sentit, Europa ha optat per promoure els continguts de l'educació per una cultura de pau en el currículum sota el concepte d'educació per la ciutadania democràtica i els drets humans. Tanmateix sembla que, en la concreció dels currículums estatals la balança s'inclina a favor de l'educació per una ciutadania democràtica, en detriment de l'educació pels drets humans.

Dit d'una altra manera, Europa sent més necessària la construcció d'una consciència col•lectiva de ciutadania europea, de l'aprofundiment en la cultura democràtica dels estats i de les persones, i d'una major confluència en valors i procediments polítics, jurídics i econòmics, que l'aprofundiment en la cultura de pau o un major desenvolupament dels drets humans. És important que s'estigui impulsant aquest treball de ciutadania, però ens preocupa que el fet de posar l'èmfasi en la necessitat interior de construir una ciutadania europea resti valor a la necessitat global de construir una cultura de pau.

Juntament amb l'educació per la ciutadania i els drets humans identifiquem l'impuls de les competències bàsiques com les dues oportunitats principals per l'educació per la pau a l'Europa actual.

Tanmateix, davant les limitacions de l'educació per la ciutadania comentades, valorem que la major oportunitat per promoure l'educació per la pau en l'àmbit europeu és insistir en que les competències bàsiques inclouen bona part dels seus continguts. És important que les persones que creiem en l'educació per la pau busquem maneres d'explicitar-ho i reivindicar-ho en diferents àmbits de debat educatiu. L'educació per competències bàsiques s'ha dissenyat en un context en que Europa sent la necessitat d'adaptar-se a una societat del coneixement i a un sistema econòmic neoliberal, i entén que aquestes competències són un instrument per avançar-hi. Les competències bàsiques serviran per promoure una cultura de pau a favor de les persones o una societat neoliberal a favor dels mercats, en funció de com la comunitat educativa les vulgui interpretar i educar. En això el col·lectiu d'educadors per la pau tenim el deure moral d'intentar influir per a què les competències esdevinguin una eina de cultura de pau.

7.2 Sobre el marc teòric i els conceptes clau

La convivència en un centre educatiu s'organitza a partir de codis, implícits i explícits, verbals i no verbals, que poden correspondre's o no amb els objectius de l'educació per la pau. Elaborar un projecte d'educació per la pau i la convivència demana revisar-los, analitzar-los, enriquir-los, debatre'ls, repensar-los fins consensuar-los i compartir-los amb tota la comunitat educativa. Compartir codis comuns és indispensable per cultivar un tipus de relacions i garantir una organització i unes pràctiques que es corresponguin amb els objectius de l'educació per la pau i la convivència. Aquesta és una feina que cal fer continuadament de forma periòdica, tant per revisar-los i actualitzar-los, com per garantir que les persones novingudes a l'escola participen d'aquests codis compartits.

La pau és un concepte que genera un ampli consens social, però alhora se'n té una percepció poc clara, abstracta i difusa. És important explicitar com s'entén la pau per poder construir una cultura de pau. Cal insistir en difondre els conceptes de pau positiva, el de les tres violències (directa, cultural i estructural), i la perspectiva positiva i transformativa del conflicte. També val la pena insistir en el concepte de *noviolència* i el seu valor metodològic a l'hora de pensar en com construir processos socials.

La *provenció* és un concepte clau en el nostre enfocament d'educació per la pau. Aquest concepte planteja que no hem de prevenir els conflictes, si no que el que cal és proveir-nos de les estratègies, habilitats i recursos que ens permetin afrontar-los de manera *noviolenta*, i transformar-los perquè esdevinguin una oportunitat de creixement personal i col·lectiu per a totes les parts.

En entorns educatius la *provenció* requereix de cuidar la creació de grup com a comunitat. Per això planteja educar el coneixement, el reconeixement i l'estima mútua i d'un mateix i fomentar la confiança entre els membres del grup. La *provenció* també insisteix en treballar per a què la comunicació sigui *noviolenta* i les relacions cooperatives. La *provenció* en entorns comunitaris és un repte que l'escola pot ajudar a construir si s'articula i implica amb l'entorn.

7.3 Reflexions entorn la proposta d'un centre educador per la pau

L'educació per la pau té llarga experiència en treballar des d'un plantejament que respon als principals reptes de l'escola del segle XXI: l'estructura i els continguts responen a un plantejament complex; fa una aproximació multidimensional i relaciona contínuament aspectes microsocials de la vida de l'alumnat amb d'altres macrosocials de la societat que l'acull; i parteix d'una anàlisi àmplia del concepte de violència i fa una aposta clara per la *noviolència*. En aquest sentit, l'educació per la pau pot fer aportacions riques i interessants als sistemes educatius europeus.

L'educació per la pau i la convivència requereix d'espai curricular i seqüències didàctiques que específicament tractin continguts d'aquesta temàtica, però fonamentalment necessita d'un treball transversal que impregni tota la vida de centre. Aquest es realitza des de dues orientacions: organitzant el quotidià a l'aula i l'escola en coherència amb els valors, criteris i actituds fomentadors d'una cultura de pau; i impregnant el currículum d'una mirada de pau en tot el seu conjunt i àrees.

En aquest sentit, seguint el fil dels elements que condicionen el quotidià a l'escola, la relació educativa entre adult i infant n'és un dels principals elements. Aquesta relació requereix d'una gran responsabilitat per part del professorat: cal reflexionar sobre el concepte d'autoritat, revisar la pròpia percepció envers cadascun dels seus alumnes, i autoavaluar-se constantment amb l'acompanyament d'altres companys, professionals i recursos d'autoconeixement.

Garantir un centre *noviolent* és un altre element fonamental. Definim un centre *noviolent* com aquell on es lluita de forma activa i conscient per superar qualsevol tipus de violència. Per realitzar-ho cal que la comunitat escolar assumeixi un concepte ampli de violència. Això li permetrà identificar els elements violents del currículum ocult, de l'organització del centre, o de les relacions professorat-alumnat, i prioritzar les necessitats dels infants i criteris pedagògics a l'hora de decidir i implementar el projecte educatiu de centre.

És a dir, un centre *noviolent* és aquell on: s'organitzen els espais sota criteris que promoguin la participació i l'aprenentatge i permetin superar una estructura tradicional, sovint violenta envers part de l'alumnat. Aquell on es planifiquen els horaris d'acord a les necessitats dels infants i al repartiment equitatiu de tasques. Aquell on hi ha un bon treball d'equip entre els

docents, i entre aquests i altres professionals del centre. Aquell on es democratitza l'aprenentatge, fent propostes didàctiques que permetin a l'alumne ser el màxim d'autònom en el seu procés d'aprenentatge. Aquell on es vetlla per evitar qualsevol tipus d'exclusió. Aquell on s'intenta superar la resistència al canvi i no es naturalitzen inèrcies antigues. Aquell on s'educa en l'esforç, la responsabilitat, l'anàlisi crítica i l'assertivitat, és a dir, en la capacitat de lluita *noviolenta*. Aquell on es preveuen mecanismes de transformació alternativa i educativa de conflictes.

Complementàriament a *noviolent*, un centre ha de ser democràtic. Entenem per un centre democràtic aquell on hi ha una organització que té en compte les necessitats de tothom, preguntant i escoltant tots els col·lectius i les persones que en formen part. Aquell on s'estableixen procediments de presa de decisions compartits i pautes de funcionament (normes) tan consensuades com sigui possible. Aquell on es distribueixen les tasques de forma equitativa i des de la coresponsabilitat de tothom per tal d'assolir els objectius d'un projecte compartit. Aquell on s'entén el concepte d'autoritat com la capacitat d'intervenir i orientar per poder resoldre els conflictes de forma justa, i acompanyar els processos d'aprenentatge. Aquell on es promou la participació vinculant de totes les persones que formen la comunitat educativa.

L'educació per la pau es caracteritza per incorporar un enfocament metodològic socioafectiu a l'aprenentatge. Aquesta consisteix en viure una experiència en pròpia pell per valorar-la posteriorment. La valoració comporta descriure què ha passat i com ho hem viscut (posant especial atenció en la vivència emocional), com ho relacionem amb la realitat social que ens envolta, i quines accions de millora podem emprendre per modificar la situació. Una experiència quotidiana al centre valorada adequadament, una dinàmica o joc, una visita, una entrevista, un procés creatiu, un procés d'experimentació, etc. poden ser activitats socioafectives, sempre i quan se segueixi la seqüència d'experimentació i valoració.

Facilitar activitats socioafectives és una activitat complexa, requereix saber donar les consignes precises, saber conduir l'avaluació adequadament, tenir clars els continguts teòrics que es vol treballar i concloure l'activitat ajudant el grup a acordar les accions transformadores pertinents. Insistim en la importància d'acabar una activitat socioafectiva d'educació per la pau amb algun compromís transformador. Aquesta és una condició indispensable per evitar la frustració i educar en les capacitats *noviolentes*. Només podem avançar en la cultura de pau a través de l'acció compromesa. Animar el professorat a promoure activitats socioafectives és un objectiu de l'educació per la pau.

Aprendre a conviure té a veure amb aprendre habilitats per a la interacció social i la capacitat de responsabilitzar-se i realitzar les tasques encomanades. Aquests aspectes tenen molt a veure amb els procediments proposats als infants durant les hores d'aula (la major part del temps escolar). Per tan utilitzar metodologies d'aprenentatge basades en l'aprenentatge

autònom i des de la interacció social ens permeten educar en i per la convivència, alhora que aprendre continguts de matèries diverses.

Educar per la pau també requereix de seqüències didàctiques programades. Hi ha diverses possibilitats de planificar activitats: espais tutorials; intercalant continguts vinculats als de cada assignatura; aprofitant efemèrides com el Dia Escolar de la Noviolència i la Pau, el 30 de gener; col·laborant en projectes vinculats a la pau, ja siguin de solidaritat amb contextos llunyans, d'aprenentatge-servei, o d'implicació en projectes de transformació social en el propi entorn; o donant suport a campanyes pacifistes.

Impregnar el currículum d'educació per la pau suposa revisar tot allò que s'imparteix des d'una concepció de pau positiva. Impregnar el currículum, entre d'altres coses, requereix d'una cultura del professorat que cal cultivar. Un centre que promou l'educació per la pau amb bones polítiques i pràctiques permet incidir i aprofundir en una cultura de centre a favor de la pau, però aquest és un treball difícil, intens i continuat. La formació i assessorament del professorat és un recurs important per aprofundir en aquests processos.

En les formacions el professorat s'ha de sentir acompanyat i reconegut. Les sessions han de ser exemples vivencials d'allò que els proposem fer a les seves aules. Per això cal cuidar que les sessions responguin a metodologies socioafectives i fomentadores de l'aprenentatge social i autònom; l'actitud de la persona que forma ha de ser des de l'autoritat democràtica, l'horitzontalitat, l'escolta i la flexibilitat; i l'estructura de l'aula i de les sessions s'ha de correspondre amb com els proposem que ho desenvolupin a les seves aules. Finalment, cal garantir uns coneixements teòrics profunds que puguin aportar nous aprenentatges al professorat.

8 REFERÈNCIES I BIBLIOGRAFIA

- ⁱ United Nations. A/RES/49/184, 94th plenary Meeting, 23 December 1994. United Nations Decade for Human Rights Education <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r184.htm>
- ⁱⁱ United Nations. E/CN.4/2004/93 25 February 2004. United Nations Decade for Human Rights Education (1995-2004): Report on achievements and shortcomings of the Decade and on future United Nations activities in this area. Report of the High Commissioner* <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/112/36/PDF/G0411236.pdf?OpenElement>
- ⁱⁱⁱ United Nations. A/RES/53/243 6 October 1999. Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace http://www3.unesco.org/iycp/kits/uk_res_243.pdf
- ^{iv} ADAMS, J; ESTRADA, M (2010) *Report on the Decade for a Culture of Peace: Final Civil Society Report on the United Nations International Decade for a Culture of Peace and Non-violence for the Children of the World (2001-2010)*. http://www.decade-culture-of-peace.org/2010_civil_society_report.pdf
- ^v DELORS, J i altres (1996) *Learning: the Treasure Within, the report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century*. UNESCO. <http://www.unesco.org/delors/>
- ^{vi} Més informació <http://www.unesco.org/new/en/education/networks/global-networks/aspnet/>
- ^{vii} Unió Europea. Eurodyce, la red europea de informació en educació (2005) *La educación para la ciudadanía en el contexto escolar europeo*. Bruselas: UE. <http://www.oei.es/valores2/055ES.pdf>
- ^{viii} Council of Europe. (2001) Resolution on results and conclusions of the completed projects in the 1997-2000 medium-term programme http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Resources/Texts/KrakowResCompleted_en.pdf
- ^{ix} Council of Europe (2002) Recommendation Rec (2002)12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=313139&Site=CM>
- ^x BÎRZEA, C.; KERR, D; MIKKELSEN, R.; FROUMIN, I.; LOSITO, B.; POL, M.; SARDOC, M (2004) *All-European Study on Education for Democratic Citizenship. Consell d'Europa Policies*. http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Resources/Pack/AllEuropeanStudyEDCPolicies_EN.pdf
- ^{xi} Council of Europe (2010) *Learning Democracy and Human Rights Evaluation 2006-2009 and the way ahead*. http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Archives/Conf2010/Evaluation_Conference_Report_EN.pdf
- ^{xii} Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec(2010)7 and explanatory memorandum. http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Charter/Charter_brochure_EN.pdf
- ^{xiii} European Union (2000) Lisbon european council 23 and 24 march 2000 presidency conclusions http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
- ^{xiv} Parlament Europeu (2006) Recommendation 2006/962/EC on key competences for lifelong learning [Official Journal L 394 of 30.12.2006]. http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm
- ^{xv} European Union. (2006) Recommendation of the european parliament and of the council on key competences for lifelong learning (2006/962/EC) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:EN:PDF>
- ^{xvi} Unió Europea (2009) Programa "Educació i formació 2020" http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016_es.htm
- ^{xvii} CABEZUDO, A; CHRISTIDIS, C and others. (2010) *Global Education Guidelines* Lisbon: 2008. <http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/GE/GE-Guidelines/GEguidelines-web.pdf>
- ^{xviii} Council of Europe (2010) *Learning Democracy and Human Rights Evaluation 2006-2009 and the way ahead*

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Archives/Conf2010/Evaluation_Conference_Report_E_N.pdf

^{xix} Govern d'Espanya (2006) <http://www.boe.es/boe/dias/2006/12/08/pdfs/A43053-43102.pdf>

^{xx} Govern d'Espanya (2005) <http://www.boe.es/boe/dias/2005/12/01/pdfs/A39414-39418.pdf>

^{xxi} <http://www.educacion.gob.es/dctm/ministerio/educacion/sistema-educativo/politicas/2010-acuerdo-marco.pdf?documentId=0901e72b800bb84c>

^{xxii} MARTÍN, J. ; MARTÍNEZ, R. ; DÍAZ-AGUADO, M.J. (2010) *Estudio estatal sobre la Convivencia Escolar en Educación Secundaria Obligatoria*. Madrid: Observatorio de Convivencia Escolar del Ministerio de Educación y Ciencia. http://convivencia.files.wordpress.com/2011/01/observa_conviv_2010.pdf (Taula 2)

^{xxiii} ARPAL, J. (2009) *El devenir judicial de la asignatura de Educación para la Ciudadanía*. Noticias Jurídicas. <http://noticias.juridicas.com/articulos/15-Derecho%20Administrativo/200903-15935785245607.html>

^{xxiv} Junta d'Andalusia (2001) Plan Andaluz de Educación para la Cultura de Paz y Noviolencia http://www.juntadeandalucia.es/educacion/portal/com/bin/Contenidos/PSE/participacion/Culturadepaz/PlanAndaluzCulturaPazyNoviolencia/1147779791021_plan_cultura.pdf

^{xxv} Junta de Andalucía (2007). Boletín Oficial de la Junta de Andalucía nº 25, de 2 de febrer de 2007. <http://www.juntadeandalucia.es/averroes/ieselalmijar/Decreto19-2007NormasConvivencia.pdf>

^{xxvi} Junta de Andalucía. Escolles Espai de Pau <http://www.juntadeandalucia.es/educacion/educacion/nav/contenido.jsp?pag=/Contenidos/PSE/participacion/Culturadepaz/Escuelaespaiodepaz>

^{xxvii} Junta de Andalucía. Pla Andalús d'Educació per la Pau i la Noviolència. Materials educatius <http://www.juntadeandalucia.es/averroes/averroes/impe/web/portadaEntidad?pag=/contenidos/B/ProesoradoEnRed/ConvivenciaEscolar/>

^{xxviii} Govern Basc (2007) Plan Vasco de Educación para la Paz y los Derechos Humanos (2008-2011). Bilbao. <http://es.scribd.com/doc/41615178/Plan-Vasco-de-Educacion-para-la-paz-y-los-Derechos-Humanos-2008-2011>

^{xxix} GARAIGORDOBIL, M. (2008) *Evaluación del programa. Una sociedad que construye la paz- Bakea eraikitzen ari den gizartea*. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco

^{xxx} Govern Basc (2009) Convivencia democràtica y deslegitimación de la violencia 2010-2011 (Reformulación del plan vasco 2008-2011). Bilbao. <http://es.scribd.com/doc/29599076/Reformulacion-Plan-vasco-Educacion-para-la-Paz>

^{xxxi} CIDEA (2012) Evaluación del Plan de Convivencia Democrática y Deslegitimación de la Violencia (2010-2011) http://www.bakegune.euskadi.net/x83-eduki/es/contenidos/informacion/bkg_el_plan/es_bakegune/adjuntos/Evaluacion%20final%20Plan%20Convivencia.pdf

^{xxxii} Catalunya. Parlament de Catalunya (2003) Llei 21/2003 de Foment de la Pau <http://www.gencat.cat/diari/3924/03185017.htm>

^{xxxiii} Catalunya. Conselleria d'Ensenyament (2008, modificat el 2012) http://www2.gencat.cat/docs/Educacio/Home/Arees_actuacio/innovacio_educativa/Pla%20de%20convivencia/doc_marc_projecte_convivencia.pdf

^{xxxiv} Seminario de Educación para la Paz-APDH (2000) *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Madrid: La Catarata

^{xxxv} Fundación Cultura de Paz. <http://fund-culturadepaz.org/spa/espanol.htm>

^{xxxvi} Resolution United Nations 53/243 . Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace http://www3.unesco.org/iycp/kits/uk_res_243.pdf

^{xxxvii} Seminario de Educación para la Paz-APDH (2000) *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Madrid: La Catarata.

^{xxxviii} GALTUNG, J. (1975) *Violence, peace and peace research*", Vol 1. Copenhagen.

^{xxxix} GALTUNG, J. (2003) *Paz por medios pacíficos. Paz y conflicto, desarrollo y civilización*. Bilbao: Bakeaz/Gernika Gogoratuz.

^{xl} FISAS, V (2002) *La paz es posible. Una agenda para la paz del siglo XXI*. Barcelona: Plaza&Janés

^{xli} FISAS, V (2002) *La paz es posible. Una agenda para la paz del siglo XXI*. Barcelona: Plaza&Janés

- ^{xlii} DDAA (2012). *Alert 2012! Report on conflicts, human rights and peacebuilding*. Barcelona: Icaria. http://escolapau.uab.cat/index.php?option=com_content&view=article&id=469%3Aalerta-2012&catid=61%3Aalerta&Itemid=89&lang=en
- ^{xliii} Departament Educació Generalitat de Catalunya (2009). *Projecte de convivència i èxit educatiu*.
- ^{xliv} JARES, X. (1999) *Educación para la paz*. Madrid: Editorial Popular.
- ^{xliv} BURTON, J.W (1990) *Conflict: Resolution and Provention*. London: Palgrave Macmillian
- ^{xlvi} CASCÓN, P. (2001) *Education in and for conflicte*. Barcelona: UNESCO Chair in Peace and Human Rights http://portal.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_1BA413DD51068E82B3D77536F2EFE90DB0BD0400/filename/EduquerANG.pdf
- ^{xlvi} DÍAZ-AGUADO, MJ (2005). *Por qué se produce la violencia escolar y cómo prevenirla*. <http://mariajosediaz-aguado.blogspot.com>
- ^{xlvi} DÍAZ-AGUADO, MJ (2005). *Por qué se produce la violencia escolar y cómo prevenirla*. <http://mariajosediaz-aguado.blogspot.com>
- ^{xlvi} LEDERACH, JP. (2000) *El abecé de la paz y los conflictos*. Madrid: La Catarata.
- ⁱ BOOTH, T. AINXCOW, M (2002) *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools*. Bristol: CSIE. <http://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>
- ^{li} CASCÓN, P. (2001). *Educación en y para el conflicto*. Escola de Cultura de Pau, UAB.
- ^{lii} <http://www.aprenentatgeservei.org/index>
- ^{liii} Generalitat de Catalunya i FCONGD (2012) *Conveni de col·laboració entre l'administració de la Generalitat de Catalunya mitjançant el Departament d'Ensenyament i la Federació Catalana d'ONG pel Desenvolupament (FCONGD) amb el projecte d'aprenentatge servei*. Barcelona, març 2012. http://www20.gencat.cat/docs/Educacio/Home/Departament/Convenis/23032012_FCONGD.pdf
- ^{liiv} BARBEITO, C; ACEBILLO, M i altres (2013) *Anàlisi dels llibres de text de ciències socials des d'una perspectiva de pau (quart d'ESO, 2008-2011)*. Barcelona: ICIP <http://www20.gencat.cat/docs/icip/Continguts/Publicacions/Documents%20i%20informes/Arxius/obse rvatori%20de%20llibres%20de%20text%20MAQUETAT.pdf>